

н е з а л е ж н и й к у л ь т у р о л о г і ч н и й ч а с о п и с " І "

1 6 р і к в и д а н н я

40
2005

н е з а л е ж н и й к у л ь т у р о л о г і ч н и й ч а с о п и с " І "

**Проект здійснено
за підтримки
Фонду
Гайнріха Бьоля,
Берлін**

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

**Число є спільним
проектом Журналу ї
і Національного
університету
«Острозька академія»**

РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА

Тарас Возняк
(головний редактор)
Ірина Магдиш
Ірина Слута
(куратор числа)
Євген Троян
Олесь Пограничний

Оцінки авторів не завжди
збігаються з думкою редакції

У часописі використано
редакційну версію
українського правопису

Адреса редакції:
e-mail: ji@is.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua
www.ji.lviv.ua

© Редакція журналу «ї», 2005

Любов — це не все. Навіть на Майдані

Минув уже рік після президентських перегонів 2004 року, що переросли у вибух народного обурення брутальною фальсифікацією виборів правлячим режимом. З боку Кучми це була спроба узурпувати владу, або передати її своєму ставленику.

Чи то «ставленик» Янукович був не зовсім бажаним, чи взагалі будь-який ставленик був зовсім не бажаним, чи просто щось не спрацювало у провладному таборі, тільки склалося так, що всі були проти всіх, а тільки Кучма сам за себе.

Натомість помаранчева революція зібрала під одними знаменами хоч дуже різну за своєю суттю, та майже всю опозицію. І перемогла.

Як то завжди по тому, постало питання, набагато підступніше у своїх наслідках — питання розподілу «військових» трофеїв. Причому ділитися мало чимось, що насправді було абсолютною *віртуалією* — ділити мали владу у заможній, щасливій, європейській державі, яку було *наобіцяно та урочено на Майдані*. Нам усім здалося, що мрія Майдану вже є реальністю, бо за нею *правда*. Якими щасливими були переможці, та й ми разом з ними! Ми повірили у можливість неможливого.

Як з'ясувалося згодом, реальність була і є *инакшою*. Пере-

можці отримали дуже складну країну, країну розділену. Економічні наслідки олігархічного режиму Кучми підвели країну до прірви. Неминучими були і нафтова, і м'ясна, і газова кризи. Тим більше, що принаймні нафтову та газову спровокувала уражена після поразки свого ставленика Росія. Мала упасти гривня, бо ж соціальні обіцянки Януковича, який і так за рік збільшив грошову масу ледь не вдвічі, не могли бути не виконані Ющенком.

З'ясувалось і те, що ті переможці, які стояли на подіумі, не були такими єдиними, як ті, що місили мокрий сніг на самому Майдані. Люди внизу виявилися і міцнішими, і мудрішими за поводирів. Натомість лідери всерйоз повірили, що це саме вони і ніхто інший здійснили цю революцію. Що це вони «заплатили» — чи гаманцем, чи переляком — за перформенс під назвою «помаранчева революція». А тому їм щось за це належиться.

Однак, попри все, попри розбрат між переможців і те, що вони *post factum* один про одного кажуть у полемічному угарі, два пост-помаранчеві уряди спрацювали досить незле. Катастрофа, яку підготував своїм правлінням Кучма, не відбулася. Хоча криз було доволі — і це нормально для живої країни.

Так, Україна змарнувала майже всі свої шанси. І не в останню чергу через безмежне «упованіє» на лідерів, які цілком по

різному реагують на довіру народу. Тоді як Ющенко постійно втікає від того тягаря, який зветься владою, уникає прийняття рішень, Тимошенко маніакально прагне влади і кохається у її здійсненні. Люди недосконалі. Хто з них ліпший?

Розвіялися ЕСівські перспективи. ЕСівські політики теж виявилися людьми без політичної уяви. Убогими крамарями, а не лицарями європейської думки. Минули часи Черчілів та де Голів.

Дався взнаки кадровий голод і бездарність кадрової політики. Так і не відкрили дороги молодим. Не відбулася зміна політичної та керівної еліти. Тому опорою президента стали «близькі люди та родина», як у Хоружівці. Однак Україна не Хоружівка. У європейській державі повинні працювати зовсім інші механізми, механізми може й холодної і відстороненої, але демократії.

Надалі функціонують і стара схема прийняття рішень у Верховній Раді, і стара судова система та прокуратура. Так і не справилися з митницею.

Країна і надалі залишається незахищеною. Енергетично залежною, інформаційно окупованою, з потужними п'ятима колонами, які відкрито підтримують інтереси Росії навіть у кризових ситуаціях, як-от з газом.

Не подолали корупцію. Корумпована система чинить відчайдушний опір. Метастази корупції проникли і у постпомаранчевий табір. Чи точніше, помаранчеві — не ангели, що спустилися з неба.

Але найгірше, що про ці проблеми забувається, як тільки вони перестають бути spektakлярни-

ми. Спохоплюються тільки тоді, коли вже запізно. Завершилася нафтова криза — і що зробив уряд для диверсифікації постачання нафти? А нічого. Чекаємо наступної нафтової кризи. Завершиться газова криза — і знову всі спочиватимуть до наступної.

Окрім добрих (у що я все ще вірю) намірів *немає стратегічного плану*. А якщо про стратегію і говориться, то лише у формі гасел. Як на Майдані. Вразило, коли у серпні 2005 р. і президент, а за ним і уряд, дружно пішли у відпустку! І це тоді, коли часу буквально не залишалося — спливали останні місяці до реформи влади. Те саме під Новий рік — під час газової кризи!

Очевидно, що три максими української філософії таки безсмертні: Спочатку ми сподіваємося, що *«якось воно буде, бо ніколи не було, щоб якось не було»*, потім зі скрухою констатуємо *«якби ж то знав»* і, нарешті, знаходимо розраду у сумнівному *«що згорить, те не зігнє»*.

Однак, *атмосфера у країні радикально змінилася*. Сподіваюся, назавжди. Хоча рудименти совковости ще не викоринені.

Найістотнішим здобутком став плюралізм думок і переконань. В Україні стало можливим на повний голос не погоджуватися з президентом. Поки що не вдалося побудувати провладної партії — а так цього багатьом хочеться, включно з людьми, найближчими до президента і тих, хто до нього «прилинув» після перемоги революції. НСНУ з його рейтингом та півсотнею багнетів у парламенті радше опозиція, ніж провладна партія. Здається, в Ук-

раїні все ж розбудовується саме демократична система. А не система, яка «уповає» на доброго пастиря.

Україна, у протистоянні як внутрішній контрреволюції, так і зовнішньому тиску, утвердилася як *велика (без жодної іронії) європейська держава*. Не думаю, що вона скотиться до стану країн третього світу. Здається, вона вже перейшла цей небезпечний рубіж. Україна стала *базовою молодого демократією на всьому постсовєтському просторі*. Інакше кажучи — єдиним шансом для цього простору. Неуспіх України на довгі роки закрив би можливість демократичних трансформацій для всіх постсовєтських країн.

Минув рік після Майдану і *революція в Україні продовжується*. Жодні інаугурації та інші ритуальні самонавіювання не можуть змінити ні складних обставин народження української демократії, ні внутрішньої потреби суспільства у цих змінах. Це не простий період і ми ще не знаємо його результатів. Будучи у горнилі політичних процесів, ми не можемо від них відсторонитися. Що і демонструємо текстами цього числа журналу. Ба більше — ми хочемо показати цю суб'єктивність. Тому й залучили до створення числа молодих людей з Острозької академії, щоб подивитися у них, як у дзеркало. Бо це ж перша у їхньому житті революція. Як перша любов.

Тарас Возняк

Про різницю між стояти і працювати

Це ж треба дійсно володіти якимось особливим талантом, щоб отак на рівному місці з величезного кредиту довіри, який раптом спав, як сніг на голову, тоді новій, а тепер уже старій владі, усього за рік втратити майже все. Це ж як треба було постаратися, щоб із сили, яку підтримала більшість такої різної (що в кільканадцять разів збільшує вартість підтримки) України перетворитися на загнану у кут рефлекторних відповідей, розсварену між собою, і тому уразливу і безпорадну, групу «переможців», які більше схожі за рейтингами на опозицію, аніж на переконливо-успішну владу. А ті, які не посварилися з нашим медовим бухгалтером, обліпили його, як мухи мед, і оберігають гаранта від прийняття будь-яких рішень. Чому він особливо і не опирається, бо боїться влади, як дідько лада-на, і воліє у найкризовіші моменти шукати сувеніри на Карпатському ринку, аніж вихід з модерної газової камери, у яку заганяли (і успішно загнали) усіх «маленьких українців» разом з курганами, або різьбити таріль, замість тесати день і ніч стратегію енергетичної незалежності держави.

Даруйте за «ліричний» початок, але якщо хтось у цій країні відважиться сказати, що 365 разів за кількістю днів у пореволюційному році не згадував емоцій на Майдані і емоційно ж не аналізував рішення і дії нової влади — нехай першим кине камінь. Тільки от *час розкидати каміння минув у день інавгурації, а тепер час його позбирати і вреши потати щось з нього будувати.*

Почнемо з фундаменту. Без сумніву, рушієм масового спротиву, який вилився на майдани, було

прагнення відвоювати і зберегти фундаментальні права людини і громадянина: право вибору, право на гідне життя, право на правду. Усезагальність цих прав утверджувалася у часом парадоксальний спосіб, коли гламурні дами зі світу бізнесу приїжджали на автах своїх чоловіків і, не міняючи антуражу (прикид на штуку баксів, бо ж виходили на люди!) як добрі самаритянки годували усіх, хто потрапляв їм під руку на Майдані — студентів, селян, бомжів і священиків. Вони ж бо розуміли, що успішність бізнесу їхніх чоловіків залежить від чесноти правил гри, за якими той бізнес ведеться. Якщо залишаються старі «кучмівсько-медведчуківські», то або застрелять, або мусиш відстрілюватися сам. Інакше не виживеш.

Не новина і не відкриття, а уже нудна констатація факту, що тоді творилася перша буржуазна революція в Україні. Малий і середній бізнес збагнув, що зберегти уже зароблене, заробляти далі і гідно жити можна лише за верховенства права, за що не грів душу і тіло положити, вкупі з гаманцями.

Отже, фундамент добрий, і таким чином можна дати відповідь принаймні на одне питання *«Для чого ми це все робили»*. Зауважте, що ключовим словом тут слід вважати збірний займенник *«ми»*, тільки проголошувати його не з боку сцени владних кабінетів, а з боку тих, хто «місив сніг на самому майдані» (Т. Возняк). Це саме ті «ми» винесли на сцену цілий список виконавців головних і другорядних ролей, і якби посеред них не було пана Х чи пані У, то був би хтось інший, кого ми б ангажували на ролі лідерів революції, а потім найняли на роботу президентом, а він міністрів, а вони голів і директорів — а ті далі,

аж до начальника ЖЕКу, як найбільшого гуру влади для звичайного мешканця.

Унікальними були не ті, хто каледойдоскопом мінявся на подіумі майдану, а ті, хто стояв довкола, бо вони вірили у гасла. Якраз подіумні учасники революції були чи не найбанальніші, бо за кожним вилазом до мікрофону, чи просто за частотою з'яви вираховували орієнтовну висоту сходинки, на яку розраховували у майбутній владній драбині. І не прогадали, бо кадрово політика виявилась не менш банальною і при кермі опинилися свати, брати і сусіди по революції. А начальники ЖЕКів, як основа основ корупційної системи, залишилися недоторканими, бо ж до них руки не дійшли. А щоб вони не почувалися самотньо, то недоторканність подарували ще й депутатам усіх рівнів — і коло замкнулося. Посади поділені, а далі — за відомою формулою про потоп.

Тепер друге питання — *«Що з того вийшло?»* Частково ми вже на нього відповіли. Однак, не все так зле, як хотілося б нашим сусідам (див. статті В. Шевчука і Т. Возняка). До слова, і деяким західним, а не тільки великому східному. Бо в успішній Україні наразі не зацікавлений ніхто, за винятком самої України. Були ілюзії щодо Польщі, однак при безсумнівній преференції східного напрямку у її закордонній політиці, Польща сама загрузла у внутрішньополітичних чварах і, окрім того, все більше входить у залежність від спільної політики ЕС, а «спільну» політику ЕС творять Німеччина, Франція, і частково, у дуже специфічний спосіб, — Велика Британія. І газова труба по дну Балтійського моря в обхід Польщі і є результатом спільної політики. Тільки не ЕС,

а Німеччини і Росії. Нарешті у єдиному пориві віртуально поєдналися Адольф Шікльгрубер і Сосо Джугашвілі, тільки вже у Третій світовій війні — енергетичний, вони по одну лінію фронту, де демократією і не пахне, тільки газом. Але це окрема тема. Ми про нашу революцію.

Так от, що з того вийшло? Зародки громадянського суспільства, про з'яву якого так багато говорили більшовики (у сенсі більшість аналітиків) добровільно зсохлися, безмежно розслабившись у такій млюсній довірі до нових богів. Ті ж, відчувши себе богами, перейшли у паралельний світ, звідки до нас, смертних, під час промов на річницю революції долітають божественні фрази про «ВВП», «індекси» і «показники Запоріжсталі». Вони думають, що це цифри нашого благополуччя. А ми, у нашому світі, знаємо, скільки платимо за хліб і за воду. І ми готові платити, якщо хтось покаже нам світло у кінці тунелю, тільки не у виді цифр капіталізації Запоріжсталі чи Укртелекому, а поверне віру у справедливість суду, покаже можливості для наших дітей, зніме бездарного губернатора і звільнить хабарника у ЖЕКу. Коли ми побачимо тенденцію до незворотних демократичних змін. Наразі усі вони дуже навіть зворотні. А на тлі «поважної» війни президента і экс-прем'єрки ці зміни, не без допомоги газонафтової корпорації під назвою Росія, відкрутять до найгіршої версії кучмізму-лукашизму тишком-нишком, і нас, окрадених, збудять. Але ж ми наразі зайняті війною між колишніми «братами і сестрами», яка все більше нагадує вовтузіння у дитячій пісочниці зі шмарклями і плачами, намаганням забрати якусь яскраву пасоч-

ку один в одного, або сісти поближче до найбільшої купки. А час іде, і тлумлячись за ніщо, ви прогавите мить, коли нас усіх знову закатають у бетон економічної, політичної і інформаційної залежності. Складається враження, що нова влада, аби скрити своє, станом на сьогодні, стратегічне банкрутство, намагається вести «маленьку, але переможну війну» всередині себе ж. Тимошенко, наприклад, у цьому сенсі противник звичайно достойний. Тим більше, що у світі гаранта сидять калачі того ж тіста, і вони одразу вистрілюють симетричною відповіддю — скажімо, Безсмертний дарує Юлі значок «Нашої України», а вона, не довго думаючи, штрикає його тим же значком по усіх слабких владних місцях. З чого усе почалося — уже ніхто і не пригадає. Але поки вони там фехтують значками і косами, країна втрачає усе більше можливостей і незалежності.

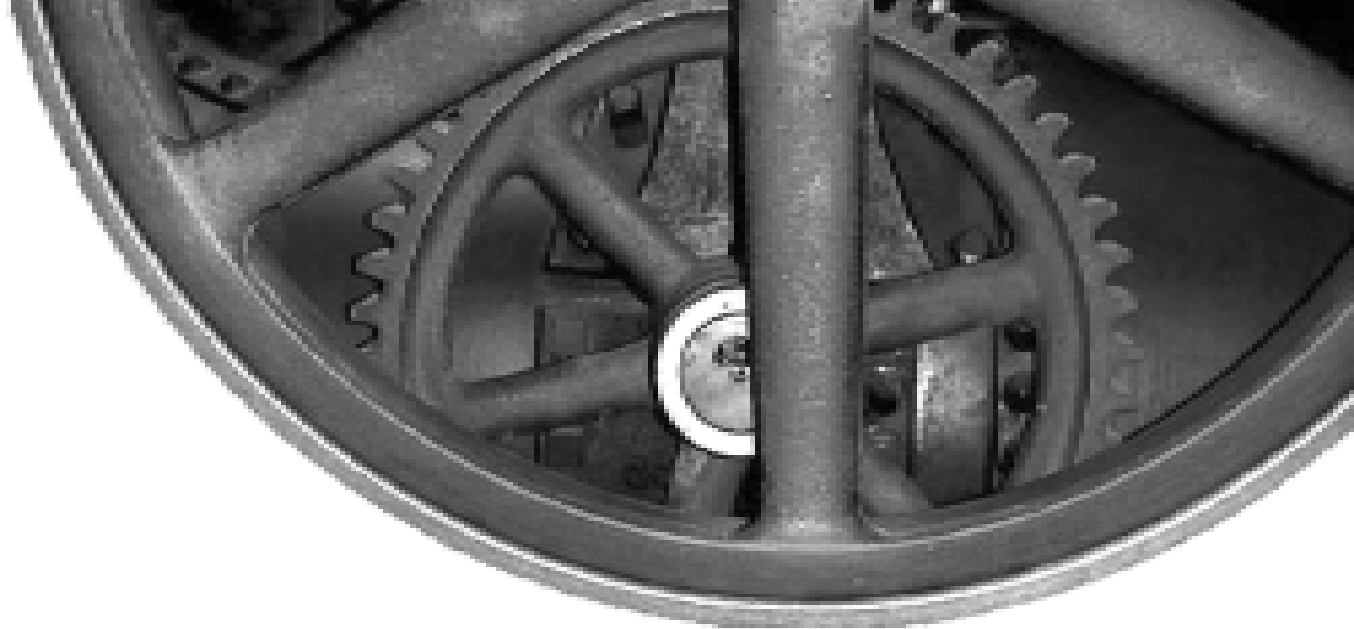
Знову до слова. З інформаційної залежності ми так і не виходили. І не треба мене годувати страшилками про відрубані голови. Так, це жахливий, дикий злочин. Але, ризикуючи нарватися на страшне незадоволення, не свобода слова чи, вірніше, її відсутність стали його причиною, а спрутівська система Москви, яка цією розробкою набула можливості до безконечності шантажувати Кучму і до такої ж безконечності дискредитувати Україну в очах західних суспільств. Щодо свободи слова, то вона завжди була і буде. Проблема в тому, що тепер за неї платять гроші, і цим безсовісно користаються, майже цілковито підмінивши професіоналізм безконтрольністю слова.

Тепер найголовніше питання — «Що буде далі?» На моє глибоке

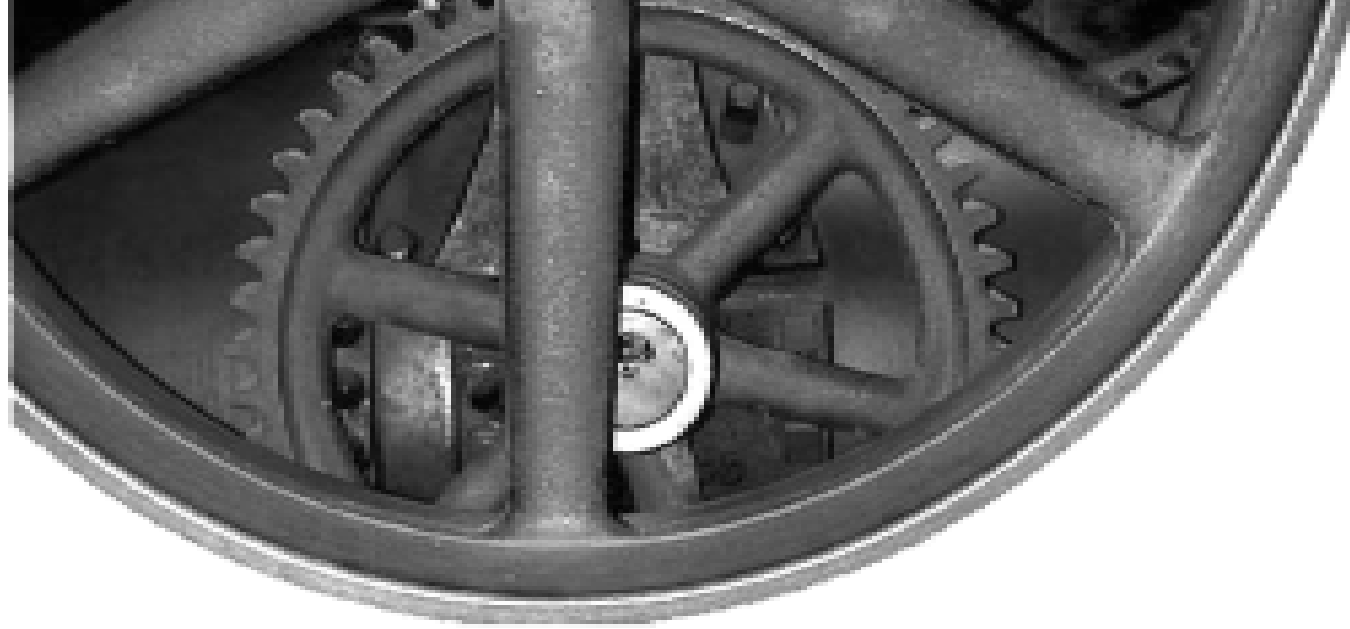
переконання оте «далі» залежить не від паралельного світу політиків, а від того, як ми з вами, пам'ятаючи досвід і науку Майдану, будемо копати кожного представника влади у його сонцесейний зад і щодня нагадувати і вимагати — ми найняли тебе на роботу президентом (прем'єром, міністром, головою ради, мером, сільським головою, начальником міліції, начальником ЖЕКу і т.д.) для того, аби ти виконував свої обов'язки, до яких належить ... (і далі за відповідним переліком). Ми, натомість, маємо право і *обов'язок* контролювати дії влади, підтримувати і корегувати її дії у випадку необхідності. Ми *виконали цей обов'язок рік тому на Майдані*. Але чомусь вирішили, що це була одноразова акція, і забули, щоб вона врешті була успішною, обов'язок слід не забувати. Не сидіти, склавши руки, і критикувати на кожному розі чиновників і чиновниць, а брати відповідальність на себе, і критикуючи, одразу продовжувати фразу «я готовий (готова) зробити ...» Гляди, і поменшає сіростей і бездарностей у кабінетах, а не поменшає — не біда, винесемо з почестями і візьмемо тягар і обов'язок на себе. Ми ж готові були урочисто стояти на майдані, то чому не готові на ньому буденно працювати?

Якщо щось іде не так, у цьому винні тільки ми з вами. Не влада, бо влада завжди погана, не сусіди, бо сусіди завжди лукаві, а винна я персонально. Бо на майдані відкрилася проста істина — я (ти, він, вона, ми) відповідаю за все, що діється у моєму житті і у моєму домі (селі, місті, країні). Влада — тільки інструмент нашої відповідальності і дзеркало нашої громадянської зрілості.

Ірина Мардиш

- Тарас Возняк **2** Любов - це не все: Навіть на Майдані
Ірина Магдиш **4** Про різницю між стояти і працювати
Українська **8** недореволюція
Геннадій Друзенко **14** Україна-ЕС 2005: під знаком втрачених можливостей
та навмисної невизначености
Тарас Возняк **22** Газовий контрнаступ Росії
Юрій Мацієвський **28** Помаранчева революція крізь призму транзитології
Віктор Шевчук **40** Інфляційний перегрів 2003-04 рр.: «помаранчеві» не винні
Андрій Кирчів **50** Демократизація України у контексті розширення
Європейського Союзу: сподівання і реалії
Андрій Репа **56** Роль горору в історії боротьби за демократизацію світу
Ігор Бондар-Терещенко **66** Література і революція
Андрій Олефір **70** Непрямі аналогії
Оксана Левкова **76** (У)мови само-(за)буття
Дмитро Білько **80** Напередодні великого реваншу
Staszek Stempień **84** Historia jednego pomarańcza, który nie wszystkim
jednakowo smakował
Сташек Стемпєнь **88** Історія однієї помаранчі, яка не всім однаково смакувала
Олесь Бережний **92** Стрілочник
Роман Нагуляк **96** Заграва

Проект Острозької Академії та Журналу І

Ігор Пасічник **100** Слово ректора

Ірина Слута **102** Пісочний годинник

Соломія Лотоцька **104** Хто швидше увійде до ЕС - Росія чи Україна?

Олена Обух **112** Соціальна демагогія

Сергій Пардус **116** Політичний бенефіс помаранчевих: (не)разом
чи окремо?

Ярослав Семків **120** Про плюралізм не може існувати двох різних думок,
або why we are still sucking?

Ігор Шминдрук **122** На зламі...

Ірина Слута **124** Національна ідея: життя одного дня

Михайло Войтович, Тарас Тимчук **128** Апельсинове вино

Дарина Зінчук **138** Помаранчевий етюд: соло для скрипки

у к р а ї н с ь к а
н е д о р е в о л ю ц і я

Зміни у свідомості суспільства відбулися, у свідомості влади — намічаються

Закінчується календарний рік, а з ним — і рік політичний. Яким він був для України, і що принесе їй наступний, 2006-ий? Думками з цього приводу поділилися львівські політологи — учасники «круглого столу» у Центрі політичного прогнозування газети «Високий Замок».

Наталія Балуок, головний редактор «Високого Замку». Ми прожили особливий рік, не подібний на всі попередні. Вперше маємо демократичну владу зі своїми недоліками, проблемами росту, але головне — демократичну за своєю суттю. І це найбільше завоювання, щоправда, завоювання року попереднього. Звичайно, ніхто не сподівався, що помаранчева команда після тріумфальної революційної перемоги пересвариться і розділиться на кілька таборів. Це болючий факт, але не трагічний. Це — життя, в якому не буває ідеальної влади, ідеальних конструкцій... Головне, ми живемо в зовсім іншій атмосфері, не задушливій і гнітючій, а вільній. Ми стали самі собою, ми перестали боятися. Маємо свободу слова — теж одне з найбільших завоювань! І хоч влада не завжди прислухається до вільного слова журналіста, не завжди адекватно реагує на критику, вона не вбиває опозиційних журналістів, не кидає їх за ґрати і не шантує податковими перевітками...

На жаль, з приходом нового року автоматично не залишаються у старому році старі проблеми. 2005 рік передає у спадок 2006-му газову проблему, питання дислокації Чорноморського флоту... Отримаємо нову гризоту — політреформу, а значить, нові правила гри у владній вертикалі, за якими наразі ніхто не знає як грати. Та головні підсумки 2005 року ми все-таки будемо підбивати не 31 грудня, а 26 березня 2006 року, після виборів до Верховної Ради. Отож запрошую до дискусії.

Анатолій Романюк, директор Центру політичних досліджень ЛНУ ім. І. Франка. Відлік цього політичного року треба починати не з 1 січня, а від часу переоголошення другого туру президентських виборів. Відбулася

революція не лише у світогляді українців: люди почали діяти. Зросла громадська активність. Але щодо очікувань, що політична революція відбудеться за всіма параметрами, то вони не справдилися. Цього року революція не відбулася, і це добре.

Окремо треба сказати про спробу формування пропрезидентської більшості і на її основі — системи влади в Україні. Поняття «пропрезидентська більшість» — оригінальне: в європейських країнах немає пропрезидентської більшості, а є більшість або меншість у парламенті, і відповідно президенти там не відіграють такої ролі, яку відігравав і наразі відіграє (до вступу в дію політичної реформи) Президент України.

Далі: впродовж цього року розпочалася реальна, а не декларативна боротьба з корупцією і з тіньовим сектором економіки. Маємо значно ліпшу ситуацію зі свободою слова. До позитивів також можна віднести й те, що парламентські вибори обіцяють бути демократичнішими, ніж були раніше, меншим буде використання адмінресурсу.

Якщо говорити про «мінуси», то я б назвав дуже серйозною невдачею те, що Україна не спромоглася вступити до Світової організації торгівлі. Не справилися очікування, що нова влада менше говоритиме, а більше робитиме: політики, особливо перші особи, обіцяють більше, ніж можуть зробити.

Наталія Балуок. Ваші слова про те, що цього року революція не відбулася, і що це добре, не зовсім зрозумілі. Те, що впродовж цього року революція не відбулася — зрозуміло: не можуть революції відбуватися щомісяця чи щороку. Але чому це добре, мені не зрозуміло. Помаранчева революція принципово змінила правила гри й атмосферу в суспільстві. Люди очікували продовження тієї революції вже у владній еліті, у владних кабінетах, хотіли, щоб влада і далі відповідала ідеалам Майдану. Чому маємо розчарування? Бо влада не відповідала тому, що було задекларовано на Майдані. І це погано, що подальша революція не відбулася. Народ хотів, щоб відбулася кардинальна зміна еліти, щоб не було сепаратних переговорів з попередньою владою, щоб покарали «прихвизаторів» і головних фігурантів виборчих фальсифікацій... Цього не сталося. Влада зробила півкроку вперед і кілька кроків назад.

Анатолій Романюк. Я чітко наголосив, що революція відбулася у свідомості та поведінці частини людей. За класичним визначенням, революція — це радикальний злам, відхід від існуючої системи. Відбулася зміна системи? Ні. Відбулася зміна людей в цій системі. А система залишилася.

Наталія Балуєк. Тобто в свідомості суспільства революція відбулася, а в свідомості влади — ні?

Анатолій Романюк. Революція в свідомості є попереднім етапом революційних змін в інститутах, відносинах, нормах. На інституційному рівні революція не відбулася. І це нормально, бо проводити радикальні зміни, впроваджуючи не до кінця продуману територіально-адміністративну реформу, погано. Ліпше допрацювати її. Тобто зміни треба проводити поступово, залежно від їх готовності.

Ігор Балинський, політолог, головний редактор Західної інформаційної корпорації. Мені здається, що головною причиною того, що очікування Майдану не перенеслися у владні кабінети, є розрізненість помаранчевого середовища. У цьому середовищі існує багато різних груп, кожна з яких має своє бачення розвитку України. І Президент не став тим центром, який на базі різних варіантів мав би вивести стратегічне бачення розвитку країни. Досі немає системного уявлення, як мають відбуватися зміни, а є лише ситуативні ходи.

Тарас Возняк, головний редактор журналу «І». Спробую підбити економічні підсумки, які впливають на політичну сферу. З чого живе Україна? Більша частина валового продукту — це метал і вироби з нього плюс хімія. Хімічна промисловість завжди зав'язана на ціни на нафту й газ. Стрімке зростання цих цін є програвшим для України. Чим вища ціна на нафту, тим менш рентабельною буде наша хімічна промисловість. Щодо ціни на сталь, то вона почала стрімко зростати з 2003 року. У 2004 році сягнула піку, а потім — загальму-

вала. Цей процес збігся приблизно з літом минулого року, тобто напередодні Помаранчевої революції. Я веду до того, що революційна осінь 2004 року була точкою перетину позитивної і негативної кон'юктур для наших основних експортних та імпорتنих товарів. Помаранчевий уряд отримав надзвичайно складну економічну ситуацію, з якої вийшов блискуче. Спочатку була нафтова криза. До кінця літа 2005 року ціна на 95-ий бензин зросла до чотирьох гривень. Але треба врахувати, за якої базової ціни нафти. За прем'єра Кінаха, чотири роки тому, ціна на 95-ий бензин теж сягнула чотирьох гривень. Але тоді вартість нафти була приблизно 15 доларів за барель. А за прем'єрства Тимошенко вона сягнула 60-70 доларів. То який уряд був більш ефективним?

Друга криза — м'ясна. Її ми успадкували від «доблесного» уряду Януковича. Коли Янукович прийшов до влади, в Україні було 10 мільйонів голів великої рогатої худоби. А коли відійшов, було вирізано три мільйони голів. М'ясна криза була наперед запрограмована.

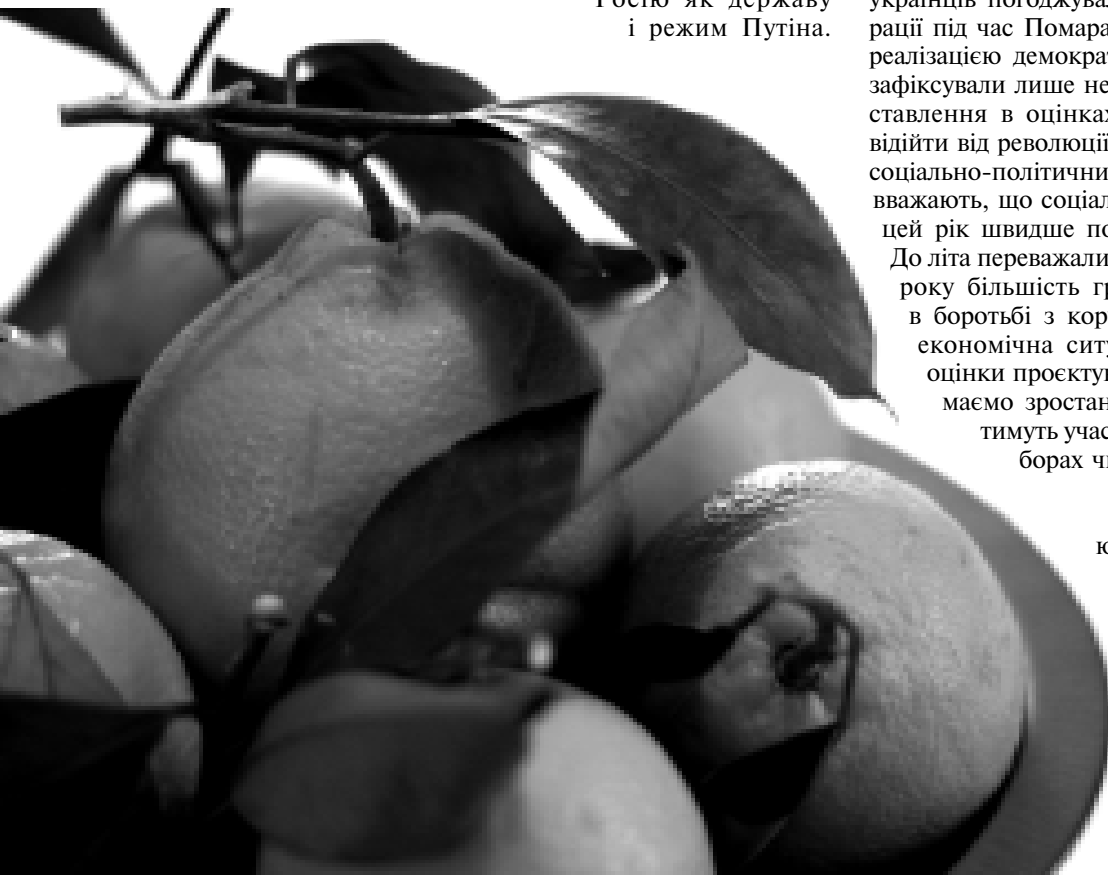
Третя криза — фінансова. За 2004 рік обсяг грошового обігу збільшився від 70 до 120–130 мільярдів гривень. За такого різкого зростання грошової маси мала б відбутися, щонайменше, серйозна інфляція. Натомість гривня втрималася, більше того — укріпилася.

Ще одна криза — газова. Росія відчула, що її відрізають від ринків в Європі — як від газового, так і від нафтового. І ця істерія, яку бачимо сьогодні, є спробою опанувати транспортні системи, щоб гарантувати собі вихід на ці ринки. Пропускна здатність українських газотранспортних систем — 140 мільярдів кубів газу на рік. По тій нитці, яку пустять по дну Балтійського моря, можна буде транспортувати лише 55 мільярдів. Крім того, країни Європи збільшуватимуть споживання російського газу. Транспортувати весь цей газ по дну Балтійського моря буде неможливо. Україна все одно залишиться тим перехідним клапаном, який може перекрити як нафтові, так і газові потоки. Тому російські лідери в істеричі. Тут треба чітко розрізняти дві речі — Росію як державу і режим Путіна.

Режим Путіна працює в дикому стилі. Щодо Росії, то, хочемо чи ні, але це партнер, з яким змушені будемо працювати. Підсумовуючи, скажу, що результати діяльності як уряду Тимошенко, так й уряду Єханурова дуже хороші.

Олексій Антипович, Український центр вивчення громадської думки «Соціоінформ». Я погоджуюся з думкою, що відлік цього політичного року треба починати з Помаранчевої революції. За цей час громадська думка зазнала суттєвих змін. Відразу після Помаранчевої революції у когось був піднесений настрій, у когось — навпаки, але, так чи інакше, люди дуже вболівали за ситуацію в Україні. Осмислення подій, які відбулися, призвело до змін громадської думки. На сьогодні громадяни більш-менш визначилися у своїх поглядах і ставленні до Помаранчевої революції, майбутніх виборів і ситуації в Україні. За результатами опитування, яке провів у лютому фонд «Демініціативи», 70 відсотків українців погоджувалися з твердженням, що демонстрації під час Помаранчевої революції були легітимною реалізацією демократичних прав. Наприкінці року ми зафіксували лише незначне падіння цього позитивного ставлення в оцінках Помаранчевої революції. Якщо відійти від революції і взяти інший аспект, наприклад, соціально-політичний, то понад 60 відсотків українців вважають, що соціально-політична ситуація в країні за цей рік швидше погіршилася. Це підсумкова цифра. До літа переважали більш позитивні оцінки. На кінець року більшість громадян не відчуває поліпшення в боротьбі з корупцією і вважає, що погіршилася економічна ситуація в Україні. Всі ці негативні оцінки проєктуються на політичну площину. І вже маємо зростання відсотка виборців, які не братимуть участі у наступних парламентських виборах чи ще не визначилися.

Тарас Возняк. Одна річ, що думають люди, інша — що є насправді. До середини року люди думали, що все добре, тоді як зі зрозумілих причин відбувався спад виробництва. Коли цей спад припинився і навіть почався

підйом, люди почали думати, що ситуація в Україні трагічна. Маємо таку ось неадекватність: є реальний стан речей, і є те, про що люди поінформовані. Вже у першому півріччі 2005 року реальне виконання бюджету поліпшилося. Тоді як минулого року сплати до бюджету впали до найнижчого рівня ледь не за весь період існування незалежної Української держави. Сьогодні наша економіка змінилася, відпав псевдоекспорт, бо реального експорту не було, а були лише приписки. Нафтою торгували у чотирьох кабінетах: переганяли туди-сюди платіжки, і це називалося експортом. Німецька експертна група, що працює при Кабінеті Міністрів, зробила висновок, що українська економіка помітно оздоровилася.

Аскольд Єрьомін, заступник головного редактора газети «Високий Замок». Цього року в Україні змінилася ситуація з медіа. І цілком можливо, що ця ось розбіжність між реальною ситуацією в країні і сприйняттям цієї ситуації людьми пов'язана з тим, що влада виявилася не готовою працювати в нових умовах. Вона не знайшла тих важелів, за допомогою яких можна доносити інформацію до суспільства. А преса інформує так, як вважає за потрібне, бо вона — вільна. Раніше влада мала важелі для того, щоб зумисне спотворювати дійсність. Сьогодні ж маємо іншу картину. Це не означає, що треба повертатися до тих методів, які були. Але, мабуть, треба замислитися над тим, як відповідати на виклики, які є.

Тарас Возняк. Свобода преси — це не є некомпетентність преси.

Наталія Балюк. Преса завжди критична, це її суть — бути критичною до влади...

Анатолій Романюк. Щодня політики виливають одне одному на голови стільки різного бруду. То звідки ж у людей будуть позитивні враження?

Наталія Балюк. Треба зважати й на суто психологічний момент — люди завжди не задоволені своїм життям. Навіть у найбільш розвинутих країнах світу уряди

відправляють у відставку, бо люди не задоволені і шукають чогось кращого.

Анатолій Романюк. Певний час люди були задоволені, бо зростали пенсії, соціальні виплати. А з вересня перестали зростати. Зарплата, яку отримували до того часу, стала звичайною, а нової, вищої, не дають. Підвищувати зарплату щомісяця неможливо, але людям хочеться.

Ігор Балинський. Я б виділив кілька важливих моментів, які впливатимуть на політичні особливості України після парламентських виборів. По-перше, нова влада зрозуміла, який тягар лежить на ній. Особисто для мене свідченням того, що людина усвідомлює складність ситуації, є її зовнішній вигляд. Те, що Ющенко і Тимошенко різко постаріли, свідчить про те, що вони розуміють складність ситуації, відповідальність за яку взяли на себе.

Друге: влада почала розуміти різницю між передвиборчими обіцянками та їх реалізацією. Це стосується насамперед створення робочих місць і залучення інвестицій. Думаю, незалежний аналіз ситуації протверезить і покаже рівень ефективності нової владної команди.

Третій момент, який я б відзначив: зміна уряду і формування уряду Єханурова частково переконала мене в тому, що влада прагне формувати тип нового чиновника. Не кажу, що це простежується на всіх рівнях, але певні кадрові призначення, аналіз ситуації свідчить: подекуди процес пішов.

Наталія Балюк. Що означає «тип нового чиновника»?

Ігор Балинський. Влада почала прискіпливіше ставитися до професійності чиновників. У процесі призначень на посади рівень політичної доцільності і політичної ейфорії став нижчим. Влада привчається реагувати на аргументовану критику громадськості та ЗМІ. Формування нової владної команди і старт парламентської кампанії засвідчили, що на всіх рівнях українського політикуму відбудеться зміна фігур.

Тарас Батенко, заступник голови Львівської облдержадміністрації, політолог. Те, що відбулося в Україні минулого року, можна приблизно порівняти з тим, що пережила Східна Європа у 1989 році. Після революції ми переживаємо період розчарування, а це є природним процесом у цій ситуації. Вважається, що для того, аби прижилася демократія, потрібні бодай дві виборчі кампанії, які проходять за демократичними зразками. В Україні фактично не було жодних демократичних виборів, опозиції не давали шансу перемогти за правилами гри. Сьогодні опозиція реально отримала шанс на перемогу без майданів. Вперше стало реальним незастосування адмінресурсу — після того, як Президент встановив чіткі правила гри, і всі голови облдержадміністрацій вийшли з виборчого списку партії влади. Я б назвав цей рік роком впевненого прориву до демократії. Якщо говорити про невдачі, які нас спіткали, то одна з головних проблем — погіршення відносин з Росією в системі політичних координат, які запропонував режим Путіна. Швидше за все, відносини й надалі ускладнюватимуться, і режим, найімовірніше, робитиме ставку не на одного суб'єкта виборчих перегонів.

Тарас Возняк. Підсумовуючи рік, який прожила Україна, треба зважати не лише на внутрішні, а й на зовнішні фактори, на ті величезні політичні зміни, які відбуваються довкола нас. Бо ми не ізольовані від інших політичних площин. 2005 рік — жорстка криза в Євросоюзі: ЄС не знає, в якій формі він розбудовуватиметься далі. Це позитив для нас і для них чи негатив? Для нас, думаю, позитив. Далі: криза політики Сполучених Штатів, які не досягли успіхів у глобальній війні за нафту і газ. Неуспіх США в Іраку та інших регіонах є проблематичним для нас. Третє — криза в Російській Федерації. Росія рухається в бік авторитаризму. І це теж має вплив.

Анатолій Романюк. Хоча багато очікувань не було реалізовано, крок вперед все ж таки зроблено. Нас чекають серйозні зміни у політичній сфері. Попереду вибори, які приведуть до зміни персонального складу парламенту і відповідно — до зміни політичної еліти на рівні Києва. Зміни, які відбуваються внаслідок політичної реформи, вимагатимуть значно іншого рівня відповідальності від політичних партій і політичних інститутів, і ми цього вчитимемось. Так само вчитимемось досягати компромісів.

Ігор Балинський. Чого слід очікувати від початку нового політичного року? На всіх рівнях відбудеться зміна політичних фігур. Стиратиметься різниця в полярності політичних таборів. Помаранчеві, біло-голубі — таких радикальних відмінностей не буде. Наступний парламент буде проблемним: коаліції будуть хиткими і, можливо, матимемо часті відставки уряду. Але формуватиметься чіткіше розуміння політичної відповідальності, буде менше політичного авантюризму.

Олексій Антипович. Громадяни більш усвідомлено почали ставитися і до свого вибору, і до себе як громадян. Це, напевне, найбільший здобуток цього року. Сподіваюся, наступні вибори не відкинуть нас назад.

Тарас Батенко. Головний підсумок — те, що Україна не розкололась.

Підготувала Інна Пукіш-Юнко

«Високий Замок» 27.12.2005
№239 (3250)

ГЕННАДІЙ ДРУЗЕНКО
україна - ЕС 2005
під знаком втрачених можливостей
та навмисної невизначености

Якщо 2004 був роком епохальних змін як для Євро-союзу, так і для України, то 2005 став для обох роком випробувань. І наша країна, і ЕС пожинали посіяне напередодні, причому з ґрунту історії проростали не лише добрі злаки, а подеколи й зуби дракона. Отож, на початку 2006 на часі спробувати оцінити цей «врожай».

Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що 2005 рік на європейському континенті починався під знаком України. Мабуть, у січні на шпальтах європейських ЗМІ найпоширенішою була словосполучка «Orange Revolution», а чи не найпопулярнішим європейським політиком був новообраний український президент. Причому захоплювалися Україною не лише журналісти та наші стратегічні друзі поляки. Зараз чомусь майже не згадують, що у відповідь на «революцію гідності» (за слухним означенням Александра Квасневського), що засвідчила відданість українців європейським вартостям, Європарламент 13 січня 2005 року прийняв безпрецедентну для інституцій Євросоюзу резолюцію щодо України. У ній представницький орган ЕС закликав Раду, Комісію та держави-члени «розглянути, поза межами заходів Плану дій в рамках європейської політики сусідства, інші форми асоціації з Україною, надання чіткої європейської перспективи країні та відповіді на продемонстровані переважною більшістю українського народу прагнення, що в кінцевому рахунку може призвести до вступу країни до ЕС». Окрім цього, Європарламент зобов'язався «допомагати і підтримувати Україну» в процесі трансформації, що має на меті повноправне членство в Євросоюзі¹.

Запам'ятаймо наведені вище формулювання — це оптимістична увертюра до наших взаємин з найбільшим та найвпливовішим сусідом, що, як здавалося на початку 2005 року, мали швидко набути принципово нової якості. Однак, не так сталося, як гадалося. Уже у лютому європейські бюрократи, що не могли на той час дати собі ради, що ж їм робити з Туреччиною, яка все наполегливіше стукала в європейські двері, зітхнули з полегшенням: новопризначений український віцепрем'єр з питань Європейської інтеграції, особистий друг та давній соратник президента Ющенка Олег Рибак

чук оголосив великим здобутком української дипломатії підписаний ним у Брюсселі План дій Україна-ЕС — головний інструмент європейської політики сусідства, що за означенням стосується «сусідніх країн, які на сучасному етапі не мають перспективи членства в Євросоюзі»².

Мабуть, після цього в Брюсселі та Страсбурзі хіба що потішалися із заяв головного українського євроінтегратора-неофіта (що невдовзі отримав прізвисько «віцепрем'єра з питань міжнародних конференцій») про терміни подання Україною офіційної заявки на вступ до ЕС: два тижні, півроку, рік. Бо насправду, головне стратегічне завдання, що його розв'язав Брюссель, переконавши офіційний Київ підписати План дій Україна-ЕС, — це трирічна гарантія (період, на який розрахований ПД) від української заявки на вступ. Подай український уряд таку заявку на початку 2005 року, коли вся Європа була в захваті від «помаранчевої революції», — навряд чи брюссельські політики наважилися б сказати Україні «ні». До речі, такої ж думки в січні дотримувався й чи не найавторитетніший та найкомпетентніший вітчизняний євроінтегратор Олександр Чалий, що упродовж тривалого часу відповідав в українському уряді за європейський напрям³. Та, на жаль, у лютому 2005 євроінтеграцією в українському уряді опікувався вже інший політик...

Так чи інак, навесні стало зрозуміло, що нова українська влада не скористалася шансом радикально поглибити та інтенсифікувати взаємини Києва та Брюсселя, що повною мірою заслужив український нарід. Сприятливий момент було згаяно, а тим часом, у самому Союзі почали наростати загрозливі симптоми. Так, французи та німці виявилися психологічно не готовими до суттєвого зростання конкуренції на ринку праці через трудових мігрантів з держав-новачків Євросоюзу. Не зарадили навіть обмеження вільного руху робочої сили, зафіксовані в договорах про приєднання, що на кілька післявступних років обмежили право на працю в більшості країн Західної Європи для працівників з країн останньої хвилі розширення. Кмітливі поляки, чехи, литовці, угорці тощо швидко зметували, як обійти цю заборону, й оформлялися самозайнятими особами (аналог наших приватних підприємців), що виконують роботи та надають послуги не за договором трудового

найму, а за договором підряду. По суті, це те ж саме, та завдяки цій юридичній шпарці польський «гідралік», готовий працювати не менш якісно, але значно дешевше за французьких чи німецьких колег, став символом трудової експансії східноєвропейців до Західної Європи та змусив аборигенів останньої, розбещених соціальними гарантіями, згадати, що їхня економіка є не лише соціальною, а ще й ринковою.

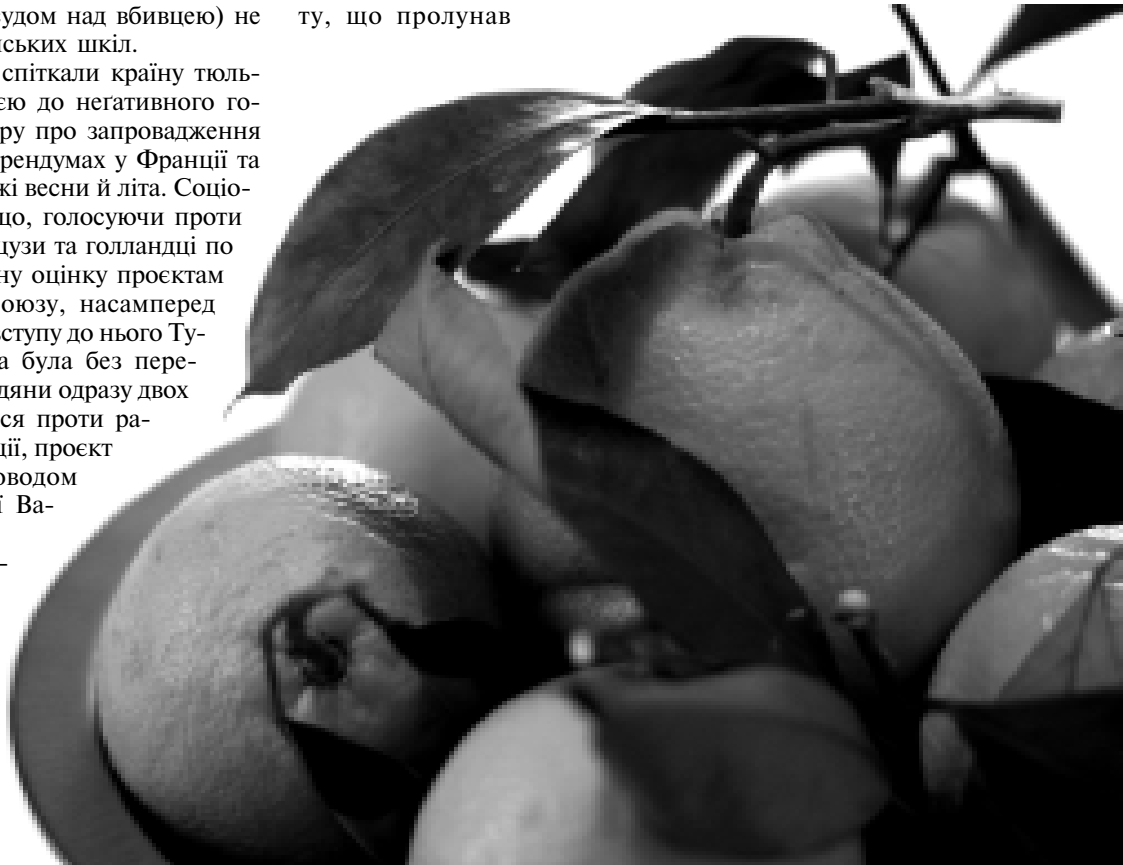
Та не тільки трудова міграція східноєвропейців турбувала жителів країн-засновниць євроспільноти у 2005. Минулий рік, як ніколи раніше, загострив проблему інтеграції до європейської цивілізації як простору європейських вартостей легальних та нелегальних мігрантів з мусульманських країн. Символічно, що упродовж першої половини 2005 потужна антимусульманська хвиля прокотилася Голландією — країною, що традиційно слугувала взірцем європейської толерантності. Після того, як ісламський фундаменталіст Мохаммед Буєрі майже ритуально убив режисера Тео ван Гога за його фільм «Покора», у всій Голландії до кінця навчального року (що майже збігся в часі з судом над вбивцею) не припинялися підпали мусульманських шкіл.

Та міжетнічні проблеми, що спіткали країну тюльпанів, виявилися лише прелюдією до негативного голосування щодо проекту Договору про запровадження Конституції для Європи на референдумах у Франції та Нідерландах, що відбулися на межі весни й літа. Соціологічні опитування засвідчили, що, голосуючи проти конституційного договору, французи та голландці по суті висловлювали свою негативну оцінку проектам подальшого розширення Євросоюзу, насамперед протестуючи проти перспективи вступу до нього Туреччини. Європейська спільнота була без перебільшення шокована, коли громадяни одразу двох країн-засновниць ЕС висловилися проти ратифікації Європейської конституції, проект якої було підготовлено під проводом колишнього президента Франції Вальєрі Жискар д'Естена.

Європейська криза поглибила-ся в червні, коли на засіданні Європейської Ради в Брюсселі європейські лідери не дійшли згоди щодо фінансових рамок

Союзу на 2007-2013 роки. Прем'єр-міністр Люксембурга Жан-Клод Юнкер, що головував у Європейській Раді в I півріччі 2005 року, мусив визнати: брюссельський саміт Європейського Союзу 17-18 червня «закінчився провалом». Внаслідок відвертої розгубленості європейських лідерів перед новими викликами єдине, про що їм вдалося домовитися в червні — це про скасування граничних термінів ратифікації Європейської конституції (до цього передбачалося, що всі держави-члени ратифікують цей акт до листопада 2006 року).

Попри те, що конституційний договір Євросоюзу влітку підтримали латвійський та кіпрський парламенти, а також жителі Люксембурга, стало зрозумілим, що ЕС спіткала серйозна криза. Туманні перспективи Євроконституції, що мала заступити два головні установчі договори ЕС та надати Союзові правосуб'єктність, а також бюджетний конфлікт між Британією, з одного боку, та Францією й Німеччиною, з іншого, підштовхнув Тоні Блера почати своє головування в Євросоюзі із заклику реформувати Спільноту, що пролунав

під час виступу британського лідера в Європарламенті. Під час британського головування він пообіцяв зосередитися на розв'язанні проблеми безробіття та запропонував Союзові реформу системи бюджетних дотацій та соціального захисту. На жаль, друге півріччя в ЕС почалося із жахливих терактів у Лондоні, що змусило британського прем'єра зосередитися насамперед на внутрішніх проблемах.

Тим часом «континентальна Європа» піддала жорсткій критиці британського лідера, що на червневому засіданні Європейської Ради відмовився бодай частково поступитися бюджетною пільгою при сплаті внесків до загальноєвропейської скарбниці, що її домоглася від Брюсселю ще «залізна» Маргарет Течер. Сутність цієї пільги полягає в тому, що від 1984 року ЕС щорічно компенсував Об'єднаному Королівству 66% різниці між сумою, що її Лондон вносив до євробюджету, та сумою, яку отримував звітти. Тоні Блер, своєю чергою, наполягав на суттєвому скороченні видатків на спільну сільськогосподарську політику (ССП), від якої най-

більший зиск мають французькі фермери, і лише за цієї умови був готовий обговорювати зменшення британської пільги. Та французький лідер Жак Ширак, якого підтримав німецький канцлер Гергард Шрьодер, і чути не хотів про зазіхання на ССП — цю «священну корову» Євроспільноти. Так під загрозою опинився євробюджет 2007, для підготовки якого належало підготувати та узгодити пакет документів, що мають ґрунтуватися на фінансових рамках 2007-2013.

Останнім жахом Об'єднаної Європи у 2005 році стала безпрецедентна хвиля вандалізму, яка збурившись у жовтні в передмістях Парижу, прокотилася чи не всією Західною Європою. Десятки тисяч згорілих авто. Анонімні вандали. Безсилі загони поліції. Так і не інтегровані в європейський цивілізаційний простір мусульманські анклав на околицях найбільших європейських столиць. Здавалося, в чергове починають здійснюватися пророцтва Шпенглера про занепад Європи, а Евросоюз так і не вийде з глибокої системної кризи, яка спіткала його, принаймні за британського головування...

Та наприкінці року Європа, схоже, таки переломила несприятливий для неї хід подій, а Тоні Блер довів, що він є одним з найвидатніших політиків сучасності. Насамперед європейські лідери згадали про культуру компромісу, що є однією з підвалин Евросоюзу, й на засіданні Європейської Ради 16-17 грудня ухвалили такі фінансові рамки на 2007-2013 роки. Ціною компромісу стала, з одного боку, часткова відмова Великої Британії від своєї «бюджетної пільги», через що внески Лондона до євробюджету упродовж дії наступних фінансових рамок зростуть більш як на 10 млрд. євро, з іншого, франко-німецький союз погодився на зменшення витрат на ССП та, зокрема, на передбачене підсумковою декларацією гонконгської міністерської конференції СОТ поступове скасування субсидій для аграріїв.

Слід наголосити, що бюджетний процес в ЕС було не просто розблоковано.

У стратегічному фінансовому документі Евросоюзу з'явилася нова логіка: вперше серед статей видатків домінують витрати не на ССП, а на вирівнювання розвитку держав-членів та окремих

регіонів ЄС, і передусім на розвиток їхньої інфраструктури. Саме тому упродовж наступної ЄС-івської семирічки абсолютним лідером за розміром допомоги з боку Європейських структурних фондів буде Польща, що стає все впливовішим гравцем у Евроспільноті. Також у ЄС упродовж 2007-2013 років зростає проти 1999-2006 витрати на наукові дослідження, освіту та професійну підготовку. Таким чином, можна твердити, що Тоні Блеру загалом вдалось переграти потужне аграрне лобі в Евросоюзі, завдяки чому ЄС має на 2007-2013 роки якщо й не бюджетну стратегію економічного прориву, то вже й напевно не бюджет «проїдання».

Ще одним стратегічним досягненням європейських лідерів слід вважати початок передвступних перемовин з Туреччиною — рішення, що далось їм дуже не просто, з огляду на панівні настрої громадян ЄС⁴. Таким чином, Евросоюз, з одного боку, засвідчив власну послідовність, оскільки нарешті почав виконувати обіцянки, що їх надавав Анкарі від 1963 року, коли в Угоді про асоціацію була вперше зафіксована «європейська перспектива» Туреччини. З іншого, ЄС потребує на потужні імпульси для своєї економіки. І Туреччина — цей мало-азійський Китай — як ніхто інший може дати економіці ЄС друге дихання. Нагадаємо, що за темпами щорічного зростання ВВП країна Атаюрка останнім часом випереджає будь-яку державу-члена ЄС⁵. Та й за обсягами ВВП Туреччина з більш як півтрильйонним показником⁶ займає 20-ту позицію у світі, поступаючись серед європейських країн хіба що Німеччині, Великій Британії, Франції, Італії та Іспанії. Водночас, на відміну від Індії чи Китаю, турецьке «економічне диво» не ґрунтується на жебрацькій платні за працю, що апriorі неприйнятно для сучасної європейської цивілізації: від 1 січня 2006 року встановлена законом мінімальна зарплата в Туреччині складає 332,26 євро, що перевищує аналогічний показник в державах — нових членах ЄС, за винятком Кіпру, Мальти та Словенії⁷.

Символічно, що останнім стратегічним рішенням Евросоюзу у 2005 році було офіційно визнати за Македонією статус країни-кандидата. Отож, схоже, що в європейському тунелі знову зоріє світло. Європейський Союз увійшов у 2006 рік сповнений поміркованого оптимізму. Утілювати його в життя найближчі півроку буде Австрія, що в новорічну ніч перейняла головування

в Союзі. Примітно, що консервативні австрійці, котрі найдовше та найзатятіше опиралися початку передвступних перемовин з Анкарою, вже проголосили намір повернутися до дискусії про Європейську конституцію та подальше розширення Евросоюзу...

А що ж Україна, що, здавалося, рік тому остаточно визначилася, що її місце у Об'єднаній Європі, бо її нарід відстояв право жити за європейською системою вартостей? На жаль, після голосних заяв початку року офіційному Києву у взаєминах з Брюсселем похвалитися особливо нема чим. Повторюся: вже навесні стало зрозуміло, що якісного прориву у відносинах з Евросоюзом ближчим часом не відбудеться: для ЄС Україна, як була, так і залишається не більше, ніж одним із сусідів, а Київ, попри численні заяви про «повномасштабну» інтеграцію до ЄС, фактично погодився на парадигму взаємин, запропоновану Брюсселем. Тому зосередимось на аналізі «маленьких» перемог та втрат на європейському напрямі української політики.

Першою помітною подією після підписання Плану дій Україна—ЄС, стало укладення сторонами у липні минулого року Угоди про торгівлю деякими сталеливарними виробами на період 2005-2006 років. Оскільки питома вага сталеливарних виробів у загальному обсязі українського експорту до Евросоюзу 2004 року була найбільшою серед інших товарних груп і склала 32%, угода стала однією з ключових подій року у двосторонніх торгівельно-економічних стосунках. У ній визначено, що до кінця 2005 року квота на імпорту до ЄС українського плоского та сортового прокату буде збільшена на 250 тис. і складатиме 980 тис. тонн, а 2006 року квота становитиме 1004,5 тис. тонн. Окрім того, ЄС зобов'язався упродовж дії угоди збільшувати названу квоту за умови, якщо Україна зменшуватиме ставку експортного мита на брутто чорних металів, пропорційно такому зменшенню, і довести таке збільшення до 43% — за умови повного скасування згаданого мита. Угода діятиме до моменту набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі, а відтоді торгівля сталеливарними виробами має бути повністю лібералізована.

Безумовно, укладення зазначеної угоди є одним із небагатьох конкретних досягнень у наших взаєминах з Евросоюзом. Проте перебільшувати його значення не слід. Угоди, подібні до цієї, Україна укладає з Євро-

пейською Спільнотою від 1997 року, і передостання з них була підписана сторонами не далі, як 22 листопада 2004 року. Те саме стосується Угоди про продовження та доповнення Угоди між Європейською економічною спільнотою та Україною про торгівлю текстильною продукцією від 1993 року.

Також до активу українсько-європейських взаємин можна записати ще кілька угод, укладених між сторонами упродовж року:

- Угода між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформації з обмеженим доступом;

- Угода між Європейським Союзом та Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз;

- Угода між Європейською Спільнотою та Україною про деякі аспекти повітряного сполучення;

- Угода про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Європейською Спільнотою, її державами-членами та Україною.

Проте, повторимося, жоден з цих договорів принципово не змінив та не інтенсифікував стосунки України та ЕС. Такого рівня угоди сторони укладали й раніше: як приклад можна згадати Угоду між Україною та Європейською Спільнотою про наукове та технологічне співробітництво, що набула чинності 11 лютого 2003 року. Чогось, порівняного за масштабом з Угодою про

партнерство та співробітництво 1994 року, що й досі є основним документом, на якому ґрунтуються наші взаємини з Європейською Спільнотою, 2005 рік у стосунки ЕС та України не приніс.

Мабуть, саме тому українські провладні ЗМІ так неадекватно оцінювали надання Україні статусу країни з ринковою економікою. Цей статус, що стосується насамперед певних технічних аспектів антидемпінгових розслідувань проти українських експортерів на теренах ЕС, українська влада спробувала представити як велику перемогу вітчизняної дипломатії, чим вірогідно вельми потішила європейських партнерів. Бо насправду, дивіденди від такого статусу отримають передусім потужні українські експортери до Євросоюзу, тобто головним чином власники великого сталеливарного бізнесу – ті, кого в Україні звикли називати «олігархами». А пересічні громадяни можуть хіба що пишатися новим милозвучним титулом батьківщини.

Воднораз провал зі вступом до СОТ у 2005 році – дійсно велика втрата на нашому шляху до Об'єднаної Європи. Цей провал, зокрема, відсуває на невизначений термін початок перемовин про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЕС. Нагадаємо принагідно, що ЗВТ із Євроспільнотою вже почали створювати країни Південного Середземномор'я (окрім Лівії та Алжиру), а в статті 4 УПС записано, що питання створення ЗВТ мало бути внесено до порядку денного сторін ще 1998 року.

	Експорт, 2004, \$ тис.	Імпорт, 2004, \$ тис.	Товарообіг, 2004		Експорт 2005, \$ тис. (прогноз) ⁸	Імпорт 2005 \$ тис. (прогноз) ³	Товарообіг, 2005 (прогноз) ³	
			\$ тис.	%			\$ тис.	%
СНД	8 558 846,60	14 873 876,54	23 432 723,14	38%	10 465 116,88	16 972 828,34	27 437 945,22	40%
РФ	5 888 676,37	11 811 780,86	17 700 457,23	28%	7 318 527,47	12 818 382,91	20 136 910,38	29%
Європа	11 764 145,74	9 994 080,78	21 758 226,52	35%	10 807 100,26	11 963 321,28	22 770 421,54	33%
ЕС-25	9 610 680,11	9 376 139,44	18 986 819,55	31%	8 923 314,64	11 248 343,40	20 171 658,04	29%
Азія	8 034 629,39	2 590 335,70	10 624 965,09	17%	8 346 783,04	4 357 126,33	12 703 909,37	18%
Африка	1 758 032,76	277 233,69	2 035 266,45	3%	2 348 106,34	417 487,80	2 765 594,14	4%
Америка	2 544 980,86	1 202 577,95	3 747 558,81	6%	1 860 825,74	1 252 352,78	3 113 178,52	5%
Австралія і Океанія	11 672,09	57 433,38	69 105,47	0,1%	13 857,40	105 131,34	118 988,74	0,2%
Разом	32 672 318,23	28 996 030,72	61 668 348,95		33 841 789,64	35 068 663,60	68 910 453,24	

Та найбільший провал у взаєминах України та ЄС 2005 року стався у сфері товарообігу. Попри помітне потепління у політичному діалозі Києва та Брюсселя, вже сьогодні можна констатувати: для наших торговельних взаємин минулий рік був маловітшим. За оприлюдненими даними Держкомстату за 10 місяців 2005 року можна зробити такі висновки.

Питома вага товарообігу України з державами-членами ЄС у загальному товарообігові знизилася приблизно на 2% (можливо, ті самі, на які зріс товарообіг з країнами СНД), зрівнявшись з товарообігом між Україною та окремо взятою Росією. Причому таке незначне зменшення частки ЄС у зовнішньоторговельному балансі України забезпечило динамічне зростання імпорту товарів з ЄС. Водночас експорт українських товарів до Євросоюзу впав проти 2004 року навіть у абсолютному вимірі приблизно на 7%. Внаслідок цього сальдо торговельного балансу з ЄС щодо торгівлі товарами замість невеликого, проте позитивного у 2004 році різко змінилося на значне та негативне у 2005.

Звинувачувати в цьому лише несприятливу світову кон'юнктуру на сталеливарні вироби — основну товарну позицію нашого експорту до ЄС — не зовсім коректно, бо Євросоюз споживає лише п'яту частину «сталевого» експорту України. Вдалося ж з рештою груп імпортерів українських недорогочінних металів та виробів з них втримати позитивне сальдо в торгівлі товарами! До того ж, не слід забувати, що ЄС 2005 року збільшив квоту на експорт українського плоского та сортового прокату на понад 25%, про що йшлося вище.

Отож, якщо така загрозлива тенденція збережеться в українській зовнішній торгівлі й 2006 року, говорити

про якийсь реальний поступ в напрямі до Євросоюзу буде все важче. Бо ідеологія європейської політики сусідства, в рамках якої сьогодні відбувається кооперація України з ЄС, ґрунтується на принципі отримання державами-сусідами частки внутрішнього ринку Євросоюзу в обмін на конкретні досягнення у здійсненні економічних, політичних та інституційних реформ, що мають базуватися на спільних з Євросоюзом цінностях, та «вирівнюванні» національного законодавства з *acquis* ЄС⁹. Наведені вище цифри

свідчать, що частка українських товарів на внутрішньому ринку ЄС упродовж 2005 року зменшилась не лише у відсотковому, а й у абсолютному значенні — відтак парадигма сусідства не спрацьовує!

Нарешті, належить сказати кілька слів про ще одне «досягнення» української дипломатії на європейському напрямі — початок перемовин з ЄС про спрощення візового режиму для окремих категорій українських громадян. На жаль, попри активний PR цієї теми автор не знайшов жодної офіційної інформації, в чому саме полягатиме спрощення візового режиму для українських громадян, що начебто є метою перемовин. Чи йдеться про всіх членів ЄС? Тоді не зрозуміло, як можна ще спростити візовий режим з Польщею, коли польську візу отримати легше й дешевше, аніж, приміром, придбати залізничний квиток Київ-Львів. Чи йдеться лише про країни, що входять до Шенгенського візового простору? І головне питання: чи не є занадто високою ціною за спрощення візового режиму підписання з ЄС угоди про реадмісію, коли у нас немає аналогічної угоди з Російською Федерацією, проте є довжелезні прозорі східний та північний кордони? Питання зовсім не риторичне, бо Західну Європу відвідує не так вже й багато наших

співгромадян, а от наслідки накопичення в Україні нелегальних мігрантів (що напевно станеться, якщо буде підписано угоду про реадмісію з ЕС без одночасного укладання аналогічної угоди з Росією) зможе відчувати на собі чи не кожен.

Отож, за рік, що минув, взаємини України та ЕС не зазнали значних змін, що вочевидь влаштовує Євросоюз і не відповідає задекларованим прагненням України. Водночас слід визнати, що Україна не зробила жодного серйозного кроку, аби втілити свої декларації в життя. Тому не дивно, що у спільній заяві лідерів України та Євросоюзу за результатами ІХ саміту Україна-ЕС на найвищому рівні рефреном прозвучала парадигма «навмисної невизначеності» у наших взаєминах, сформульована та повторювана в аналогічних документах ще з часів президентства Кучми: «Україна підтвердила, що її стратегічною метою є повномасштабна інтеграція в ЕС. Лідери ЕС привітали європейський вибір України...»¹⁰.

¹ Див. пункти 14 та 16 Results of Ukraine elections. European Parliament resolution on the results of Ukraine elections // [http://www.europarl.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/autres/p6_ta-prov\(2005\)0009_en.pdf](http://www.europarl.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/autres/p6_ta-prov(2005)0009_en.pdf).

² Див. розділ I Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours», COM(2003) 104 final of 11.3.2003 // http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0104en01.pdf, що започаткувало й визначило ідеологічні засади європейської політики сусідства (ЄПС).

³ В інтерв'ю незалежній аналітичній агенції «Главед» від 24 січня 2005 року О. Чалий сказав дослівно таке: «... ми повинні сконцентруватися й зрозуміти, що історія дає нам шанс. Аби переламати негативне ставлення [до України] євровичовників в Брюсселі, часу в нас обмаль. Тому одна з моїх ідей – я гадаю, треба не слухати, що вони нам скажуть, а проявити ініціативу й подати заявку на вступ до ЄС» // <http://glavred.info/archive/2005/01/24/115644-1.html>.

⁴ Серед прихильників та противників приєднання Туреччини до ЕС серед громадян Євросоюзу упродовж 2005 року зберігається трикратне негативне сальдо на рівні 15-20%.

⁵ У 2004 році ВВП Туреччини зріс на 8,2%, в той час як у найбільш динамічній в ЕС економіці Латвії зростання ВВП склало 7,6%. Середній показник зростання ВВП у ЕС-25 у 2004 році дорівнював 2,4%.

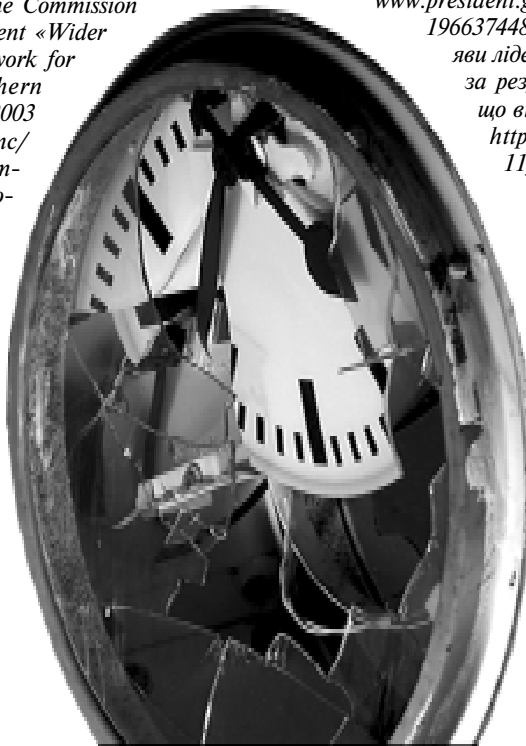
⁶ У 2004 році ВВП Туреччини склав \$ 508,7 млрд., що складає 4,4% ВВП Євросоюзу.

⁷ Інформацію про мінімальні зарплати можна отримати на сайті The Federation of European Employers: <http://www.fedee.com>.

⁸ За результатами 10 місяців 2005 року.

⁹ Див. розділи I та III Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours», COM(2003) 104 final of 11.3.2003 // http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0104en01.pdf, що започаткувало й визначило ідеологічні засади європейської політики сусідства (ЄПС).

¹⁰ Пор. п. 2 Спільної заяви Президента України Леоніда Кучми та президента Європейської Ради Сільвіо Берлусконі за участі генерального секретаря Ради – верховного представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЕС Хав'єра Солани та президента Комісії європейських співтовариств Романо Проді від 07.10.2003 // <http://www.president.gov.ua/activity/zayavinterv/reference/196637448.html> з останнім абзацом Спільної заяви лідерів Європейського Союзу та України за результатами ІХ саміту Україна-ЕС, що відбувся в Києві 1 грудня 2005 року // http://www.president.gov.ua/news/data/11_4598.html

ТАРАС ВОЗНЯК
газовий контрнаступ
проти

Не слід дивуватися, що тільки у грудні 2005 року Росія Путіна з допомогою своєї гіпермонополії «Газпрому» розпочала рішучу контратаку на широко тлумачену Європу після двох десятиріч відступу з неї після розпаду СССР. До 2000-х років на це вона не мала достатніх матеріальних, політичних та ідеологічних ресурсів. Повернімось у історію. Про який відступ і про яку контратаку йдеться?

Відступ Росії з Європи, після перемоги у II Світовій війні, триває вже 50 років — це і відступ з окупованої Австрії, і фіаско з Югославією, і відступ з країн Центральної Європи (НДР, Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Болгарії, Румунії) наприкінці 80-х років, це і втрата країн Балтії, України, Білорусі, Молдови та Кавказу після розпаду СССР на початку 90-х.

Епоха президента Єльцина у свідомості більшості росіян зафіксувалася як епоха смуту. Травмована свідомість росіян неминуче мала покликати «на трон» Росії реваншиста — людину, яка компенсує «приниження», яке вони терплять, як вони гадають, останніми десятиліттями. І така людина з'явилася, звичайно ж, з надр КГБ. Ним став Владімір Путін. Він неминуче повинен був з'явитися через конфлікти — війна в Ічкерії, підриви будинків у Москві. Для його успіху у російській свідомості потрібні постійні конфлікти та вороги Росії, що обступили її з усіх боків. Нарешті дійшла черга до України.

Поява такого «рятівника Росії» (а в російській нонадичній парадигмі мислення — «собирателя земель русских») щасливо співпала з надзвичайно корисним для неї, як одного з найбільших у світі експортерів енергоносіїв, зростом кон'юнктури цін на них у цілому світі.

Починаючи з нафтової кризи 1970-х, а особливо з 90-х, світ впритул підійшов до усвідомлення скінченності енергоресурсів у світі. Головні потуги світу зрозуміли, що без володіння у тій чи іншій формі основними базами енергоресурсів навіть їхній подальший розвиток, не те що домінування у світі, буде просто неможливим.

Про які енергоресурси йдеться? Щонайперше про нафту та газ. Хоча, можливо, у недалекому майбутньому

му світ переосмислить і своє ставлення до вугілля та атомної енергетики. Однак основні війни, які сьогодні ведуться у тій чи іншій формі — дві іракські війни США і дві чеченські війни Росії — це війни за енергоресурси. Однак, не тільки. Сучасні війни можуть набирати й інших форм — як-от «протистояння цивілізованого світу та світового тероризму», скажімо, в особі Лівії, Ірану, Ічкерії. Перетворення ряду країн у «країни з поганою репутацією». Чи боротьби за опанування транспортною інфраструктурою нестабільних країн, як-от Білорусі та України.

Отож, війни за енергоносії є не тільки війнами за *родовища нафти та газу*, але й за *шляхи та засоби транспортування цих енергоносіїв*. Йдеться про контроль над територіями, через які можна транспортувати такі величезні кількості цих енергоносіїв, та про комунікації, через які вони транспортуються. Тобто про контроль над неначебно самостійними країнами та про володіння нафтогонями, газогонями, терміналами, портами, газосховищами і т.п. Без цих надзвичайно дорогих та важливих інфраструктур володіння самими родовищами не має сенсу.

Головними енергетичними базами у нашому регіоні на найближче майбутнє, окрім країн Близького Сходу, є Росія та країни Середньої Азії. Особливо перспективним є шельф Каспійського моря. А тому такими цікавими для світового співтовариства є Азербайджан, Іран, Туркменістан, Казахстан. Як правило, ці країни є не гравцями на геополітичній шахівниці, а об'єктами маніпуляції світових потуг. Зазвичай, наявність енергоресурсів чи причетність до їх транспортування не стільки розвиває країну, скільки консервує у ній маріонетковий, як правило, недемократичний режим. Чи не єдиним винятком є Норвегія.

Разом з тим, у розвитку енергетичного бізнесу, окрім поставника і транспортера, є ще й третій, надзвичайно важливий гравець, без якого весь цей бізнес не має сенсу — це *споживач, чи покупець*. Які ж світові потуги потребують найбільшої кількості енергоносіїв, а отже, хто є головними гравцями у геополітичних іграх майбутнього? Найбільшим споживачем у світі є США. Другим після нього і найбільш залежним — Європейський Союз. Але останнім часом все більше енергоносіїв споживає і споживатиме Китай.

Чому ЕС є найбільш залежним? ЕС має дуже незначні, у порівнянні зі своїми потребами, можливості власного видобутку нафти та газу. І водночас пробує через Німеччину відмовитися від атомної альтернативи. Разом з тим, від енергетичної забезпеченості залежить взагалі успіх політичного проекту Європейського Союзу у його економічній конкуренції з США, Японією та Китаєм (у недалекій перспективі).

Звідки ЕС може черпати свої енергоресурси? Звичайно, традиційним джерелом є Близький Схід та Магриб – чим і пояснюється крайня стриманість Франції та Німеччини у питанні підтримки США у II війні в Іраці. Вони та США є конкурентами як споживачі цих енергоресурсів, і водночас їхні нафтові та газові компанії є конкурентами як контролери у нафто- і газовидобутку у цих регіонах. ЕС пробує максимально наблизитися до цих сховищ. Лідери ЕС готові навіть заплатити прийняттям до ЕС Туреччини, щоб дотягнутися до родовищ у Іраку, Ірані, та Азербайджані.

Іншим стратегічно важливим партнером для майбутнього ЕС є Росія. Російські поклади енергоносіїв є відносно близькими до ЕС. Мало того – вони є чи не єдиними великими покладами, які тією чи іншою мірою не контролюються США. Спроби США здобути контроль над ними після спланованого знищення «ЮКОСу» зазнали фіаско.

Мало того, Путін побачив у енергетичній політиці останній *шанс Росії знову стати реальною світовою потугою*. Тим паче, що більша частина російського експорту – це власне енергоносії, які і є головним бюджетотворюючим ресурсом для Росії. Вона не тільки мобілізувала весь свій енергетичний бізнес і перетворила його в інструмент державної політики, але й пробує тим чи іншим чином опанувати і енергетичними ресурсами своїх колишніх колоній – Казахстану, Узбекистану, Туркменістану, Азербайджану. Маючи монополію на транспортування їхніх енергоресурсів до ЕС та європейських країн колишнього СРСР (в тому числі й України), вона має змогу ефективно на них впливати. Що успішно й робить.

Не менш активно Росія пробує завадити переорієнтації руху енергоносіїв в обхід своєї території. Побудова транспортного коридору Баку-Супса стало важким ударом по російському монополізму у цій сфері. Тому вона всіма силами пробуватиме заблокувати ще більш амбітний план транспортування енергоресурсів із Середньої Азії до свого геополітичного супротивника – Китаю. З огляду на реалізацію цих двох великих проєктів «російський» напрямок транспортування енергоносіїв може маргіналізуватися. А отже маргіналізуються і російські впливи у цьому регіоні. А відповідно, і важливість Росії для ЕС.

Разом з тим така «енергозалежна» (не у сенсі споживання, а у сенсі експорту) структура російської економіки формує і «енергозалежну» російську внутрішню та зовнішню політику.

Спектакулярний «казус Ходорковського» показав приблизний спосіб вирішення «бізнесових» питань всередині Росії. Немає такої перепони, яку він не був би ладний подолати.

Для ефективного

здійснення саме такої політики режиму Путіна потрібно було згорнути інститути ще слабого громадянського суспільства — що він успішно здійснив. Причому не тільки у Росії, але й у своїй периферії — Білорусі і Середній Азії. У створенні по всій своїй периферії таких маріонеткових режимів режим Путіна бачить найліпшу гарантію контрольованості та безперешкодності нової енергетичної політики Росії.

Разом з тим, Росія добилася значних успіхів у європейському векторі своєї політики. Негласно більшість європейських великих країн, перш за все Німеччина та Франція, *полишили спроби демократизувати саму Росію*. Режим Путіна вони цинічно прийняли як найзручніший для них. І це попри реальний геноцид у Ічкерії! Цинічна «дружба сім'ями» Путіна та Шрьодера не тільки призвела до укладення двосторонніх домовленостей щодо побудови Північноєвропейського газогону по дну Балтійського моря в обхід України, країн

Балтії та Польщі, але й виокремив Росію Путіна як гаранта стабільності у регіоні, *законсервував режим у Біло-*

русі і дав негласну згоду Путіну на експорт «лукашенківського» типу режимів в Україну та Молдову. Для транспортування енергоносіїв до ЕС «стабільний і контрольований» режим Лукашенкі виявився найліпшим. Ба більше — дійшло до ще більшої ганьби — колишній канцлер Шрьодер просто очолив німецько-російський консорціум з транспортування газу. Випадок безпрецедентний. Це вже навіть не корупційне діяння, а «велика» політика.

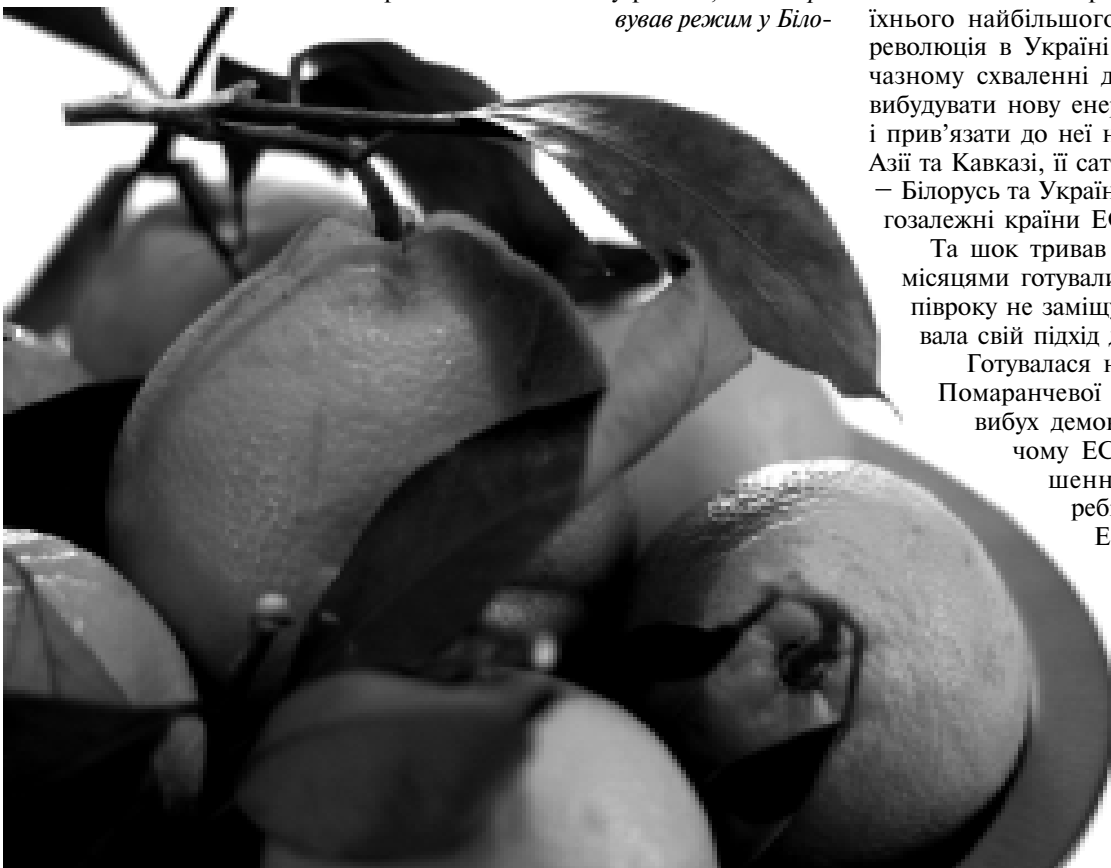
Всі карти лягли на стіл. Остаточно оформився російсько-німецький газовий союз, який знехтував всіма іншими політичними гравцями у Центральній Європі — від Польщі до США (!). Причому для Путіна ситуація уклалася якнайліпше — Німеччина стала *не лише енергетичним заручником, але й інструментом* здійснення його політики. З певного моменту Путін практично почав маніпулювати преференціями Німеччини. Принаймні щодо таких країн, як Україна.

Однак, на початок 2000-х років залишилося ще кілька питань з транспортування енергоресурсів до їхнього найбільшого споживача — ЕС. Помаранчева революція в Україні зламала плани Путіна (при мовчазному схваленні декого з політиків ЕС) остаточно вибудувати нову енергетичну імперську політику Росії і прив'язати до неї не лише своїх сателітів у Середній Азії та Кавказі, її сателітів у європейській частині СНД — Білорусь та Україну за правління Кучми, але й енергозалежні країни ЕС — передовсім Німеччину.

Та шок тривав недовго. У той час, як в Україні місяцями готувалися інаугурації різних рівнів та по півроку не заміщувалися посади, Росія перебудовувала свій підхід до України і готувала контратаку.

Готувалася не тільки Росія. Головним шоком Помаранчевої революції для лідерів ЕС був не вибух демократії. Одним з головних резонів, чому ЕС активно сприяла мирному вирішенню колізії, був і страх за безпечність поставок енергоресурсів до ЕС взимку 2004-2005 рр. У разі ескалації конфлікту під удар потрапляла третина ЕС.

Тому після Помаранчевої революції потрібно було якось опанувати Україною.

ЕС, обмежений у своїй політичній уяві та волі, не спромігся на це. Його безсилля зросло після провалу Конституції для Європи. Природним чином європейська політична еліта дещо розчарувалась у ефективності ЕС. Чи не найбільше розчарування запанувало серед політичного керівництва Німеччини. Тому й було прийнято рішення канцлером Шрьодером йти на подальше тісне зближення з Росією, зігнорувавши не тільки інтереси України, але й навіть нових членів ЕС — Польщі, країн Балтії.

Натомість, не бачачи реальної європейської перспективи у найближчому майбутньому, керівництво по-маранчевої України все більше схиялося не стільки до європейської, скільки до євроатлантичної інтеграції — зближувалося не так з аморфним ЕС, скільки зі США. Реальною перспективою стало *членство у НАТО* як організації, що гарантувала б Україні її остаточну незалежність від Росії. Що не додавало йому симпатій в очах політиків найбільших країн ЕС. Можливо, за винятком Великої Британії.

Все це відкрило Путіну шлях до *широкомасштабної операції*, яка розпочалася з конфлікту з Україною у питанні газопостачання. Однак, можна бути переконаним, що одним газовим питанням вона не закінчиться. Обмеження імпорту українських труб до Росії та збільшення експортного мита на нафту — тому свідченням.

Переконавшись у *глибокій енергетичній залежності ЕС*, організувавши *потужну політичну підтримку своїй політиці в економічному та політичному істеблішменті ряду головних країн ЕС* (аж до відверто корупційних дій), Путін вирішив одним ударом вирішити декілька політичних та економічних проблем.

Першою з них є *політичне опанування Україною*. Що для цього потрібне? Потрібна *дискредитація «проамериканських» урядів президента Ющенка як авантюричних, некомпетентних і не здатних до перемовин*. А головне, як непевної американської маріонетки, яка буде енергетичною удавкою на горлі ЕС. Потрібно змусити Україну чинити неадекватні з погляду ЕС кроки — перекривати газ чи нафту, несанкціоновано відбирати газ та нафту, які неначебно призначені для ЕС. *Виставити Україну як зону нестабільності*.

Щонайперше потрібно було підняти ціни на всі енергоносії. Першим дзвоником була нафтова криза

в Україні навесні 2005 р. Тоді український уряд не зробив з цього належних висновків і недооцінив рішучості супротивника. Нафтова криза була спланована напередодні піку споживання нафти — напередодні літа. Тому газову атаку, звичайно ж, слід було очікувати напередодні піку споживання газу — у грудні, що й сталося. Однак для українських урядових аналітиків це знову ж, як і зима, стало сюрпризом. Хоча тверезі голоси ще влітку трубили про це як могли (Ю. Мостова). Натомість уряд усім складом пішов у відпустку (!).

Якщо нафтова криза була озвучена лише в Україні, то газова атака готувалася як *широкомасштабне політичне шоу світового рівня*. Благо, що Росія і в Україні Ющенко володіє необмеженими інформаційними ресурсами і ні на йоту не прогала той інформаційний плацдарм, який вона мала за часів Кучми. Шоу з відключенням газу мало показати рішучість і міць Росії не лише Україні, але і ЕС та й самим росіянам. Ще ж Гьоте попереджав, що домовленості з дияволом до добра не приведуть. На батьківщині Фауста попередження забули. Таким чином Росія Путіна потужно й агресивно знову увійшла у вже привідкриті Шрьодером двері Європи. *Відступ з Європи зупинився*. Перша мета виконана — ЕС остаточно зрозумів, що Росія Путіна є одним з головних гравців на європейському полі. Гравцем, від якого залежиш і якого попри всю нехіть мусиш задоблювати.

Шоу з відключеннями було задумане і як *інструмент застрашування та дестабілізації України*. Мав бути посланий у відставку уряд, не прийнятий бюджет. Причому момент теж вибраний дуже вдало — Україна перебуває у процесі реформи влади і переходить від президентської республіки до республіки парламентарної, Україна входить у виборчу кампанію — це найбільш вдалий момент для політичного реваншу.

Однак, перші реакції показали, що дестабілізації суспільства не відбулося. Уряд не впав, бюджет прийнято. Навіть антиющенківська опозиція веде себе доволі мляво — розуміє, що головний удар буде по східних регіонах і по їхньому бізнесу. Істерія поки що спостерігається радше з російського боку. Ресурс газового шантажу поки що недостатній для повної дестабілізації України.

Але цілком достатній для *дискредитації України перед партнерами з ЕС* — Україна не може транспортувати

газ до ЄС безоплатно і має повне право на відбір газу як плату за його транзит згідно з попередніми домовленостями. Що неминуче зменшить поставки газу до ЄС. Що й потрібно Росії для дискредитації України.

Така дискредитація України як країни-транспортера звичайно ж пришвидшить побудову альтернативних газогонів та нафтогонів в обхід її території. Тому *реалізація Північноєвропейського газогону* стає все реальнішою попри його економічну проблематичність. Екологічні протести Польщі та Балтії, по суті, блоковані. Це ще одна мета, якої було досягнуто Путіним.

Разом з тим, вона дає *остаточну індульгенцію на існування «оптимального» для ЄС маріонеткового режиму Лукашенкі у Білорусі*. Недаремно «третій вибір президента Лукашенкі» був синхронізований з газовою атакою Росії, пришвидшений і перенесений на березень 2006 р. Ніяке ЄС протестувати проти «народного вибору» в Білорусі реально не буде. Ще одна політична мета вже практично досягнута.

Окрім того, є великий ресурс *вплинути на вибори в Україні*. Зупинка енергоємних виробництв на сході країни може ще більше мобілізувати і так доволі мобілізований електорат опонентів Ющенка. І разом з реформою влади і вибором нового прем'єр-міністра та голови Верховної Ради з набагато більшими повноваженнями практично здійснити реванш після Помаранчевої революції.

Та все ж головною політичною метою режиму Путіна є *блокування вступу України до НАТО та гальмування інтеграції України у ЄС*. Бо ж вступ України у НАТО — це не тільки прерогатива США, але й інших членів НАТО. Це і буде та ціна, яку невдовзі Путін виставить Україні. Нічим економічно не обґрунтована ціна на російський газ є тільки претекстом. Шалена антинативська пропаганда клеветів Путіна з антиющенківського табору в українському «політикумі» у цьому аспекті дуже показова.

Однією з побічних цілей газової атаки є й *спроба зменшити американські впливи у Центральній Європі*, які особливо сильні в Україні, Польщі, країнах Балтії та інших нових членах НАТО. Тобто зменшити американські впливи у лімітрофній протоці поміж ЄС та РФ, які обома ними бачаться як принаймні надмірні, якщо не небезпечні.

Разом з тим, газова атака Путіна має й декілька чисто технічних аспектів. Найголовнішим з них є *повне опанування українською газотранспортною системою*. Підняття цін на газ мало б призвести до передачі української газотранспортної інфраструктури Росії. Це позбавило б Росію від технічної залежності від України у питанні транспортування газу. Можливим наступним кроком мало б стати опанування українською нафтогінною інфраструктурою. Схоже, це стане черговим «сюрпризом» для українського уряду навесні 2006 р. Причому, якщо у газовому конфлікті Україна може змусити ЄС урезонити російські апетити, бо і Україна, і ЄС сидять на одній і тій же трубі, то у випадку з нафтогонами Україна буде більш самотньою.

Яку реакцію великих геополітичних гравців можна очікувати?

Росія реагуватиме з огляду на реакцію США та ЄС. Сьогоднішня газова контратака — це пробна куля, яку запустила Росія. Особливої пікантності вся ця ситуація набуває з огляду, що сценарій було сплановано напередодні саміту Великої сімки + Росія у Москві. Хід вартий Макиавелі.

США очевидно не зацікавлені у такому зрості активності Росії у цілому регіоні, тому чинитимуть тиск на Путіна. Для них під удар поставлені не тільки нові демократії у постсовєтському просторі, але й уся спланована ними геополітична констеляція світу. У випадку фіаско базової для них демократії в Україні весь план демократизації (у тому числі Білорусі і Росії) може бути зруйнованим. Наступний удар може бути спрямований на американські впливи та енергетичні інтереси на Кавказі та Центральній Азії. Хоча про демократизацію там, звичайно, не йтиметься.

ЄС може розділитися у своїх підходах. Німеччина в особі пані канцлер Ангели Меркель доволі безпорадно підкреслює велике значення Росії — і жодного слова про Україну. Центральноевропейські країни радше стануть на бік України. Проте обережно.

Натомість українському уряду у цій ситуації потрібно зберігати дві взаємовиключні чесноти — твердість та гнучкість.

ЮРІЙ МАЦІЄВСЬКИЙ
помаранчева революція
крізь призму транзитології

У статті заперечується поширене трактування подій листопада-грудня 2004 року в Україні як революції. Натомість пропонується їх альтернативне пояснення крізь призму транзитології, що дає, на думку автора, можливість більш коректно визначити суть цих подій через категорію переходу.

«Помаранчева революція» у вітчизняному політичному дискурсі

Різке зростання політичної участі громадян України в останній період президентської виборчої кампанії 2004 року, протистояння влади та опозиції за підтримки сотень тисяч людей з епіцентром на Майдані Незалежності у Києві, визнання Верховним Судом України другого туру президентських виборів недійсними та призначення повторного голосування, перемога опозиційного кандидата В. Ющенка — усі ці події вже стійко утвердились у свідомості пересічного українця як «помаранчева революція». Сам термін з'явився в останній тиждень листопада 2004 року у ЗМІ як стисла характеристика згаданих вище подій, як символ соціальних очікувань та як візуальне сприйняття домінування, в першу чергу, на Майдані Незалежності, помаранчевої символіки прихильників В. Ющенка. Відчуття революційності додало ще й те, що в нерівній боротьбі за владу перемогу отримав опозиційний кандидат. Відтак, термін набув ще одного значення — як символ перемоги опозиції на президентських виборах 2004 року в Україні. «Помаранчева революція» у цьому сенсі не була унікальною.

Роком раніше у Грузії опозиція прийшла до влади в результаті «революції троянд». Першою «революцією з прикметником» напевно слід вважати «оксамитову революцію» 1989 року в Чехії, коли опозиція на чолі з В. Гавелом змогла ненасильницьким шляхом усунути комуністів від влади та вийти з-під впливу Кремля.

Не дивно, що термін «помаранчева революція» має значне символічне навантаження. Тому й так легко увійшов він до нашого слововжитку, і кожен, чуючи чи вимовляючи його, вкладає туди ще й свій зміст.

Поширенню цього словосполучення сприяло й те, що мало які слова мають настільки широкий діапазон значень, як слово «революція». Телевізійна реклама переповнена повідомленнями про «революційні технології», починаючи від засобів комунікації до транспорту чи особистої гігієни. Зміни у суспільних поглядах чи способі виробництва також широко використовуються з прикметником «революційні».

У цій розвідці я не намагатимусь дати відповідь на питання, чому відбулася «помаранчева революція» — ця тема вже піднімалася в дослідженнях українських та зарубіжних авторів. Мене цікавитиме інше — чи події листопада-грудня 2004 року, що отримали назву «помаранчева революція», були дійсно революцією у тому значенні, в якому прийнято використовувати у соціальних, зокрема політичних, дослідженнях. Якщо ні, то як можна визначити суть цих подій з політологічної точки зору?

Розпочну зі стислого огляду публікацій, що з'явилися останнім часом в українських та закордонних виданнях щодо подій «помаранчевої революції». Оскільки сам термін «помаранчева революція» з'явився з легкої руки журналістів, переважна частина публікацій у вітчизняних друкованих та електронних ЗМІ висвітлює події листопада-грудня 2004 р. саме як революцію, не вдаючись при цьому до глибокого аналізу. Це не дивно, адже завдання журналіста полягає у приверненні уваги до матеріалу та висловлюванні свого ставлення до подій.

Спроби ретельного аналізу «помаранчевої революції» були здійснені кількома авторами. Микола Колодзяжний, використовуючи дещо еклектичний перелік складових революції, таких як передумови, цілі, рушійні сили, революційна ситуація, поштовх до революції, її хід, результати та характер, зазначає, що «помаранчеву революцію» можна вважати революцією. За типом чи характером, у термінології М. Колодзяжного революція була буржуазною на тій підставі, що «вона розчищає суспільство від тих пережитків і залишків, які заважають нормально розвиватись ринковій економіці» [1].

Заступник голови редактора журналу «Сучасність» С. Грабовський у короткій публікації в «Українській Правді» стверджує, що «помаранчева революція» 2004 р., як і «революція на граніті» у 1990 році, як і акції «Україна без Кучми» чи «Повстань, Україно!»,

як і ухвалення Конституції України 1996 року, є складовими більш тривалого і масштабного процесу. Цей процес і слід було назвати «новітньою українською революцією» [2].

Близьку до цієї думку, в сенсі ширшого, історіософського розуміння змін, висловлює Т. Возняк, наголошуючи на потребі «другої хвилі української революції». Першою хвилею, він вважає, була «оксамитова революція» 1991 р. [3].

Соціолог Ю. Саєнко, аналізуючи події, що відбулися у період між двома турами виборів, обережно наголошує на тому, що «...прямо зараз достатньо повно оцінити і пояснити те, що відбулося, принципово неможливо», проте стверджує, що «справді, відбулася революція у суспільній свідомості — але ще тільки у намірах до змін. До революції у соціальній структурі ще далеко» [4].

Подібну думку висловлює канадський політолог Т. Кузьо, який стверджує, що «Помаранчева революція» є другою і останньою фазою української революції, яка почалась наприкінці советської епохи. «У 1991 р. в Україні відбулась національна революція, а у 2004 р. країна пережила демократичну революцію. Тому революція 1991 р. була незакінченою до 2004 р.» [5]. Крім того, Т. Кузьо вважає, що помаранчева революція поєднала три революції в одній: національну, демократичну і антикорупційну. Як бачимо, Т. Кузьо використовує поняття «революція» в дуже широкому сенсі, як ознаку змін у важливих галузях життя соціуму.

Історик С. Кульчицький у газеті «День» опублікував дві розлогі статті, присвячені аналізу подій, що передували «помаранчевій революції» 2004 р. Предметом аналізу першої публікації є спроба оцінки передумов листопадових подій 2004 р. За глибиною змін та швидкістю, з якою вони відбулися, автор називає їх революцією [6].

У другій публікації, що присвячена реконструкції планів Л. Кучми залишитися при владі, С. Кульчицький відзначає, що «Помаранчева революція — це тільки епізод, хай навіть найважливіший у двохсотденному марафоні президентських виборів 2004 р. Погляд на революцію повинен формуватися в ході аналізу цих виборів» [7].

На шпальтах «Дня» своїм баченням драматичних подій кінця 2004 р. поділився політолог А. Гальчинський. Відштовхуючись від праці П. Сорокіна «Револю-

ція і соціологія», у якій метр соціології виділяє три фази революції — емоційну, деструктивну та конструктивну, А. Гальчинський наголошує на тому, що «дуже важливо, щоб «ватаги» помаранчевої революції усвідомили специфіку відповідної логіки, щоб період виходу із революційного стану та входження суспільства у конструктивну фазу настав якомога швидше» [8].

Свою тезу про те, що Україна дійсно пережила революцію, А. Гальчинський розвинув у нещодавно виданій книзі «Помаранчева революція і нова влада». Використовуючи запозичений з советського суспільствознавства поділ революцій на політичні та соціальні, вчений вважає, що листопадові події 2004 р. в Україні були початком соціальної революції і за своїм змістом становлять другий, демократичний етап суспільних перетворень [9]. Перший етап, слід вважати, тривав з 1991 р. до 2004 р. і полягав у демонтажі основних атрибутів адміністративно-командної системи та формування інституційних основ нового політичного устрою держави. Таке твердження породжує запитання: чи коректно говорити про революцію, як етап чи фазу трансформаційних перетворень? Іншими словами, свідками яких процесів ми були в Україні — еволюційних чи революційних?

Альтернативний погляд щодо оцінок сутності подій листопада-грудня 2004 р. у Володимира Малінковича. Цей автор вважає, що головною метою опозиції був реванш — прихід до влади, а не системні зміни в суспільстві. Без таких змін, на його думку, про революцію говорити не можна [10].

Вникливий аналіз українських подій, у порівнянні з подіями в Сербії, Грузії та Киргизстані, зробив харківський дослідник О. Романюк. Автор досить уважно аналізує передумови та динаміку політичних трансформацій у чотирьох країнах, проте дещо поверхнево — проблему революції як політичного феномена.

На підставі того, що зміна влади у Сербії, Грузії, Україні та Киргизстані відбулася «...без застосування збройного насильства», О. Романюк пропонує виокремити їх в «особливий, посткомуністичний тип революцій» [11]. Така аргументація створює методологічну проблему з межами використання поняття «революція», трактуючи його досить широко. Крім того, варто мати на увазі, що зміна влади в Грузії та Киргизстані супроводжувалася дійсно не збройним, проте політичним

насиллям. У Грузії відбулося захоплення урядових будівель, а у Киргизстані, крім того, були масові сутички протестантів із загонами міліції. Тому, на мій погляд, події у цих країнах не зовсім коректно зараховувати до ненасильницьких чи «оксамитових» революцій.

Цей стислий огляд публікацій не вичерпує всього, що було написано про «помаранчеву революцію». Тут я намагався подати думки представників різних суспільних дисциплін щодо подій листопада-грудня 2004 р. Як бачимо, переважна більшість згаданих авторів, тією чи іншою мірою визнає, що події листопада-грудня 2004 р. дають підстави вважати їх революцією.

Я погоджуюся з багатьма тезами, висловленими авторитетними вітчизняними інтелектуалами. Однак, як політолог не можу погодитися з головною їхньою тезою про те, що події листопада-грудня 2004 р. були революцією.

На мій погляд, більшість вітчизняних вчених, що намагалися визначити суть подій кінця 2004 р. в Україні шляхом зіставлення та порівняння із «класичними» революціями, чи навіть з новітніми «революціями» 80-х рр. XX ст., пішли хибним шляхом. Справа в тім, що немає «ідеального типу» революції, з яким можна було б порівнювати всі інші. Некоректно також говорити про те, що революція відбувається під час виборів. Врешті, жоден з авторів, які вважали, що в Україні відбулась революція, не спромігся пояснити перебіг подій, відштовхуючись від будь-якої з відомих теорій революції. Нездатність вмістити українські події у ширший теоретичний контекст, з одного боку, може свідчити про недостатнє «методологічне оснащення» вітчизняних авторів, а з іншого — те, що українські події не вкладаються в методологію теорій революції. З цими обставинами пов'язані труднощі більшості вітчизняних авторів, які визначають драматичні події кінця 2004 р. в Україні через категорію революції.

Для того, щоб ретельніше переглянути сутність та головні ознаки революції, пропоную декілька визначень революції, взятих з авторитетних видань. «Політична революція — це суспільний рух і переворот, що ставлять за мету повалення старого режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади і здійснення докорінних змін політичного життя суспільства» [12].

«Политическая революция — насильственный способ принципиального, качественного изменения политической системы общества в результате прихода к власти новых социально-политических сил и коренного изменения курса социально-политического развития страны в их интересах» [13].

«Революція є швидкою фундаментальною і насильницькою внутрішньою зміною пануючих цінностей і міфів суспільства, його політичних інститутів, соціальної структури, керівництва, а також політичної діяльності уряду» [14].

Зрозуміло, що запропоновані тут визначення не охоплюють всіх ознак революції, проте, вказують на такі характерні риси:

- 1) насильницький характер;
- 2) глибока, фундаментальна зміна існуючого ладу та соціальної структури суспільства;
- 3) радикальна зміна політичних інститутів та всієї політичної системи.

Авторитетний американський дослідник проблеми революції Джек Голдстоун визначає три ключові аспекти революції — *розвал держави* (!), боротьбу між претендентами на центральну владу і заснування нових інституцій [15].

Якщо додати до цього, що революції — це переважно тривалі процеси — від кількох місяців до кількох років, тобто макроподії, що активізують всі верстви суспільства, особливо найменш заможних, зокрема селян, — то стає зрозуміло, що визнати події кінця 2004 р. в Україні революцією надто проблематично.

Деякі читачі можуть заперечити це на підставі того, що запропоновані визначення не враховують таких ознак революції, як масова політична мобілізація, зміна правлячої еліти чи зміна політичного режиму, що, на їх погляд, були присутні в українській революції.

Інші можуть розширювати саме поняття революції так, як це роблять Т. Кузьо, О. Романюк чи Брюс Акерман. Останній називає революцією «... увінчані успіхом зусилля, оперті на колективній і свідомій мобілізації, метою яких є зміна існуючих принципів і практик, що стосуються основної сфери життя» [16]. Таке гнучке визначення дає можливість цьому автору назвати революціями події 1989 р. у Східній Європі. Цей тип революцій він називає «ліберальним» на тій підставі,

що вони відбулися без насилля і не мали на меті тотальної зміни всіх ділянок життя.

Близькі до Акерманових ідеї висловлювали й деякі інші вітчизняні політики та вчені, називаючи події кінця 80-х рр. в країнах Східної Європи, а також події в Україні та Грузії «постмодерними», «посткомуністичними революціями» чи «ненасильницькими революціями». Ці інтелектуальні вправи, безумовно, є цікавою спробою інтерпретації драматичних змін, проте у мене є значні сумніви з приводу того, чи додадуть вони більшого розуміння суті подій, що мали місце в Україні та інших постсовєтських республіках у 2003-2005 рр.

Для того, щоб уважніше подивитися на сутність революції як аналітичної категорії, пропоную стислий огляд найбільш впливових теорій революції, що були запропоновані переважно західними дослідниками протягом ХХ ст.

Теоретичні пояснення революції

Як вказує Дж. Голдстоун, вивченням феномена революції у ХХ ст. займалися три генерації дослідників. Перші теоретичні пояснення революції належать представникам «природної (natural) історії революції», що у 20-30 рр. сформулювали досить вичерпний перелік ознак революції. Аналізуючи ці ознаки, перші дослідники феномена революції змогли досить вдало реконструювати типovu послідовність революційних подій [17]. Такими ознаками вони вважали:

- зростання ролі «інтелектуалів», що відмовляються підтримувати існуючий режим;
- перед революцією уряд намагається здійснити глибокі реформи;
- падіння режиму починається з гострої політичної кризи, викликаної нездатністю уряду справлятися не стільки з діями опозиції, скільки з політичними, військовими, економічними чи іншими внутрішніми проблемами;
- виникнення конфліктів в середовищі революціонерів після перемоги революції. З'являються радикали, консерватори та помірковані;
- першими, кому вдається прийти до влади після перемоги революції, — це помірковані революціонери;

- шляхом поміркованих реформ вони намагаються відновити владу, тим часом радикали організовують масову мобілізацію;

- зміни суспільного устрою та пануючої ідеології настають не тоді, коли старий режим падає, а тоді, коли радикали заручаються підтримкою мас і змінюють «поміркованих»;

- наведення порядку відбувається силовими методами. Це, як правило, початок революційного «терору»;

- боротьба між «радикалами» та «поміркованими», а також між захисниками революції та зовнішніми ворогами сприяє приходу до влади військових (Дж. Вашингтон, Олівер Кромвель, Наполеон, Кемаль Ататюрк, Мао Цзедун, Й.Б. Тіто);

- радикальна фаза революції змінюється з новим приходом до влади прагматичних «поміркованих», що сприяють встановленню порядку в нових умовах (увага концентрується на економічних проблемах, а не політичних).

Наступними генераціями дослідників можна вважати представників теорій політичного насилля, що написали свої праці у 60-х та 70-х рр. ХХ ст., та представників новітніх «плюралістичних» інтерпретацій революції, чії роботи з'явилися наприкінці 70-х та у 80-х рр. ХХ ст. [18].

Найбільш помітною у 60-х-70-х рр. ХХ ст. була психологічна теорія насильницьких форм соціальної активності, запропонована американським дослідником Джеймсом Девісом [19]. Для пояснення насильницьких дій, Дж. Девіс використовував два поняття — революція і бунт, хоча стислого визначення цих понять не запропонував. Єдиною відмінністю революції від бунту є те, що революція «охоплює більший сегмент населення ніж бунт» (rebellion).

Аналізуючи декілька класичних революцій, а також прихід до влади націонал-соціалістів у Німеччині у 1933 р. та негритянські і студентські бунти 60-х рр. ХХ ст. у США, Дж. Девіс запропонував цікаву гіпотезу пояснення революції. За Дж. Девісом, революція найбільш ймовірна тоді, коли тривалий період зростання очікувань та реального задоволення потреб змінюється коротким періодом різкого розчарування, упродовж якого розрив між сподіваннями та реальними можливостями задоволення потреб поглиблюється і стає не-

стерпним. Якщо незадоволення (фрустрація) викликає не діями уряду, то воно може проявитися в насильницьких діях у формі бунту, якщо ж незадоволення набуває крайньої форми і поширюється на все суспільство, то воно набуває ознак революції.

Розрив між очікуваним задоволенням і реальними можливостями задовольняти свої потреби має вигляд перевернутої англійської літери *J*. За характерним вигином цієї літери, гіпотеза Дж. Девіса стала відома як «*крива-J*». Пояснення Дж. Девіса стало емпірично обґрунтованою альтернативою «природнім» поясненням революцій. Дж. Девіс наголошував на тому, що імовірність соціального вибуху не є найбільшою тоді, коли ситуація широких мас населення постійно погіршується, що ми могли упродовж тривалого часу спостерігати в Україні, а лише тоді, коли довгий час їх ситуація поліпшувалася і раптом зазнала різкого погіршення. Це спостереження свідчить про те, що вимоги населення зменшуються мірою погіршення ситуації.

Гіпотеза Дж. Девіса добре пояснює той факт, що в Україні за період незалежності не було значних акцій протесту, але вона не пояснює масову, ненасильницьку мобілізацію значної частини населення України наприкінці 2004 р.

Інше пояснення політичного насилля було запропоновано соціологами. Н. Смелзер твердив, що замість вивчення масового незадоволення, вчені повинні досліджувати соціальні інститути. Смелзер наголошував, що коли різні підсистеми суспільства змінюються з однаковою швидкістю, управління залишається стабільним. Проте, коли одна з підсистем починає змінюватися незалежно, утворюється дисбаланс, що підштовхує населення до зміни системи цінностей. Коли дисбаланс між змінами окремих підсистем стає гострим, відбувається поширення радикальних ідеологій, що підривають легітимність існуючого устрою. Під час таких періодів війна, урядова криза чи голод можуть призвести до падіння уряду [20].

Спробу поєднати психологічне та соціологічне пояснення революції здійснив С. Гантінгтон, відштовхуючись від поширеної в 70-х рр. XX ст. теорії модернізації. С. Гантінгтон стверджував, що ключовим аспектом модернізації є вимога збільшення політичної участі. Революції, з точки зору Гантінгтона, не відбуваються

у традиційних суспільствах. Вони не стаються також і в розвинутих модерних суспільствах. Революції мають найбільшу можливість виникнення у суспільствах, що пройшли певний соціальний і економічний розвиток, але в яких політичний розвиток і модернізація відстають від процесу соціальних та економічних змін. Політичною суттю революції є швидке зростання політичної свідомості і швидка мобілізація нових груп до політичної участі зі швидкістю, що не дозволяє існуючим інститутам задовольнити їхні вимоги.

Гантінгтон виділяє дві умови революції. Перша — політичні інститути не здатні забезпечити участь нових соціальних груп у політиці і нових політичних еліт у владі. Друга — бажання соціальних груп, виключених з політики, брати в ній участь з метою здобуття певних матеріальних чи інших переваг. Одна група, що відчуває себе відчуженою від влади, може спричинити переворот, бунт чи повстання, але лише поєднання незадоволених груп може призвести до революції. Можливість революції в країні, що модернізується, залежить від: а) рівня відчуження міського середнього класу — інтелектуалів, професіоналів, буржуазії; б) рівня відчуження селян від політичного життя; і в) рівня поєднання міського середнього класу і селян не лише у боротьбі проти спільного ворога, але й за перемогу націоналізму [21].

Психологічні та системні пояснення революції намагалися дати відповідь на питання, чому виникає незадоволення, і за яких умов воно може призвести до насильницького падіння режиму. З критикою такого підходу виступив британський соціолог Чарльз Тілі, який відкинув пояснення революції з точки зору модернізації, запропонувавши теорію мобілізації ресурсів.

Ч. Тілі звернув увагу на те, що саме незадоволення не може призвести до революції, якщо незадоволене населення залишається неорганізованим та без достатніх ресурсів. Стверджуючи, що незадоволення і конфлікт є невід’ємними явищами політики, він наголошував на тому, що політичне насилля можливе лише тоді, коли незадоволені групи мають достатні ресурси та організацію для здійснення своїх намірів. З цієї точки зору, модернізація може породити незадоволення, проте вона не обов’язково призводить до революції.

Загальні теорії революції відштовхувались від психологічних пояснень відносної депривації та фрустрації,

враховували нерівномірність інституційних змін та мобілізацію ресурсів контрелітами. У працях вище названих авторів аналізується не лише індивідуальне незадоволення, але й зміни в існуючих інститутах та діяльності опозиційних груп.

Проте, як відзначає Дж. Голдстоун, усі загальні теорії революції мали певні проблеми, пояснюючи, як і де трапляються революції [22].

По-перше, загальні теорії розглядали революцію як спрямований рух опозиції задля здобуття влади в державі. Вони пояснювали революції, вивчаючи виникнення опозиції та її ресурси для колективних дій. Проте, як показала практика, часто революції починалися не з діяльності потужної опозиції, а з внутрішнього колапсу органів державного управління, що були неспроможні виконувати властиві їм функції. Загальні теорії не давали відповіді, чому трапляється розпад держави і як він пов'язаний з виникненням революцій.

По-друге, дискутуючи про проблеми модернізації, західні учені згодом зрозуміли, що модернізація не є загальним процесом. Вона має свої особливості в кожній окремій країні. Чи модернізація веде до революції, і який тип революції може відбутися у результаті модернізації, залежить від взаємовідносин між землевласниками та селянами, між міськими та сільськими мешканцями і навіть від швидкості зростання населення.

Ці проблеми підштовхнули дослідників до вивчення особливостей політичної, економічної та соціальної структури держав та з'ясування впливу різних чинників на стабільність держав.

Так з'явилася структурна теорія революції, запропонована Тедою Скочпол та Елен Трімбергер [23]. Структурна теорія революції виходить з того, що держави мають різну структуру і тому піддатливі різним впливам, що можуть призвести до розпаду держави. Ця теорія наголошує на тому, що революції починаються з поєднання різних чинників, передовсім, конфлікту між державою та елітами, виявом громадського невдоволення і змагання між державами на міжнародній арені. Т. Скочпол звернула увагу на те, що держави з відсталою економікою відчувають значний тиск міжнародного середовища, що виявляється у розпаді державних інститутів і революції. Яскравим прикладом є Росія під час Першої світової війни, Франція XVIII ст.,

що поступилась економічно могутній Англії, а також Японія, Китай і Туреччина, що боролися з потужними Західними державами у XIX та XX ст.

Держави можуть розпадатися і без поразки у війні. Можливість внутрішнього розпаду залежить від взаємозв'язку держави та пануючих політичних еліт. Якщо держава, намагаючись зменшити зовнішній тиск, іде на обмеження традиційних джерел прибутків еліт чи їх політичної ваги, неминучий конфлікт між державою та впливовими політичними силами. Якщо ж останні мають достатньо ресурсів, щоб паралізувати діяльність держави, її розпад стає більш імовірний. Якщо політичні еліти вирішують не підтримувати державу перед загрозою зростаючого зовнішнього тиску, вони можуть прийти до влади в результаті «елітарної революції», як це називає Е. Трімбергер, або, простіше кажучи, державного перевороту. З приходом до влади, нова адміністрація може піти на впровадження радикальних заходів з тим, щоб витягти країну зі стану кризи. Приклади таких дій дає революція Мейджі 1886 р. в Японії, прихід до влади Кемаля Ататюрка у 1923 р. в Туреччині і державний переворот 1952 р. у Єгипті, здійснений А. Насером.

Певні держави, які прийнято називати нео-патримоніальними, функціонують на основі патронажно-клієнтельських стосунків. У таких державах глава виконавчої влади може тримати бюрократію і військових роз'єднано, взаємно їх послаблювати і заохочувати корупцію, щоб узалежнити від своєї волі державних службовців. Такі держави, як зазначає Т. Скочпол, особливо відчувають зовнішній економічний і військовий вплив. Періоди економічної стабільності дають можливість вибудувати мережу патронажних стосунків, проте часи економічного занепаду можуть позбавити главу виконавчої влади можливостей контролювати своє оточення. Якщо в цей період виникає навіть незначний соціальний спротив, внутрішнє роз'єднання, корупція серед військових та держслужбовців може зменшити можливості влади для швидкого наведення порядку. До влади може прийти контреліта, метою якої є усунення попередньої еліти, а не зміна системи управління. Т. Скочпол зараховує такі події до особливого типу революції, прикладами яких називає мексиканську, кубинську та нікарагуанську революції, проте, слід зазначити, що в літературі такі події прийнято називати переворотами.

Так чи инакше, параліч держави є лише одним компонентом революції. Повномасштабна революція трапляється лише тоді, коли поєднуються невдоволення еліт з масовими рухами міських робітників та селян.

Події листопада-грудня 2004 р. в Україні мали деякі ознаки революційності (політична криза, що тривала від оголошення результатів другого туру до рішення Верховного суду про визнання результатів другого туру недійсними та призначення переголосування, політична мобілізація значної кількості громадян, протистояння влади і опозиції, політична поляризація в суспільстві), але це не дає можливості визнати їх революцією на тій підставі, що:

1. Попри політичну кризу грудня 2005 року та урядову кризу вересня 2005 р., колапсу у функціонуванні ключових інститутів, що відповідають за підтримку автономної безпеки в державі не було. Автономну безпеку я визнаю як спроможність держави вирішувати свої власні проблеми мирно, без зовнішньої чи військової присутності.

Цими ключовими інститутами вважаються:

- а) поліція і система виправних закладів;
- б) бюрократичний апарат чи державна служба;
- в) незалежні судові системи;
- г) професійні збройні сили, що перебувають під цивільним контролем [24].

Ці інститути хоч не були, і ще не стали повністю автономними, тобто незалежними від політичних партій і кланів та політичних еліт, проте вони не були й повністю підконтрольними цим групам. Отже, в Україні не було і немає підстав стверджувати, що мав місце розпад держави.

2. Зміна влади відбулась ненасильницьким шляхом.

3. Події кінця 2004 р. в Україні, хоч і були екстраординарними включно з переголосуванням другого туру виборів, проте не вийшли за межі правового поля.

4. Упродовж року після зміни влади не відбулося глибоких змін ні в системі влади, ні в соціальній структурі суспільства, що в цілому свідчить про збереження існуючого ладу в державі.

5. В Україні плануються зміни у функціях головних інститутів політичної системи, відбуваються зміни в деяких соціальних та політичних інститутах, але ці

зміни відбуваються поступально і не виходять за межі правового поля.

Події в Україні не були також і путчем, заколотом чи переворотом. Виникає питання — як їх визначити? Я пропоную погляд на ці події крізь призму «транзитології». У цій галузі політичних досліджень основна увага зосереджується на тому, як відбувається процес трансформації політичних режимів. У транзитології виділяють декілька типів політичної трансформації: реформа, революція, переворот і перехід. Якщо революція — це насильницька зміна існуючих інститутів, то перехід — це такий тип політичної трансформації, для якого характерна зміна інститутів без порушення правових норм. Реформа і переворот також не задовольняють цих вимог.

Перехід розглядають як тривалий процес, що складається з кількох етапів [25]. Зміни починаються з лібералізації старого режиму, для якого характерна спроба влади зберегти залишки легітимності шляхом допущення населення та опозиції до політичної конкуренції. Наступний етап характеризується поглибленням вимог демократичної опозиції і намаганням влади стримувати демократичний рух шляхом загравання, погроз, поступок, переговорів та компромісів з опозицією.

Якщо до влади приходить демократична опозиція, то є підстави говорити про початок вирішального, третього етапу суспільних перетворень, для якого характерні зміни у політичній, економічній, правовій та інших підсистемах суспільства.

Поступальність та невідворотність реформ дає можливість перейти до останнього, четвертого етапу трансформації, що має закінчитися закріпленням демократичних інститутів, формуванням політичної культури громадянського типу і ринкової економіки. Рух від консолідованого авторитаризму до консолідованої демократії може тривати від 9-10-ти до 30-ти і більше років [26]. Така тривалість переходу пояснюється цілим рядом чинників, що в одних країнах можуть пришвидшувати, а в інших затримувати процеси змін.

Події в Україні слід пояснювати через категорію переходу, що на мою думку, почався в кінці 80-х рр. XX ст. і буде тривати ще 5-15 років. Перехід в Україні не подібний на інші відомі приклади демократичної зміни режимів. В Україні відбулася ненасильницька

зміна правлячої еліти за масової участі населення в період президентської виборчої кампанії. Проте, зі зміною правлячої еліти, зміна політичного режиму відбувається дуже повільно. Політичний режим, що склався в Україні з 1994 року по 2004 р., поєднував ознаки патримоніального авторитарного режиму та панування кланової олігархії. Політичний цикл, що тривав в Україні 13 років, закінчився. На початку 2005 р. ми повернулися до вихідної точки 1991 року, щоправда на якісно іншому рівні.

В Україні політичний процес не вийшов за межі правового поля, хоча був дуже близько до цього. Вибори закінчилися, хоча і екстраординарно, проте легітимно. Політична криза, що була викликана порушеннями виборчого законодавства і масовими акціями протесту, також була вирішена конституційним шляхом.

З початку 2005 р. в Україні відбувається зміна інститутів. До таких змін можна зарахувати: кампанію боротьби з корупцією, яка в Україні набула системного характеру і вважається інститутом, характерним для авторитарного та перехідного суспільств [27]; здійснення політичної реформи, що передбачає зміну у повноваженнях головних гілок влади; підготовка адміністративно-територіальної реформи. Ці реформи, за умови їх успішної реалізації, разом можуть вплинути на зміну всієї політичної системи.

Отже, президентські вибори, що супроводжувалися масовою участю громадян у акціях політичного протесту, дали початок третьому етапу переходу.

Тут варто звернути увагу на певні застереження стосовно того, що з початку 2005 р. в Україні демократичні зміни мають незворотній характер. Оскільки розгляд наслідків президентських виборів 2004 р. не входить до завдань цієї публікації, тут обмежуся лише переліком авторів, що обґрунтовують такі застереження більш детально [28].

Український перехід у порівняльному контексті

Падіння комуністичних режимів у Східній Європі кінця 80-х рр. XX ст. відбулося шляхом наростання масових політичних страйків та акцій протесту внаслідок системної кризи комуністичних режимів. Ознаками кризи були — неспроможність урядів ефективно взаємодіяти з опозицією, економічні негаразди та втрата легітимності комуністичних режимів.

Падіння авторитарних режимів у Польщі, Чехословаччині та Угорщині, хоч і відбувалося в кожній країні по-своєму, проте за відсутності внутрішніх та зовнішніх каталізаторів, таких як вибори, різкий економічний занепад, втручання у внутрішні справи ззовні тощо.

Натомість в Сербії, Грузії, Україні, та Киргизстані вибори, а точніше спотворені результати виборів, стали каталізатором масових акцій протесту. У постсоветських країнах перехід відбувається не від авторитарних комуністичних режимів до демократичних, як це було у східноєвропейських країнах, а від новітніх авторитарно-олігархічних режимів до, хочеться сподіватись, демократичних. Прихід до влади опозиції в останній групі країн дає підстави говорити про початок четвертої хвилі демократизації, що переважно стосуватиметься країн колишнього СССР.

У східноєвропейських країнах влада використовувала різні способи стримування опозиції — від вибіркових репресій (арешт В. Гавела в Чехословаччині, З. Буяка та інших лідерів опозиції в Польщі) до співпраці з опозицією (проведення «круглих столів» у Польщі та проведення переговорів про умови передачі влади в Угорщині).

У Грузії та Україні влада не наважилась на використання сили проти демонстрантів, хоча у Киргизстані міліція намагалася їх розігнати, проте безрезультатно.

У транзитології розрізняють два типи переходу — радикальний та поміркований. Радикальним шляхом перехід відбувався в тих країнах, де стара еліта повністю втратила легітимність. Зміна режиму відбулась або шляхом абдикації (відречення від влади), так як це трапилось у 1989 р. в Чехословаччині та НДР, та у 1993 р. в Грузії, або насильницьким шляхом, так як це трапилось у 1989 р. в Румунії та в 2005 р. в Киргизстані.

Поміркований тип переходу передбачає перемогу опозиції на виборах, яка або веде переговори зі старою елітою щодо шляхів та методів здійснення реформ, або допускає проникнення представників старої еліти до владних структур. Останній шлях досить тривалий. До того ж, при збереженні позицій старої еліти у владі можливі відхилення та зупинки процесів демократизації. Саме цим шляхом розвивалися події в Україні та більшості постсоветських країн після 1991 р.

Драматичні події 1989-1991 рр. деякі з вище згаданих вітчизняних авторів схильні вважати «революцією», хоча ні за ознаками, ні за швидкістю подій революцією вони не були. Їх, як і події кінця 2004 р., слід пояснювати через категорію переходу. Хронологічно, проте з певною мірою умовности, перехід в Україні можна розглядати таким чином:

I. Початок лібералізації режиму — к. 80-хрр.-1991 р.

II. Співіснування (подекуди співпраця, подекуди прихована, або й відверта боротьба) старої та нової еліт — 1991-2004 рр.

III. Демократичний прорив к. 2004 р. Починаючи з 2005 р., перед Україною відкриваються нові перспективи. Залежно від того, як будуть складатися відносини між новою владою та опозицією, тривалість цього етапу може розтягнутися від 5 до 15 років. Логічно перехід мав би закінчитись консолідацією демократії, що означає незворотність демократичних змін.

Лібералізація у всіх сферах життя почалась в ССРСР у 1985 р. з приходом до влади М. Горбачова. Проте в Україні послаблення авторитарного режиму стало відчутним лише в кінці 80-х рр., свідченням чого було поширення мережі громадських організацій та поява перших політичних партій.

Внаслідок остаточного розпаду ССРСР, викликаного невдалою спробою державного перевороту в серпні 1991 р., були проголошені незалежні держави. Влада в цих державах опинилася в руках колишньої совєтської номенклатури, яка під впливом демократичних перетворень зуміла змінити політичний «макіяж». Здатність старої партійно-комсомольської номенклатури залишатися при владі, змінюючи імідж, — це приклад постсовєтської політичної мімікрії. Саме завдяки збереженню позицій старої номенклатури, в Україні стало можливим формування складного симбіозу сімейної влади та кланової олігархії в період десятилітнього президентства Л. Кучми.

В Україні процеси демократизації почали згортатися, починаючи з середини 90-х рр. У цей період в країні почав формуватися псевдodemократичний режим. Такі режими в західній транзитологічній літературі прийнято називати гібридними. Вони поєднують такі інститути демократії, як вибори та наявність опозиції зі збереженням авторитарних прийомів здійснення влади [29].

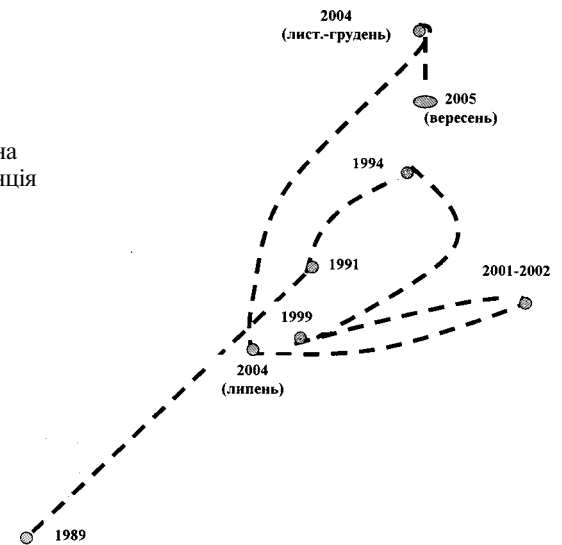
Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, не слід розглядати у лінійній площині. На мій погляд, тут коректніше було б говорити принаймні про два різновекторні процеси. Перший — пов'язаний зі змінами політичних інститутів в напрямку демократизації. Другий — пов'язаний з рухом у зворотному напрямку — зі збереженням і розвитком інститутів авторитарного режиму. З цієї точки зору, еволюцію політичного режиму в Україні в 1991-2004 рр. слід розглядати крізь призму процесів демократизації та олігархізації. Схематично це матиме вигляд зигзагоподібних коливань між умовними полюсами: «демократія», «авторитаризм». (Рис. 1)

Рис. 1

Авторитаризм олігархічний
Висока конкуренція
Низька участь

Демократія
Висока конкуренція
Висока участь

Політична
конкуренція

Низька участь **Політична участь** Висока участь
Низька конкуренція Низька конкуренція
Тоталітаризм **Авторитаризм етатистський**

У рис. 1 використана модифікована схема трансформації політичних режимів Р. Дала. Зі схеми видно, що мірою збільшення політичної конкуренції та зростання політичної участі, політичний режим в Україні наближався до демократії. Коли ж ці процеси гальмувалися, то й політичний режим повертався до авторитарних зразків і практик.

Отже, в Україні з 1991 до 2004 рр. ми були свідками особливого варіанту суспільних трансформацій — формування новітнього постсовєтського різновиду авторитаризму, що виріс за фасадом слабко виражених демократичних інститутів. Перехід у постсовєтських країнах, що почався в кінці 80-х рр., не був завершений, з точки зору традиційної моделі трансформації, тому модель варто доповнити досвідом саме тих країн.

Поряд з двома існуючими критеріями — інституційним зламом та правовою неперервністю, що були наявні в Україні, — для збільшення експланаційного потенціалу моделі необхідно додати принаймні ще один. Цей критерій пов'язаний зі зміною еліт. В Україні, як і в інших постсовєтських державах, за винятком Прибалтійських республік, зі здобуттям незалежності, зміни еліт не відбулося. Проникнення колишньої совєтської номенклатури до владних структур було тим фактором, що зумовив формування новітніх постсовєтських авторитарних режимів.

Тепер повернемося до подій листопада-грудня 2004 р. і спробуємо визначити особливості новітнього етапу українського варіанту переходу. На мій погляд, першою особливістю є те, що зі зміною влади в Україні, почався третій етап суспільних трансформацій. Визначальною рисою цього етапу є зміна еліт. Другою особливістю є те, що український варіант переходу не відповідає жодному з двох відомих типів. В Україні стара влада була повністю позбавлена легітимності, проте не наважилась ні на застосування сили після початку масових акцій протесту, ані на відмову від здійснення повноважень.

Перший та особливо другий тур виборів відбулися з масовими фальсифікаціями результатів на користь провладного кандидата. Такі дії влади у політичних дослідженнях мають назву «вкрадені вибори» [30].

В Україні перемога опозиційного кандидата стала можливою завдяки масовій участі громадян у політич-

ному страйку, підтримці західних держав, міжнародних організацій та незалежній позиції Верховної Ради і Конституційного Суду. Вирішальним чинником перемоги опозиції слід вважати пряму участь громадян у ненасильницьких акціях протесту. Без співпраці різних верств українського суспільства та демонстрації громадянської мужності, перемога опозиції була б неможливою, навіть якби всі знали, що результати виборів були сфальсифікованими.

1. Колодязний М. Чи була революція революцією? // *www.pravda.com.ua* від 12.01.2005.

2. Грабовський С. Так, революція // *www.pravda.com.ua* від 24.01.2005.

3. Возняк Т. Між двох революцій // «І». — 2004. — №34.

4. Саєнко Ю. Україна: динаміка змін у суспільній // *Універсум*. — 2004. — №10-12.

5. Kuzio T. From Kuchma to Yushchenko. *Ukraine's Presidential Election and the Orange Revolution*. // *Problems of Post-Communism*, vol.52, no 2, March-April 2005, p.15.

6. Кульчицький С. Визрівання помаранчевої революції. // *День*. — 2005. — №54-56, 58.

7. Кульчицький С. Помаранчева революція: розщеплення «адміністративного ресурсу» // *День*. — 2005. — №88, 20 травня.

8. Гальчинський А. Фази революції // *День*. — 2005. — №7, 19 січня.

9. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. — *К.: Либідь*, 2005. — С.6-11.

10. Малинкович В. О причинах «Оранжевой революции» в Украине // *Оранжевая революция. Украинская версия*. — М.: Европа, 2005.

11. Посткомуністичні революції. // *Політичний менеджмент*. — 2005. — №4(13). — С.17.

12. Політологічний енциклопедичний словник. — К.: Генеза, 1997. — С.293.

13. *Политическая Энциклопедия*. — М., 2002. — Т.2. — С.330.

14. Huntington S. *Revolution and Political Order* // *Revolutions. Theoretical, Comparative and Historical Studies*. ed. By Jack Goldstone. HBS publishers. 1986. p.39. Переклад мій.

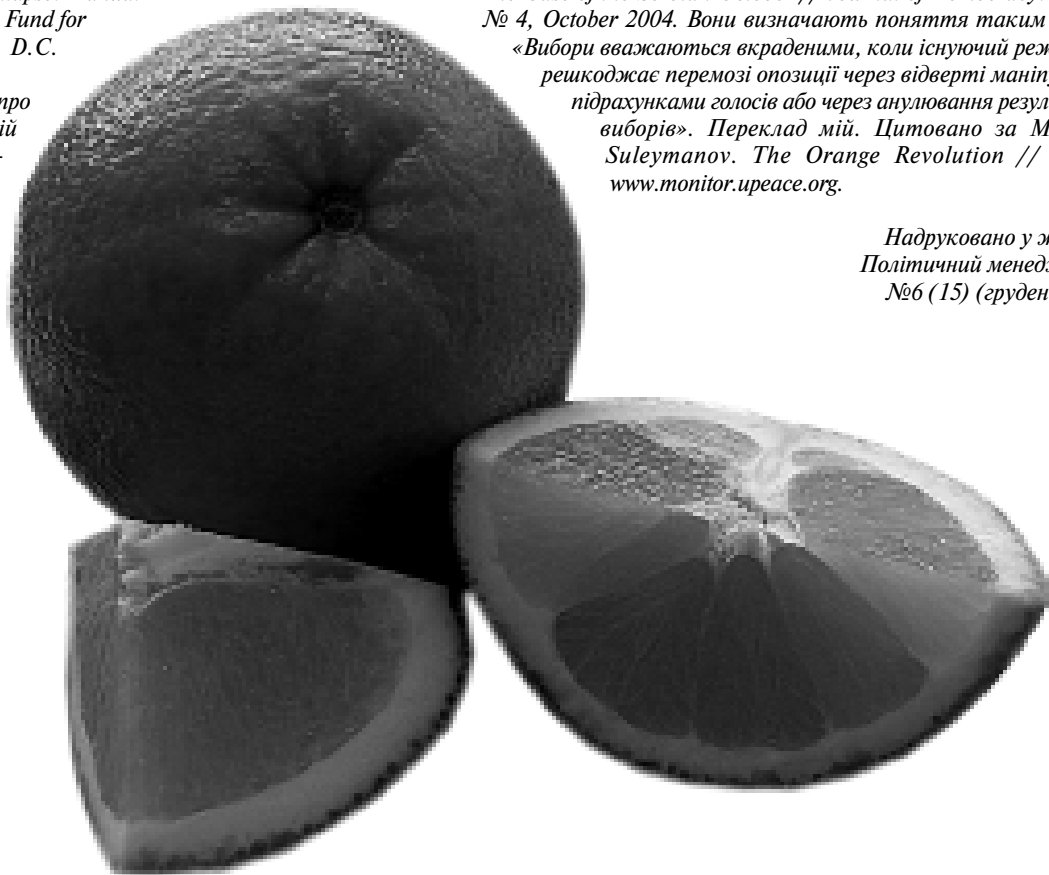
15. Голдстоун Дж. Революції теорії // *Енциклопедія політичної думки*. — К.: Дух і Літера, 2000. — С.326.

16. Акерман Б. Майбутнє ліберальної революції. // «І». — 2004 — №34.

17. Детальніше про це дивіться: *Revolutions. Theoretical, Comparative and Historical Studies*. Edited by Jack A. Goldstone. HBJ Publishers, 1986. pp 2-17.

18. Ibid, p.5.
19. Davies J.C. *Toward a Theory of Revolution* // *American Sociological Review*, 1962. №27, pp.5-19.; Див. також: Davies J.C. *The J-Curve of Rising and Declining Satisfactions as a Cause of Some Grate Revolutions and a Contained Rebellion* // H. D. Graaham and T. R. Gurr (eds.), *Violence in America: Historical and Comparative Perspectives*, Vol. 1, June 1969, pp. 547-575.
20. Smelser N.J. *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, 1963.
21. Huntington S. *Revolution and Political Order*// *Revolutions: Theoretical, Comparative and Historical Studies*. ed. by J. Goldstone. HBJ Publishers. pp.39-47.
22. *Revolutions. Theoretical, Comparative and Historical Studies*, p.6.
23. Theda Scocpol, Ellen Kay Trimberger. *Revolution: A Structural Analysis*// *Revolutions. Theoretical, Comparative and Historical Studies*. pp. 59-65.
24. *An Analytical Model of Internal Conflict and State Collapse: Manual for Practitioners. The Fund for Peace*. Washington D.C. 1998.
25. Детальніше про це дивіться: Колодій А. Політичний режим в Україні. Спроба транзитивного підходу/ / *Сучасність*. — 1999. — №7-8. — С.84-96.
26. Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. — К.: Політична думка, 1995. — С.106.
27. Див.: Філіп М. Політична корупція, демократизація і реформа// *Політична корупція перехідної доби*. — К., 2004. — С.51-72.
28. Див., наприклад: *The Future is Orange* // *The Economist*, 2005, 1 January, pp.10-11.; Мартинович М. Уже не «осанна», але ще не «розпни»// *Д.Т.* — 2005. — №31. — С.3.; Robert K. Christensen, Edward R. Rachimbulov, Charles R. Wise *The Ukrainian Orange Revolution Brought More Than a New President: What Kind of Democracy Will the Institutional Change Bring?* // *Communist and Post — Communist Studies*, 38 (2005), pp.207-230.
29. Див., наприклад: Carothers T., *The End of the Transition Paradigm* // *Journal of Democracy*. Vol. 13 №1, 2002; Diamond L., *Thinking About Hybrid Regimes*. *Journal of Democracy*. Vol. 13 №2, 2002; Levitsy S., Way L., *The Rise of Competitive Authoritarianism*. *Journal of Democracy*. Vol. 13 №2, 2002.
30. Див.: Thompson Marc R., Philipp Kuntz, *Stolen Election: The Case of the Serbian October* // *Journal of Democracy*. Vol.15. № 4, October 2004. Вони визначають поняття таким чином: «Вибори вважаються вкраденими, коли існуючий режим перешкоджає перемозі опозиції через відверті маніпуляції з підрахунками голосів або через анулювання результатів виборів». Переклад мій. Цитовано за Muzaffar Suleymanov. *The Orange Revolution* // <http://www.monitor.upeace.org>.

Надруковано у журналі
Політичний менеджмент
№6 (15) (грудень 2005)

ВІКТОР ШЕВЧУК
інфляційний перегрів
2003-04 рр. та його наслідки:
«помаранчеві» не винні

Сповільнення темпу економічного зростання в 2005 р. на тлі нібито «рекордних» показників зразка 2003–04 рр. інтенсивно використовується як для критики нової влади загалом, так і взаємопоборювання двох найбільших відламів колись єдиної «помаранчевої» команди. Насправді сповільнення темпу економічного зростання було неунікним наслідком щонайменше трьох помилок в економічній політиці уряду В. Януковича: 1) браку антициклічної реакції на сприятливе поліпшення цінкових співвідношень у зовнішній торгівлі, 2) передвборчого послаблення фіскальної і монетарної політики (з літа 2004 р.), 3) катастрофічного зниження поголів'я худоби, а відповідно — обсягів виробництва тваринницької продукції, упродовж 2003–04 рр. Наслідком стало відчутне пришвидшення інфляції оптових цін, подорожчання продовольчих товарів, дестабілізація валютного ринку. Наприкінці 2004 р. економічну ситуацію погіршив значний відплив капіталу. На такому тлі численні пояснення зниження темпу зростання ВВП і промислового виробництва нібито деструктивною політикою уряду [6, с. 21–25], стрімким зростанням перерозподілу через бюджет [15], кардинальним втручанням в економічну царину [3], відсутністю кредитної та інвестиційної підтримки вітчизняних виробників [4] чи політикою реприватизації [11, 12] виглядають щонайменше непрофесійними, політично заангажованими і тенденційно забарвленими. Не виключено, що показники ВВП і експорту в 2004 р. було істотно завищено внаслідок використання схем відшкодування фіктивного ПДВ — це розвінчує мітологію минулорічного «рекордного» економічного зростання, тоді як нинішнє сповільнення динаміки ВВП стає менш виразним.

Закладені тандемом В. Янукович — С. Тигіпка глибокі макроекономічні деформації все-таки зібрали свій деструктивний «урожай» (інфляція, сповільнення темпу економічного зростання), і не без допомоги олігархічних ЗМІ та окремих представників президентського оточення створили у суспільстві міраж «року нереалізованих можливостей». Добра новина полягає у тому, що повномасштабної кризи не відбулося, передусім завдяки контрастному поліпшенню фіскальних показ-

ників. За великим рахунком українська економіка відбулася «легким переляком», адже катастрофічний спадок тандему В. Янукович — С. Тигіпка міг позначитися повноцінною економічною кризою зразка 1998–99 рр.

Обрана з початку 2005 р. стратегія економічної політики, що ґрунтувалася на радикальному поліпшенні сальдо бюджету, лібералізації зовнішньої торгівлі та обмеженому адміністративному регулюванні, була безальтернативною. Надмірне акцентування нібито «протавальної» політики уряду Ю. Тимошенко на тлі мітологізації економічного зростання-2004 стало неприпустимим політичним «самострілом» президентського оточення. Замість консолідації суспільства навколо програми антикризових дій було посіяно зневіру до нової влади і створено сприятливе середовище для реваншистських настроїв. Падіння довіри до нової владної команди пов'язано не так з економічними причинами, як із вагомими політичними прорахунками: відмовою від передвборчого гасла «бандитам—тюрми» та «мюнхенізацією» процесу політичних домовленостей.

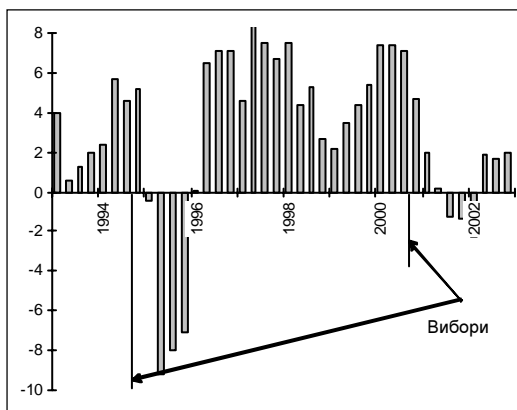
Логіка політичного циклу. У жовтні 2004 р. автор цих рядків застерігав від виникнення в Україні повномасштабної фінансової кризи внаслідок передвборчого збільшення видатків бюджету і пропозиції грошової маси [14]. Політичний цикл, що полягає у стимулюванні платоспроможного попиту напередодні виборів, тоді як після виборів відбувається непопулярне скорочення видатків або підвищення податків, притаманний всім країнам — промисловим і слаборозвиненим, але свій руйнівний потенціал виявляє передусім на периферії, де бідність населення підвищує електоральну віддачу на передвборчі видатки. Наведені аналогії з країнами Латинської Америки демонстрували як анатомію політичного циклу, так і амплітуду справжньої економічної кризи. Наголошувалося, що неминучі економічні труднощі після президентських виборів осені 2004 р. можуть використовуватися у політичній грі напередодні парламентських виборів 2006 р., як це відбувалося у Мексиці чи Аргентині.

На прикладі виборчих кампаній у Мексиці виразно помітно, що напередодні виборів зростання ВВП прискорюється, а відразу ж після виборів — сповільнюється (рис. 1а). Так було у 1994 р., коли передвборче економічне зростання, яким цілодобово зомбували мешканців

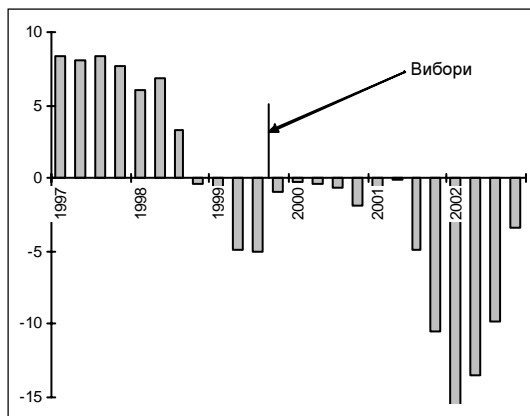
міст і сіл, завершилося фінансовою кризою і зниженням ВВП на майже 8%. Причиною стало інтенсивне збільшення урядових видатків, яке фінансувалося гігантськими зовнішніми запозиченнями, та супутнє збільшення грошової маси. Без спаду ВВП не обійшлося й у післявиборчому 2001 р., тоді як напередодні президентських виборів мексиканська економіка демонструвала так само звичне прискорення темпу економічного зростання.

Рис. 1. Зростання ВВП в контексті виборчих кампаній вибраних країн (%)

Джерело: IMF International Financial Statistics

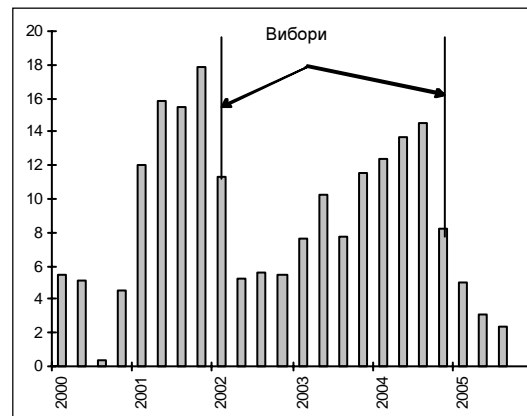
а) Мексика, 1993–2002 рр.;

б) Аргентина, 1997–2002 рр.;

В Аргентині ВВП зростав у 1997–98 рр., проте з початку 1999 р. девальвація бразильського реала — відразу ж після президентських виборів у Бразилії — створила відчутні економічні труднощі (рис. 1б). Діючого президента К. Менема це не хвилювало, оскільки парламент не дозволив балотуватися на третій термін, проте можливістю компрометації свого наступника він скористався блискуче. Аргентинський Болівар не справився із збільшенням зовнішнього боргу із 29% від ВВП у 1995 р. до 43% у 1998 р. і 52% від ВВП у 2000 р. У січні 2002 р. Аргентина відмовилася від обслуговування зовнішнього боргу і девальвувала грошову одиницю — песо — втричі. Економічна стагнація 1999–2001 рр. змінилася повноцінною економічною кризою, яка допомогла Пероністській партії оперативного повернути владу після програних восени 1999 р. президентських виборів.

В Україні з початку 2005 р. обійшлося без спаду ВВП (рис. 1в), але надто багато політиків мріє про аргентинський «сценарій» повернення до влади за допомогою власноруч створених економічних труднощів. Принагідно зауважимо, що напередодні березневих парламентських виборів (2002 р.) пришвидшення темпу зростання ВВП було ще відчутнішим, ніж минулого року. І так само відразу ж після виборів відбулося контрастне сповільнення динаміки економічного зростання. На такому тлі економічна динаміка 2004–05 рр. не дивує: такі вже реалії політичного циклу.

в) Україна, 2000–05 рр.

Руйнівні наслідки економічної політики тандему В. Янукович — С. Тигінко. Сальдо бюджету погіршувалося з початку 2003 р., а наприкінці 2004 р. вперше виникло перевищення видатків над надходженнями (рис. 2), що досить незвично для періоду «рекордного» економічного зростання. Хоча об'єктивні підстави для збільшення обсягів виробництва понад рівноважний рівень створювало стрімке подорожчання металу на світових ринках, головними інструментами «перегріву» вітчизняної економіки стало все-таки експансійне збільшення дефіциту бюджету і пропозиції грошової маси, адже світові ціни на метал почали знижуватися ще з початку 2004 р.

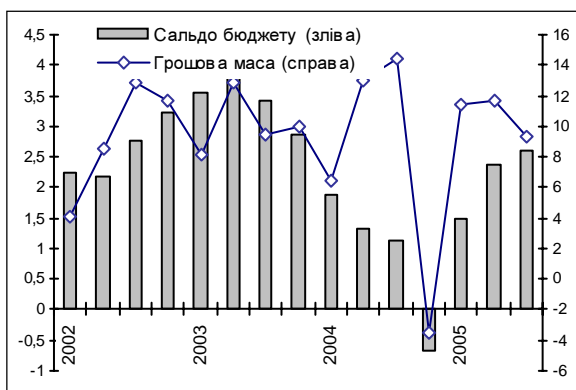

Рис. 2. Сальдо бюджету (% від ВВП) і темп зростання пропозиції грошової маси (%), 2002–05 рр.

Джерело: www.bank.gov.ua

Експансійна політика 2003–04 рр. стала потужною міною сповільненої дії, яка не могла не детонувати у наступному 2005 р. Навіть якщо б українським урядом керувала надприродна сила, гальмування темпу економічного зростання однаково не вдалося б уникнути. По-перше, із середини 2003 р. відбулося істотне підвищення оптових цін (рис. 3а). Значною мірою це відбивало наслідки стрімкого подорожчання металопродукції на світових ринках, що за умови повільнішого зростання цін на сирину нафту істотно поліпшило цінові співвідношення у зовнішній торгівлі (рис. 3б). Інфляція споживчих цін залишалася порівняно невисокою, що можна пояснити «приховуванням» видатків бюджету і подорожчанням нерухомості, яка «зв'язувала» зайву грошову

масу, але восени 2004 р. підвищення обох показників — оптових і споживчих цін — зазнало виразного прискорення. Інфляційний імпульс від підвищення світових цін на метал і сирину нафту було посилено збільшенням соціальних виплат та очікуваннями девальвації гривні (цьому сприяло раптове «зникнення» долара в обмінних пунктах).

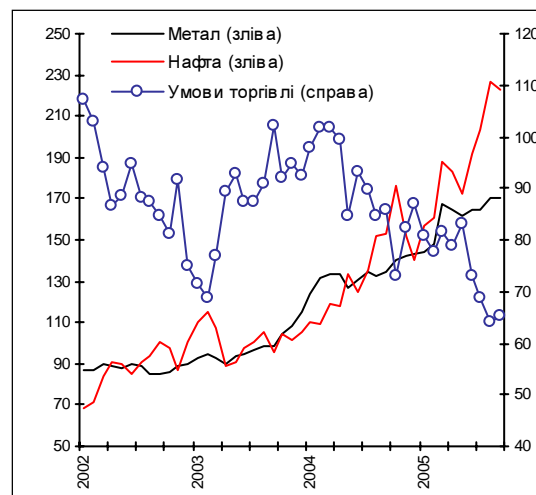
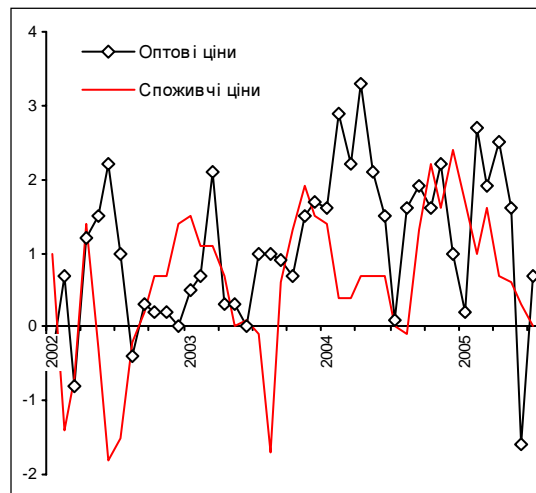

Рис. 3. Інфляція оптових і споживчих цін (%), 2002–05 рр.

Джерело: www.bank.gov.ua

Ще у серпні 2004 р. тодішній радник президента проф. А. Гальчинський, якого важко запідозрити у політичній заангажованості, стверджував, що «17–18% промислового зростання — це не досягнення, а економічна аномалія» [2, с. 7]. Якщо рівноважний темп зростання ВВП становить 6–7%, то його підвищення до 12% мало неминуче призвести до наступного зниження цього показника до 1–2%. У жовтні 2004 р. віце-президент Київського банківського союзу Б. Соболев зауважив, що «економічну аналітику підмінили бравурні декларації про те, як усе в нас добре» і на підставі реальних даних запевняв, що «ми стрибаємо не вгору вперед і навіть не вгору на місці, а вгору назад... причому головою вниз» [10]. Стрибнути встигли, а от «розбити голову» в стилі 1998–99 рр. не дозволила зміна владної команди.

Не виключено, що ефект «стрибка» посилили статистичні маніпуляції. Приміром, одна з постійних авторів «Дзеркала тижня» влітку 2004 р. смачно цитувала вислів тодішнього першого віце-прем'єра М. Я. Азарова, що «якби не було статистики, ми б не дізналися про такий рекордний темп зростання ВВП в Україні»,

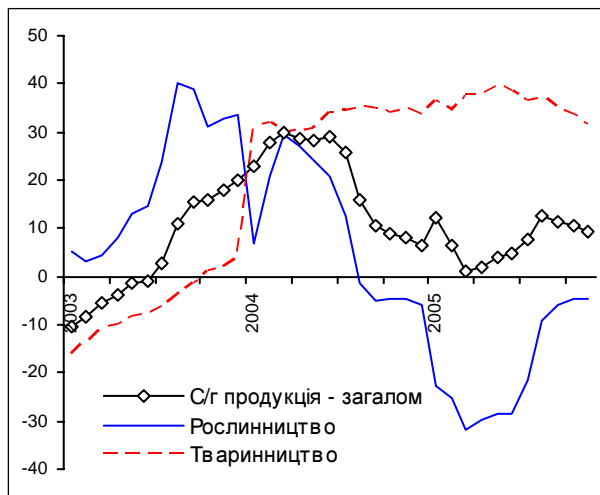
і називала минулорічну статистику такою, що «несе інформацію таку саму змістовну, як метушня в курятнику» [14]. Схоже на правду, але де сьогоднішні статті на цю тематику? Лише наприкінці листопада І. Крючкова, яка ще влітку захоплювалася економічною динамікою часів В. Януковича [4], призналася, що «високі обсяги торішнього експорту викликають великі сумніви» [5]. Схеми фіктивного ПДВ істотно завищили обсяги як експорту, так і ВВП, а відсутність необхідної корекції показників офіційної статистики не дозволяє об'єктивно оцінити як змарновані шанси 2003–04 рр., так і успішність антикризової політики зразка 2005 р.

По-друге, наприкінці 2004 р. відбувся істотний вплив капіталу. Після втрати 4,0 млрд. дол. у IV кв. 2004 р. годі сподіватися на пришвидшення темпу економічного зростання. На початку грудня 2004 р. президент Л. Кучми з екрана телевізора «заспокоював» населення, що банківська система на межі краху. Обмінний курс готівкового ринку на рівні 6 грн. за долар змушував виробників і торгівлю нервово переписувати цінники. Якщо такий макроекономічний «коктейль» мав сприяти

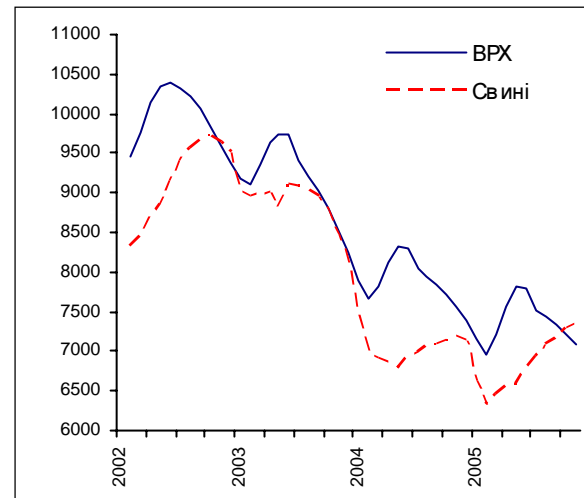
Рис. 4. Вибрані показники аграрного сектора, 2002–05 рр.

Примітка: зростання цін показано у % до відповідного періоду минулого року

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

а) поголів'я худоби (тис. голів);

б) динаміка цін на с/г продукцію (%)

активізації інвестиційного процесу в наступні півроку, то наведена вище фраза про «метушню в курятнику» з певністю поширюється на відповідні аналітичні матеріали.

По-третє, період 2003–04 рр. позначився справжнім крахом українського тваринництва (рис. 4а), що підготувало підґрунтя для значного (і тривалого) подорожчання цін на м'ясо (рис. 4б). Упродовж червня 2003 р. – лютого 2005 р. поголів'я ВРХ скоротилося на третину – до 7,0 млн. голів. Аграрну компоненту «рекордно-го» економічного зростання можна порівняти хіба що з часами Другої світової війни. Поголів'я свиней скоротилося з 9,7 млн. голів у жовтні 2003 р. до заледве 6,3 млн. голів у лютому 2005 р. Якщо після такого руйнування тваринництва сподіватися на дешеве м'ясо, то лише в одному випадку – з імпорту.

Продукція тваринництва стрімко подорожчала ще у січні 2004 р., коли відчутно зменшилася пропозиція тваринницької продукції. З вересня 2004 р. висхідну цінову тенденцію підтримало збільшення платоспроможного попиту. Очевидно, що для відновлення поголів'я худоби потрібен час. Помітна з кінця 2004 р. сприятлива тенденція до здешевлення продукції рослинництва повинна збільшити обсяги тваринницької продукції, якщо не зашкодить політика «дорогого» зерна, яку пропагує Міністерство аграрної політики.

Услід за старшим віце-президентом *Economist Intelligence Unit* Д. Торнілі [8] можна повторити, що в Україні не сталося нічого дивовижного: економіка сповільнилася з рівня, який втримати неможливо, – 12% приросту ВВП на рік. Наслідки перегріву поглибило те, що попередній режим спробував купити своїх виборців. Мильна бульбашка буму часів В. Януковича луснула з приходом до влади нового, більш чистого уряду, подібно до як це трапилося у Словаччині після розчищення «авгієвих стаєнь» уряду В. Мечіара. Марно сподіватися, що наведення ладу в «авгієвих стайнях» позначиться негайним прискоренням темпу економічного зростання – так не буває. Відомий вислів Конфуція, що для досягнення успіху необхідно три роки, справедливий й у зворотному прочитанні: для нейтралізації успадкованих помилок в економічній політиці потрібно не менше часу [9].

Аналіз економічної політики 2005 р. Системна (і добре скоординована) критика діяльності уряду зразка першої половини 2005 р. зосереджується навколо чотирьох питань: 1) формування бюджету «проїдання», 2) запровадження тимчасового адміністративного обмеження цін на бензин (квітень–травень 2005 р.), 3) антикризове регулювання на ринках м'ясопродуктів і цукру, 4) реприватизація.

Зрозуміло, що з початку 2005 р. складне економічне становище вимагало нестандартних дій передусім у фіскальній політиці. На тлі значних інфляційних очікувань, непевності щодо стану банківської системи і панічних коментарів щодо 33–45 млрд. грн. «прихованого» дефіциту бюджету уряду вдалося виконати головне – стрімко збільшити надходження у бюджет. Підтримання профіциту бюджету на вищому рівні видатків – це практично єдиний спосіб неінфляційного збільшення сукупного попиту. Чи можна було за умови виразної інфляційної інерції та збільшених видатків бюджету розраховувати на зниження ставок оподаткування та фінансування амбіційних інвестиційних проєктів? Ні. Для конкретної ситуації 2005 р. бюджет «проїдання» є набагато меншим лихом, аніж його пропагандистська альтернатива – бюджет «зростання» зразка 2003–04 рр., який легко перетворити у бюджет «розкрадання». До речі, бюджет-2006 теж не став бюджетом «зростання», але численних критиків такої фіскальної політики, які так голосно виступали влітку 2005 р., сьогодні годі почути.

Попри значну інфляційну інерцію, уряду вдалося забезпечити зростання заробітної плати у реальному вимірі. Упродовж січня–квітня динаміка підвищення заробітної плати дещо поступалася показникам 2004 р. (передусім з погляду успадкованої інерції споживчих цін, «розігрітих» непотрібною боротьбою з дефляцією в 2003–04 рр.), однак з літа динаміка заробітної плати повернулася на траєкторію 2004 р. Цьогорічне зростання реальної заробітної плати значно перевищує показники 2003 р., коли запрацював уряд В. Януковича.

Якість монетарної політики виявилася дещо нижчою (рис. 1), але до цього могло спричинитися контрастне поновлення припливу капіталу. Повільніше гальмування інфляції легко пояснити подорожчанням енергоносіїв. Що б не твердили критики квітнево-травневого

«заморожування» цін на бензин, це дозволило завершити посівну кампанію і налагодити альтернативні механізми постачання бензину на вітчизняний ринок. У випадку відсутності адміністративних обмежень події неминуче розвивалися за «цукровим» сценарієм: протягом лічених днів пальне дорожчало вдвічі, що неминуче викликало б масові протести селян, перекриття доріг та інші ексцеси. Натомість нафтотрейдери повторювали б, що «бензин в Україні є», але відсутність «домовленостей» заважає його продавати. У підсумку шантажу «вчорашніх» восени Україна могла залишитися без хліба. З двох лих — адміністративне регулювання і дестабілізація ринку пального — було вибрано менше.

Комбінація тимчасових адміністративних обмежень та імпорتنих товарних інтервенцій могла з легкістю вирішити м'ясну, а тим паче цукрову «кризу», однак політичні маневри переважили національний інтерес. Оскільки відновити поголів'я худоби до рівня 2002 р. не вдасться ні цього, ні наступного року, збільшення імпорту м'яса виглядає неunikним, однак парламентарі — проти. Прозорих схем не люблять. Подібно з цукром. Скільки б міністр аграрної політики О. Баранівський не гіпнотизував, що «цукор в Україні є», ціни від того не знижувалися. Лише імпорт цукру-сирцю за нібито «злочинною» схемою низив ціни до прийнятного рівня, але неприємний електоральний «осад» залишився.

Жодних підстав називати реприватизацію чинником погіршення інвестиційного клімату чи «переляку усього бізнесу», своєрідною «юною забавою» колишнього уряду [12]. Під час листопадового візиту до Києва колишній президент США Б. Клінтон познущався з вітчизняних аналітиків: «продаж «Криворіжсталі» надихає американських інвесторів», а «інвестиційний клімат в Україні істотно поліпшився». Подібно у червні 2005 р. тодішній голова РНБО П. Порошенко стверджував, що інвестори бояться не так реприватизації, як того, що все залишиться по-старому, але надалі відомий політик чомусь не повертався до власних оцінок.

Чи не найкраще про життєвість економічної політики нового уряду свідчить стрімке збільшення валютних резервів протягом січня-листопада 2005 р. з 9,3 до 19,2 млрд. дол. На тлі значного подорожчання сирови

нафти і зменшення попиту на металопродукцію на світових ринках, що позначилося деяким погіршенням торговельного балансу, це означає зменшення відпливу капіталу. Збільшенню валютних резервів не зашкодила квітнева ревальвація гривні, яку критикували з не меншою зятятістю, ніж реприватизацію чи спроби обмеження монополізму на товарних ринках. Яких лише аргументів не наводили: зниження прибутків підприємств-експортерів, знецінення заощаджень, передусім малозабезпечених прошарків населення, які звикли тримати гроші в шкарпетках хто 50, хто 100 доларів, тимчасовий засіб для зниження цін на пальне, «удар» по кишені простих громадян, що не зупинить зростання цін, а навпаки, лише посилить подорожчання, засіб «вибити» до кінця року членство у СОТ, «фіктивний процес», що лише погіршує ситуацію, «атака» на середній клас і т.п. Відомий своїми екстравагантними заявами народний депутат Т. Чорновіл відразу ж проголосив, що ревальвація гривні стала причиною низки критичних явищ в економіці і соціальній сфері та вніс проєкт постанови про звільнення з посади голови правління НБУ В. Стельмаха.

Навіть деякі члени урядової команди не зрозуміли переваг ревальвації гривні як засобу гальмування інфляції, здешевлення критичного імпорту енергоносіїв, попередження спекуляцій на ринку урядових облігацій. Тодішній міністр економіки С. Терехін, який на початку квітня радив позбуватися иноземної валюти, несподівано заявив, що стрімке зміцнення гривні може сповільнити зростання ВВП на 2% у 2005 р. Пояснення авторитетних спеціалістів, що девальваційного запасу гривні з 1998–99 рр. вистачить ще надовго (радник голови правління НБУ В. Литвицький), а сприяння експорту можна довести до абсурду, коли це вже буде розкрадання держави (В. Рябошилик з Інституту реформ), виглядали голосом волаючого у пустині.

Втрачені можливості. Наприкінці листопада ц.р. експерти Німецької консультативної групи визнали, що станом на кінець 2005 р. українська економіка перебуває у значно кращому стані, ніж наприкінці 2004 р. Такі оцінки чомусь не тиражуються вітчизняними ЗМІ з такою інтенсивністю, як це відбувалося влітку ц. р. з ультра-критичними пасажами иноземних експертів А. Ослунда, А. Коена чи Б. Немцова та аналітичною

«підтанцювкою» вітчизняних «спеців», як штатний радник усіх (!!!) українських президентів О. Пасхавер [11]. До речі, у вересні 2004 р. А. Ослунд переконував, що «для національних інтересів США насправді немає особливої різниці між Ющенком та Януковичем» [7]. Звичайно, що така позиція не передбачала прихильності до нової влади. У листопаді 2005 р. Б. Нємцова «попросили» з посади голови ради директорів концерну «Нефтяной» — з висоти такої посади впорядкування нафтового ринку в Україні не могло не розглядатися «анти-ринковим» кроком. А. Кoen з *Heritage Foundation*, який у липні 2005 р. бідкався наслідками «популістського курсу» нового українського уряду (його статтю згадали практичні всі вітчизняні ЗМІ), у квітні ц.р. на щорічних «Російських читаннях» у Москві пояснював аудиторії як Росія і США можуть «вибудувати більш стабільні, взаємовигідні стосунки». Заокеанський експерт стверджував, що після 11 вересня 2001 р. відносини між обома країнами помітно поліпшилися і вбачав у цьому «безумовну заслугу особисто президента Путіна і російського керівництва», закликав побудувати «трубу до Мурманська», і порівнював плани Західної Європи обмежити поставки газу з Росії та збільшити імпорт іранського газу із потраплянням «з вогню і в полум'я» [1]. Зрозуміло, що від такого фахівця-русофіла теж не варто чекати на об'єктивну оцінку процесів в українській економіці.

Чи були варіанти кращого розвитку подій? Були, якби реприватизацію «Криворіжсталі», а разом з нею ще 30–40 «вкрадених у держави об'єктів», було оперативно завершено ще у квітні-травні. Найперше це дозволяло закріпити позитивні тенденції у фінансальній політиці та нейтралізувати очікування щодо можливої фінансової дестабілізації внаслідок виконання занадто щедрих соціальних обіцянок. Отримані кошти дозволяти з легкістю вирішити і м'ясну, і цукрову, та ще десяток подібних проблем.

Без іноземних інвестицій на зразок придбання «Криворіжсталі» Л. Міталом неможливо створити максимальну кількість ефективних «точок зростання» в українській економіці, забезпечити конкурентне середовище і змусити українських підприємців інвестувати кошти у розвиток виробництва, а не політичні проекти чи спортивні команди. Якщо українські власники ме-

талургійних комбінатів на поліпшення кон'юнктури відповіли збільшенням кількості футбольних команд, то менеджери Л. Мітала з перших днів взялися до заміни мартенів на конвертори. Індусів не лякають ні розтиражовані «утиски приватної власності», ні можливе подорожчання російського газу втричі. Можна лише пошкодувати, що замість анонсованих 30–40 підприємств ефективного власника знайшла лише «Криворіжсталь». Отримання значних іноземних інвестицій вже у перші 3–4 місяці нової влади дозволяло попередити какофонію панічних заяв про «погіршення інвестиційного клімату» і створити необхідний «запас міцності» на випадок подорожчання енергоносіїв чи погіршення кон'юнктури експортних ринків, а також посилити ефект від абсолютно необхідної ревальвації гривні, адже за перші місяці 2005 р. валютні резерви зросли на 4 млрд. дол. і їх подальша монетизація перешкоджала зниженню інфляції.

І нарешті найголовніше. Реприватизація «Криворіжсталі» дозволяла запобігти падінню довіри до нової влади — це була як гідна відповідь на «безконкурсну приватизацію» часів Л. Кучми [17, с. 22–23], так і надійний засіб реалізації ключової тези передвиборчої кампанії В. Юшенка, що «перешкода розвитку української економіки сьогодні існує тільки одна — апетити бізнесово-політичних кланів, які звикли красти і не навчилися працювати» [16, с. 11].

Критика економічної політики першої половини 2005 р., не кажучи про потурання нібито об'єктивним «кризовим» явищам, — це колосальна помилка пропрезидентської команди, своєрідний політичний «самостріл», який дезорієнтував прихильників радикальних змін в Україні та світову громадськість. Оточення президента В. Ющенко потрапило у політтехнологічну «кризову» пастку, коли однаковою мірою замовчувалися об'єктивні досягнення нової влади і катастрофічні прорахунки уряду В. Януковича. Почав пропагуватися своєрідний політичний «мазохізм», коли найвищою доблестю почало вважатися «визнання власних помилок» і жалісливі перепросини. Кульмінацією стали вересневі домовленості в стилі Мюнхена-1938, які радикально заперечили ще один ключовий аргумент передвиборчої кампанії В. Юшенка: «покарання злочинців має бути

невідворотним, інакше народ втрачає віру в справедливість» [16, с. 11]. Так і сталося.

Практичні висновки. Потрібно пересилити особисті амбіції, включно з найвищим рівнем — президентським, і запропонувати громадськості об'єктивну оцінку економічної ситуації 2004 р.: а) не зростання, а шкідливий «перегрів» економіки, б) гігантські статистичні маніпуляції, в) надмірне збільшення обсягів виробництва у металургії (значна частина продукції потрапила не на ринок, а у складські запаси) поєднувалося з руйнацією аграрного сектора. Необхідно визнати, що економічна політика першої половини 2005 р. була безальтернативною. Подолання інфляційних наслідків політично мотивованої експансійної політики 2003–04 рр. вимагало мобілізації надходжень у бюджет та обмеження пропозиції грошової маси. На тлі успадкованого «розвалу» сільського господарства не вдалося оперативного здешевити м'ясо і м'ясопродукти, оскільки збільшенню дешевого імпорту перешкодили аграрні «помішки» у Верховній Раді. Вони ж перешкодили своєчасному прийняттю законодавства про вступ до СОТ. Назріла демонополізація і детінізація української економіки так чи інакше передбачала «непопулярні» адміністративні рішення, так що їх шалена критика в «кишенькових» засобах масової інформації — це свідчення дієвості зроблених кроків. Не слід забувати, що історичний напад на англійські кораблі в Бостонській бухті зумовило не підвищення, а якраз зниження ставок імпортного мита на чай. Це викликало такий шалений спротив впливових посередників, що наслідком стала війна за незалежність США. Не слід сподіватися, що лібералізація по-українськи могла залишитися непоміченою у бізнес-колах, звиклих до роботи за «сірими» схемами і з високим ступенем адміністративного захисту.

1. Биков П. «Америка - это национальное государство» // *Експерт*. — 2005. — № 15. — 18 апреля. — С. 92–96.

2. Гальчинський А. Макроекономічні та монетарні передумови політики зростання // *Вісник НБУ*. — 2004. — № 8. — С. 6–8.

3. Крючкова І. Перманентна цінова гонка на тлі розгортання інвестиційної кризи // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 27–28. — 16 липня.

4. Крючкова І. Куди котимось? // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 32. — 20 серпня.

5. Крючкова І. Анатомія гальмування // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 46. — 26 листопада.

6. Мунтіян В. Економічне затухання — результат деструктивної політики уряду // *Економіст*. — 2005. — № 9. — С. 21–25.

7. Потехін О. США найбільше опиралися сценарію «Кучма-3» і не дуже сподівалися на перемогу Ющенка / <http://www.pravda.com.ua/news/2005/12/22/36912.htm>

8. Приходько О. За шість місяців серйозну реформу не здійснити. Старший віце-президент Economist Intelligence Unit Деніел Торнілі про досягнення й перспективи // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 47. — 3 грудня.

9. Рахманін С. Віце-прем'єр Роман Безсмертний: «Майдан ділити не можна» // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 41. — 22 жовтня.

10. Соколов Б. Незаангажований погляд на економічне диво в Україні // *Дзеркало тижня*. — 2004. — № 39. — 2 жовтня.

11. Столяров К. Олександр Пасхавер: «Коли влада бореться з економікою, це дуже небезпечно» // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 40. — 15 жовтня.

12. Федоренко Д. «...Исчезли юные забавы...» Влада змінює реприватизацію на стратегію вибудовування відносин із бізнесом // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 45. — 19 листопада.

13. Шангіна Л. У чаду економічного дива, або що ж ви робите, панове? // *Дзеркало тижня*. — 2004. — № 29. — 24 липня.

14. Шевчук В. Небезпека політичного циклу в економічній політиці // *Дзеркало тижня*. — 2004. — № 41. — 23 жовтня.

15. Юрчишин В. З чим ми прийдемо на «Український Давос» // *Дзеркало тижня*. — 2005. — № 22. — 11 червня.

16. Ющенко В. Вірю в Україну. — К.: «Азбука», 2004. — 39 с.

17. Ющенко В. Вірю в Україну. — Дрогобич.: «Коло», 2000. — 85 с.

А Н Д Р І Й К И Р Ч І В

**демократизація України у контексті
розширення європейського союзу:
сподівання і реалії**

Оглядаючись на пройдений після вікопомного Майдану рік, унікального повстання гандійського типу у столиці великої Європейської країни, підбиваючи баланс здобутків і втрат, Віктор Андрійович мусив би з покладеною на серце рукою (до речі, ним же і запроваджений жест при виконанні Національного гімну) широко визнати: абсолютну більшість набуттів блискуче організованої і очоленої ним масштабної демократичної акції втрачено, притому частину — безповоротно. Левова частка обіцянок залишилася на декларативному рівні, «команда професіоналів» виявилася всеукраїнською збірною амбіцій, образ і рекомпенсаційних настроїв (що, врешті, не важко було передбачити, дивлячись на «зоряне» оточення тоді ще опального претендента на головній сцені листопадового Майдану), в зовнішній політиці ще більша плутанина векторів, аніж закладена недоброї пам'яті системою Леоніда II-го. На діючу верхівку неухильно насувається загроза втрати авторитету «народного союзу нашої влади» саме напередодні парламентських виборів, до того ж підсилена наближенням терміну запровадження реформи з обрізанням головного президентського достоїнства — його влади. Не додали авторитету підписання незрозумілої і, що найгірше — не роз'ясненої як слід — угоди з особою, яка й не знала, що, виявляється, стоїть на чолі опозиції, а також затвердження закону про депутатську недоторканість. Спроба пропіарити такий крок популістським гаслом «Президента всія України» не дала поваги ані на Заході, ані на Сході. Тим паче, що шкірка не варта була виправки, оскільки новообраний дорогою ціною безперспективного компромісу прем'єр за короткий період наламав таких дров, що вирубки в Закарпатті видаються прибиранням в парку. Результат: значний відсоток зневіри й апатії в суспільстві, недовіра зовнішніх партнерів до реальності втілення обіцяного і потужна опозиція із вчорашніх соратників, які чудово орієнтуються у дійсному стані справ і, до того ж, перебувають в привілейованому статусі опонентів, підсилені вчорашніми супротивниками із кучмівської «влади в законі».

Не все, однак, настільки зле. Кадрова катавасія, при всій її непривабливій зовнішності, значною мірою вселяла віру у пошук оптимальних рішень і оптимальних кандидатур. Невгамовність «соціаліста внутрішніх справ» у вишукуванні винуватців з часів «дикої прихватування» і драматичної виборчої кампанії, окрім ефекту дотримання законності, здобула азартну популярність в масах, як різновид політичного видовища. Слово медій дійсно набуло багатогранності у своїй свободі і різноманітності, а пряма демократія стала пострахом чиновництва і, як не парадоксально, чи не єдиним дієвим інструментом для необхідних змін (взяти, хоча б, усунення мера у Львові).

Врешті, сам факт використання (питання — чи дійсно свідомого) слушного зовнішньополітичного моменту, який, безсумнівно, мав свій вплив на перебіг подій у листопаді 2004 року та окремі (як виявилось — доленосні) рішення правлячих еліт під його впливом, є унікальним і заслуговує негайного і максимально детального вивчення за ще відносно «гарячим» слідом.

Процес розширення ЕС і політична поляризація на континенті

Втілення у травні 2004 року чергової фази планів розширення ЕС за формулою 15+10 створило декілька зон конфліктів інтересів на євразійському просторі. Насамперед, розширення зони впливу ЕС автоматично зменшило потенційну сферу впливу Росії, що не могло пройти без реакції останньої, вираженої у першу чергу в намаганні зміцнити свої позиції в Україні, Білорусі та Молдові, а також у спробах енергетичного тиску на новоспечених членів Євросоюзу. На початку 2004 року, у зв'язку з наближенням дати прийняття «десятки» до Європейської політико-економічної спільноти, реанімувалися напівживі тези ЄЄП та Євразійського союзу. Зрозуміло, що всі ці заклики і надумані конструкції розраховані не стільки на їх реалізацію, скільки на москвоцентричний піар і намагання сформувати альтернативний інтеграційний центр на просторі відносно недавньої дезінтеграції «імперії зла», а ще — за будь-яку ціну не допустити до формування планів подальшого розширення Євросоюзу і наближення усієї лінії його східних кордонів до межі Федерації. Саме на цей час припав період активного тиску на український парламент

щодо ратифікації угод про ЄЕП, а у Придністров'ї настав період чергового напруження стосунків з Молдовою. Врешті, саме вигодами внутрішнього євразійського ринку, на противагу тих, які виникнуть при вступі України до СОТ, намагався (і далеко не безуспішно) поліпшити своє становище провладний кандидат на президентських виборах в Україні.

Іншою «слабкою ланкою» процесу розширення ЕС стали відносини «нових» і «старих» членів Співдружності. Усвідомлення Брюсселем необхідності європейських дотацій та інших видів допомоги новоприйнятій «десятці» аж ніяк не означало, що з цим погоджуються суспільства «п'ятнадцятки». З іншого боку, вступ до «євро-раю» для нових членів вилився у шалені темпи доведення власних економічних систем до стандартів Союзу, зустріч із протекціонізмом та суворими обмеженнями права на працю і проживання громадян з країн цього простору у державах «старого Євросоюзу». Останнє положення викликало особливе обурення і здивування пересічних новоспечених єврогромадян, оскільки практично одночасно із цим обмеженнями ніхто із чинників в Брюсселі чи в інших європейських столицях навіть не думав прикрити «зелену дорогу» для вихідців з країн Африки, Азії та Близького Сходу, які навіть в силу походження і вірування могли становити загрозу національній безпеці в контексті міжнародного тероризму. Можна припустити зі значною долею певності, що саме двостороннє розчарування на першому етапі повноцінної інтеграції призвело до провалу Євроконституції та посилення правоспрямованих сил у новоприйнятих країнах-членах ЕС (зокрема, їх перемога на парламентських та президентських виборах в Польщі, де кандидат-переможець обіцяв не поспішати з приєднанням до євро-зони та наголошував на власних цінностях Речі Посполитої).

Не менш серйозним випробуванням на міцність єдності ЕС та його готовності розширювати рамки демократії понад усталеними стереотипами стали переговори щодо наступних членств. Ситуація з Туреччиною виглядала б комічно, якби насправді не була настільки сумною. Бажання досягти Близького Сходу з одночасним контролем головних Чорноморських проток вперлися (значною мірою — формально) у Кіпрський конфлікт, хоча насправді вперше перед тотально хрис-

тиянською Європою постало питання цивілізаційного рівня, а тому консенсус у цьому питанні вийшов вимученим і непереконливим. Щоправда, окремі «оптимісти» були готові відразу ж розпочати розмову про прийняття до розширюваного в усі боки Євросоюзу Ізраїлю і Марокко, але переважна більшість потрактувала це як поганий жарт. Загалом впродовж процесу розширення ЕС стало складною і громіздкою конструкцією, для якої важко підібрати адекватний механізм менеджменту і яка врешті може перетворитися на структуру з кількома інтеграційними центрами. Їх поява фактично може стати початком дезінтеграції витвору політичних геніїв де Голя і Аденауера.

Однак, основною зоною напруження (про яку найбільше пишуть і говорять експерти), безсумнівно, став кордон нових членів ЕС з аутсайдерами, передовсім — з Україною. І не лише як смуга жорсткого розмежування, а власне як психологічно-депресивний фактор, своєрідний символ «планки», межі можливих досягнень сусіди. При цьому ЕС залишив собі роль ментора-дорадника стосовно дотримання демократії в Україні з елементами підтримки її розвитку через недержавний сектор. Слід зазначити, що в умовах відчутного зміщення режиму Кучми у бік тоталітарно-корупційного формату державної влади, це був чи не єдино правильний спосіб вберегти демократичні засади функціонування суспільства, що, в кінцевому результаті, таки дало і продовжує давати свої плоди.

«Помаранчева Революція» і чинник сусідства з ЕС

Вдаватися в опис подій президентських виборів 2004 року в Україні немає жодного сенсу, оскільки на цілому Старому континенті не знайдеться пов'язаної з політичною особи, яка б не знала всієї офіційної і значної частини неофіційної інформації про українську революцію 21-го ст. Цікаво, проте, звернути увагу на перебіг подій з огляду реакції на них західних (тепер уже ЄСівських) сусідів України. Оскільки це була не просто реакція пасивного спостерігача, а радше співучасника драми. І з огляду сьогодення можна з певністю говорити про те, що без зовнішньополітичної і суто моральної підтримки західних демократій первинний успіх цієї колосальної акції громадсько-політичного протесту був би щонайменше неповним, а то й взагалі зведений нанівець.

Допомога розпочалася ще на першому етапі передвиборчої агітації, коли стало зрозумілим, що основна боротьба розгорнеться між двома Вікторами і що один з них явно робитиме ставку на адмінресурс і фальсифікацію. В офіційних і неофіційних розмовах з українським керівництвом лідери країн-членів ЕС натякали, а інколи й прямо говорили, що зацікавлені у дотриманні демократичних норм в Україні, особливо у доленосний час виборів. Водночас як у самій країні, так і за кордоном західні фахівці проводили детальний аналіз ходу передвиборчих баталій та моніторинг ЗМІ. Ціком було припущено, що діюча влада застосує максимум доступних їй засобів для збереження існуючого режиму зі зміною лише портрета виконавця головної ролі. Тому ОБСЕ підготувала рекордну кількість своїх спостерігачів на українські вибори. Така поведінка виявилася несподіванкою для влади і викликала відчутне роздратування з наступним виходом за рамки законності. Проте, значно важливішим виявився суспільно-політичний ефект: термін «демократія», як «влада народу» наповнився реальним змістом саме в процесі зовнішнього захисту його права вибору. Важливо було допомогти пробудитися вірі у силу конституційних гарантій, і цього ефекту було досягнуто, з-поміж інших, також непохитною позицією владних еліт ЕС і спостерігачів ОБСЕ. Окрім того, команда претендента від опозиції отримала прозорий сигнал, що від моменту всезагального опору облудному режимові в країні настає інша епоха, і що з моменту, відколи ця команда стане владою, за дотриманням нею демократичних норм життя нації пильно стежитимуть як зі середини, так і ззовні. ЕС певним чином ставав одним

із гарантів того, що підтримуваний ним кандидат від демократичної опозиції в разі перемоги не відступиться ні на йоту від обов'язку бути гарантом конституції, а тому до другого туру включно поведився доволі обережно. Фактичним поштовхом до однозначної підтримки стала брутальна фальсифікація результатів 2-го туру виборів і не менш цинічна поведінка російського президента. Таким чином розгорнулася боротьба за Україну в сенсі її вибору стратегічної моделі та напрямку розвитку — західного

зразка демократії чи східного зразка олігократії. У цьому сенсі показово, що боротьбу цю від імені Заходу найбільшою мірою взяла на себе Польща — новоприйнятий член Євросоюзу, країна, яка у схожих, але ще драматичніших і складніших умовах виборювала свій демократичний вибір у протистоянні з тоталітарною системою комунізму за підтримки ЕС та США.

З великою мірою певности можна сказати, що саме завдяки послідовній позиції західних демократій і їхній підтримці на всіх рівнях, владними елітами України, всупереч значному тиску Кремля, не було застосовано сили супроти демонстрантів на Майдані.

Плани і невдачі. Спроба корекції ментальности

Зважаючи на драматизм подій і гостроту виборчого протистояння, Захід, і особливо — Європейський Союз-25 не полишив спостережень і коментарів щодо втілення декларованих кандидатом від опозиції демократичних принципів та процесу повернення єдності штучно розділеної виборчими технологіями України, відданості його команди курсові на зближення з європейськими та євроатлантичними інтеграційними структурами. Якщо у дотриманні загальних проголошених

засад нова українська адміністрація не викликала значних сумнівів, вигідно відрізняючись цим від всіх попередніх, то до ефективності окремих її ланок на практиці були ґрунтовні підстави для недовіри. Насамперед це стосувалося принципу «оплати векселів за вірність на Майдані». Праця на сцені епіцентру протесту виявилася для більшості команди президента незрівнянно простішим і легшим завданням, аніж робота з реальними, повсякденними проблемами державного масштабу в міністерських кабінетах. Як лідер цієї команди, Ющенко не міг не прогнозувати боротьби амбіцій всередині нового уряду, спроби підпорядкувати всю державу власному бізнесові й просто невідповідності займаним посадам чималої частини верховної виконавчої влади. Тому питання фіаско і наступної відставки «зоряного» уряду Тимошенко швидше можна віднести до пилатського «вмивання рук», що явно не додало балів всенародній довірі до президента та його міжнародному іміджу. І не зовсім коректний пасаж екс-президента Кучми щодо відправленої у відставку «білої і пухнастої» пані прем'єр-міністра з таким же успіхом можна було б застосувати і до чинного лідера нації. Тим більше, що «оплата векселів», схоже, продовжується, і кадрова проблема набуває перманентного характеру. Щораз більше занепокоєння українського суспільства та західних демократій викликає явне недотримання значної кількості передвиборчих обіцянок, зокрема тих, що стосувалися покарання корупціонерів та винних у виборчих махінаціях. Ба більше, під час зовсім недавнього з'їзду «президентської партії» (Народний Союз «Наша Україна»), незважаючи на вимогу Закарпатської регіональної організації усунути таємним голосуванням головних фігурантів корупційних справ — Порошенка, Червоненка, Жванію і же з ними — зі складу ради партії, не без ініціатииви самого президента, було відхилене через відкрите голосування. Залишилися сумніви і щодо запевнень В.Ющенка у недопустимості використання адмінресурсу: п'ять голів обласних адміністрацій і мало не половина уряду Єханурова водночас обіймають посади членів ради НСНУ. Після підписання домовленостей із «опозиціонером №1» у владних колах все більше мусується питання про «амністію» винних у підробці результатів виборів. Юридичну і суспільну оцінку такого кроку коментувати просто зайве. І вже зовсім поза

межами розуміння залишилося підписання Закону про недоторканість депутатів усіх рівнів, який реально відкриває можливість безкарності криміналу при владі і проти якого був... сам президент. Цей випадок політичної шизофренії гарант пояснив немислимою завантаженістю.

Загалом турбує формальний підхід до прозорості діяльності влади з елементами напівправди у її висвітленні, а також з відсутністю виконавчої частини як результату критики.

Іншими словами, суспільство делікатно намагається відділити від влади напівпрозорою звуконепроникною шибкою, залишаючи йому еventуальні можливості захистити свої права через суди і шляхом застосування прямої демократичної дії. Немов передбачаючи схожий розвиток подій, народ виявився непогано готовим до обох методів відстоювання своїх вимог, тому владі доводиться докладати чимало зусиль до незвичного і непростого діалогу з тими, чиєю слугою, власне, вона і є (чи повинна бути). Вміння робити самостійні політичні висновки і відсутність чи зведення до мінімуму страху — ці дві зміни в суспільній ментальності українців можна з певністю віднести до істотних стратегічних здобутків феномену під мальовничою назвою «Помаранчева революція». Тому, незважаючи на прогнози брудної боротьби і застосування найновіших виборчих технологій на парламентській епопеї у березні 2006 року, є вдосталь підстав сподіватися, що обдурити чи настрашити виборця може стати нерентабельною справою.

Ймовірні сценарії розвитку демократії і силове поле сусідств України

Принциповий напрямок розвитку і різновид демократії, який запанує в Україні повною мірою залежить від вибору напрямку орієнтації владних еліт після завершення виборчого процесу і остаточного формування парламенту при вже діючому президентові і уряді. Наразі, попри всі негаразди, амбіції, помилки, шарахання в різні боки та рудименти советизму, превалює прозахідний напрям у пошуках взірця для української моделі. Його ще при обранні засвідчив президент, у ньому в абсолютній більшості (хоча іноді й через співпадіння із власними меркантильними інтересами) зацікавлена команда його оточення та уряду. Врешті,

навіть побіжний аналіз вказує на те, що альтернативи із означенням «демократична» до західної орієнтації просто немає. Побудова неототалітаризму в Росії не передбачає демократії за визначенням, використовуючи цей термін лише для прикраси, барвистої обгортки того, що під нею заховано. Про суспільні моделі Сходу і демократію можна говорити лише у контексті порівняння протилежностей і взаємовиключності. Втім, в силу тривалого перебування України у складі імперської структури азійського зразка, у її нинішній формі демократії зберігається чимало відбитків негативного впливу старої системи на суспільну свідомість. Тому наразі триває трансформація цього кентавра у реальну демократію, принаймні таку недосконалу, яка є на сьогодні в «старому» Євросоюзі.

Шлях до цього непростий і неблизький, він вимагає щоденної праці і відваги політичних еліт у їхній ролі лідерів суспільства, у здійсненні недвозначних і незворотних кроків. Серед перших мають стати нарешті ті, які остаточно убезпечать процес демократизації від будь-яких небажа-

них і небезпечних впливів, як ззовні, так і зсередини. Це, зокрема, реальне верховенство права, чітко сформульований комплекс національних інтересів та пріоритетів і побудована на цьому стратегія національної безпеки, політичне відмежування від потенційних загроз, переведення двосторонніх відносин із сусідніми країнами у прагматичну площину взаємовигідного партнерства та ряд інших рішучих дій. Чим швидше вони будуть реалізовані, тим ближчими до нас стануть горизонти демократії. Спроба в ейфорії минулорічного піднесення доскочити до цих обривів на помаранчевому коні була надто віртуальною для геймера під іменем Україна. Попереду (хочеться вірити) — чітка послідовність кроків і років для їх здійснення. Тому без допомоги нових членів ЄС, яким свого часу довелося

пройти цей шлях, без їхнього досвіду і практичних порад в сумі з підтримкою цього процесу на рівні, де в силу браку належного статусу Україна просто не має доступу, нам таки не обійтися.

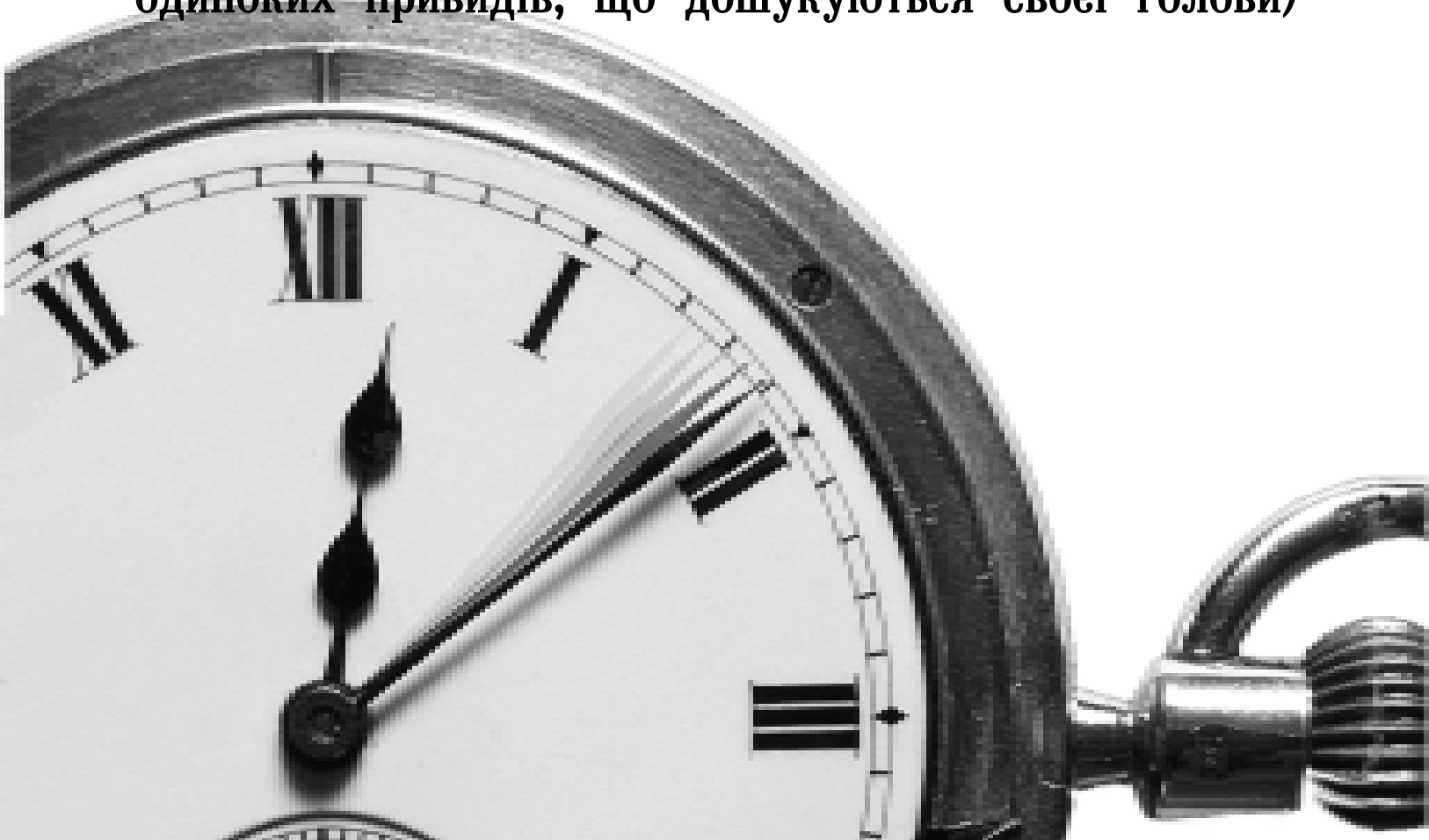

А Н Д Р І Й Р Є П А

роль горору в історії боротьби

за демократизацію світу

**(погляд філософа-матеріаліста на дружніх зомбі та
одиноких привидів, що дошукуються своєї голови)**

Світ, укушений вампіром:

«Земля мертвих» як симптом української кризи

Після того, як в Україні вибухнула «політична криза», що знаменувала собою старт нової парламентської виборчої кампанії та обдарувала її учасників необхідним для майбутньої інтриги риторичним компроматом, у мас-медіа домінуючою стала максима: *революція пожирає своїх дітей*. Журналісти почали всіляко обігравати цю ідею: оскільки ніхто «пожертвий» так і не був, заговорили про те, що «діти помаранчевої революції пожирають саму революцію», маючи на увазі, вочевидь, спекулювання високими «ідеалами Майдану» та паразитування на «кольорових» стереотипах, коли насправді «діти Майдану» відзначились лише тим, що таки переконали світ, ніби події в Україні мають «революційний» характер. На жаль, не уточнюють, у чому виявляється цей характер. Редакція французької газети «Монд» пішла ще далі: «Коли революція не пожирає своїх дітей, діти починають пожирати одне одного. Що й відбувається зараз в Україні» («Криза в Україні» (Editorial). *Le Monde*. 09.09.05).

За іронією долі, коли в медіа почали пантрувати такі «канібальські» мотиви, Міністерство культури і туризму України прославилось тим, що гучно заборонило прокат фільму жахів культового режисера Джорджа Ромера «Земля мертвих». Офіційною підставою було бажання уберегти глядача від сцен насильства і канібалізму. Для усіх, кому небайдужі суспільні настрої в країні, фільм одразу набув певного політично-культурного сенсу. Адже на рівні уряду заборонено саме цей фільм, а не інший з-поміж безлічі низькопробних фільмів жахів чи порно категорії «Б», які так само рясніють химерними сценами нелюдського насильства і насичують збудливу уяву наших громадян. Цей примітивний і прохідний фільм не так цікавий сам по собі, як цікава реакція на нього з боку політиків. Їхнє колективне несвідоме бурливо зреагувало саме на цей фільм, й, можливо, симптом такої відрази залягає у жахливому песимізмі його неявного гасла: *разом нас багато, нас не подолати!*. Показано натовпи мерців, які маніакально насуваються на одне-єдине місто, де ще лишилися живі люди.

Порятунок неможливий, зомбі пожирають всіх. Усе це на тлі суцільної ночі, поза простором і часом, у ситуації гобсіанської війни всіх проти всіх, коли цінується лише власне виживання...

Зрештою, гротескно показано світ «після історії», ситуацію капіталістичної «ночі історії» з цінностями фаталістичного споживацтва та «власницького індивідуалізму». Мерці-канібали — це кітчевий поп-варіант класичних вампірів, давніх улюбленців високого та низького мистецтва модерну. Як відомо, вампіри лише кусають і п'ють кров, переносячи цю «вампірську вдачу» на інших укушених. Вони не позбавлені смаку — в усіх сенсах цього слова, — але насамперед невпинно йдуть до поставленої мети, відчують спорідненість між собою, та ховаються від денного світла. Вампіри не позбавлені також і політичного змісту. Класично їх порівнювали з капіталістичною буржуазією, що експлуатує трудящих, «п'є з них кров». Ще Маркс писав про «вампірську спрагу» капіталу «живої крові праці». Ця метафора стає популярною з початку модерних революцій й зберігає значення й досі. Так, сучасні філософи Антоніо Неррі та Майкл Харт пишуть, що сучасна капіталістична Імперія — це «вампірський режим акумульованої мертвої праці, який виживає лише завдяки тому, що висмоктує кров з живих». Однак, класична фігура вампіра — суверенного дворянина і денді — перетворюється (як це показано у фільмі «Addiction» Абеля Феррара) на напівпритомного канібала, коли в ситуації сп'яніння і за відсутності нових жертв (усі вкушені!) вампіри пожирають один одного.

Саме такий вампірський комплот капіталістів («разом нас багато...») ми переживаємо сьогодні в Україні. Здається, від світла правди вони б мали ховатися від телекамер і прискіпливого погляду людей, аж ні, вони днюють і ночують у засобах масової інформації (та ж відомо: вампіри не бояться штучного світла). За допомогою ЗМІ кусають одне одного, а разом і передовсім — нас з вами. Відтак починаємо мислити самі їхніми вампірськими категоріями, уболівати за їхні інтереси, вважаючи їх за свої. В Україні робітничий клас нещадно і цинічно експлуатують, обманюють, водять за ніс як стадо баранів, а стадо лишень бекає: «Експлуатуйте нас ще більше! Ми щасливі, що це роблять справжні патріоти!». Саме ангельська медова риторика націонал-

лібералізму теперішньої влади дає зелене світло для жорстокого вампірського капіталізму в Україні, коли замість розмов про реальну соціально-економічну політику «політики» говорять про «любов до батьківщини» і свій неперевершений патріотизм. Таких донжуанів дуже хочеться попросити, щоб припинили на всіх кутах освічуватись в коханні до Батьківщини. Ми всі любимо нашу країну — добре! — а що далі? Далі — темна ніч вампірської насолоти? Будемо жити спогадами про колективне тіло Майдану, «цінностями Майдану», себто солодкими митями забуття про політику, економіку, соціокультурну повсякденність?.. Але ніч проходить, сон про самотнього і аристократичного графа Дракулу минає і починається новий день боротьби з реальними канібалами.

За тиждень після виходу фільму «Земля мертвих» на світові екрани про нього вже писала поважна газета «Ліберасьон». Фільм було названо, «вочевидь, першим великим американським політичним фільмом 2000-х років» (*Жан-Батіст Торе. «Від вигадки до реальності». Libération. 14.09.05*). Справа в тому, що у прокат у Франції стрічка вийшла саме перед катастрофою, яку спричинив у Новому Орлеані сумнозвісний ураган «Катріна». Апокаліптичні образи з місця подій унаочнювали жахливу подібність горору з реальною ситуацією: «групи вцілілих, що вештаються затопленими вулицями примарного міста, заціпенілі індивіди на дахах чекають на допомогу, сцени мародерства і атмосфера громадянської війни, об'їдені собаками плаваючі трупи, страх ночі та озброєні банди, потоки перетворені на ріки крові і нечистот, а відтак, після катастрофи, розподіл території за расовими і соціальними критеріями: блокування мостів, що з'єднують багаті міста з рештою постраждалого світу (скляна башта в «Землі мертвих», сусідні міста в Луїзіані), встановлення поліцейських ланцюгів і масове зібрання бідняків у закритих просторах під посиленою військовою охороною».

Характерна для Америки профетичність та нерозрізнення реальності й вигадки (нерозрізнення, яке деколи хибно називають «політичним» виміром голлівудського кіно) призводить до небезпечного спрощення реальних подій та викривлення становища пересічних громадян. Адже нічого так і не зрозуміємо з того, що сталося, якщо прирівняємо чорношкірих жертв урагану до зомбі, а мародерів вважатимемо безсердечними звірами, які

вирішили збагатитися на чужому горі. Все набагато складніше; ще невідомо, як ми повели б себе на їхньому місці. Натомість, відомо, що робила влада Сполучених Штатів усі останні роки, інвестуючи мільярди доларів у військові кампанії проти «терористів» у країнах третього світу, тоді як ураган на Мексиканському узбережжі виявив існування зубожілого «третього світу» всередині самих США.

«Земля мертвих», таким чином, становить новий полюс репрезентації Великого Іншого в контексті глобальних катастроф, де Велике Зло вже не «десь там», далеко на Сході чи на Марсі (як-от у фільмах «День незалежності», «Царство небесне», «Війна світів»), а тут поруч, разом із нами, в самій глобальній системі суспільства споживання (до цієї лінії приєднується також новий фільм Майкла Бея «Острів»).

Світ після Катріни: глобальне, універсальне та сингулярне

Отож, опис нової глобальної політики «світу після 11 вересня», має бути скорегований описом «світу після Катріни». Це означає, що ворожий Заходові третій світ перебуває в самій тканині Заходу, становить невід'ємну його частку. Криза такої наднаціональної інституції як ООН нещодавно вибухнула саме по цій лінії розламу: багаті країни хочуть займатися проблемою «тероризму» та відповідними заходами самобезпеки (часто у формі зовнішньої експансії), тоді як решта світу говорить про безпрецедентний ріст глобальної бідности та екологічної небезпеки (хто може напевне сказати, що нищівні буревії п'ятої категорії, такі як Катріна, не спричинені глобальним потеплінням, викликаним капіталістичним перевиробництвом?). Чи здатні вони почути одне одного? Там, де Буш завзято говорить про віковичний «конфлікт цивілізацій», решта світу вибухає «конфліктами інтересів» певних груп, що переслідують їх у глобальному масштабі.

Починаючи від «подій 11 вересня» утвердились два домінуючі сценарії глобального розвитку. Так, Ф. Фукуяма провіщає неминучу й остаточну перемогу ринку-демократії (так званий «кінець історії»), другий, що його запропонував С. Гантінгтон, розповідає про фатальну війну культур. Багато хто намагається поєднати ці теорії в одну, адже, як здається, загроза всюдисущих потенцій-

них терористів і нестабільність «проблемних країн» (ісламського монотеїзму тощо) лише загострює необхідність перемоги демократії в «боях цивілізацій». Перша концепція, здається, вбачає кінцеве призначення світу в перетворенні його на глобальний Захід, якщо не глобальні США. Друга концепція просто глибоко сумує з приводу неможливості такого звершення, виштовхуючи усіх «інших» по той бік кордону порозуміння і дружби.

Але чи існує взагалі якесь *ззовні*? Антоніо Негрі та Майкл Хардт говорять з цього приводу про становлення світової імперії, ситуацію, в якій імперіалізм настільки глобалізувався, що злився з самим світом. Така новітня Імперія не має ні кордонів, ні центру, до того ж вона не може бути суто економічним, політичним чи культурним явищем. Як нова форма суверенності, Імперія свідчить про повсюдну кризу суверенітету національних держав, а тому не ототожнюється з класичним імперіалізмом, який мав справу з територіями та ресурсами держав-націй.

Форма національного суверенітету нікуди не зникла, їй довелося змішатися з іншими суверенностями: ринковими, ідентитарними, професійними. Держава-нація дегенерувала у щось на кшталт «*змішаної конституції*», яка ще від часів римського історика Полібія була характерною рисою політичного устрою імперії. У ній перетинаються та накладаються одна на одну «монархічні» сили (такі, як Пентагон чи СОТ), «аристократія» мультинаціональних корпорацій (ТНК), «демократичні» об'єднання зразка гуманітарних недержавних організацій (NGOs) тощо. У цій імперії химерно переплітаються процеси ринкової та культурної глобалізації, ідеї та цінності універсалізму, сингулярності альтернативних чи революційних об'єднань, *всесвітнє* поширення зубожіння третього світу.

Тут знову доречно згадати про фігуру вампіра, який зазвичай був пов'язаний з витонченою естетикою готичного еротизму, натомість вампір, що стає вампіром-канібалом, починає відверто ототожнюватись з естетикою сучасної порнографії. На думку Жана Бодрійяра, саме в контексті капіталістичної глобалізації світ пожирає сам себе в модусі порнографічного відтворення. Бодрійяр наголошує, що варто розрізнити *глобальне* й *універсальне*, які найчастіше взаємно заперечуються:

«Глобалізація охоплює техніку, ринок, туризм, інформацію. Універсальність стосується цінностей, прав людини, культури, демократії. Глобалізація здається незворотною, тоді як універсальне перебуває в процесі зникнення».

Універсальне, за Бодрійяром, вироджується в стан ксероксного відтворення та порнографічного поширення. Речі, знаки й тіла більше не сходяться в універсальній перспективі єдиного світу, а хаотично змішуються у випадкових колообігах обмінів. Бодрійяр підсумовує: *«Насамперед глобалізується ринок у вигляді проміскуїтету усіх обмінів і продукцій, невпинного грошового обігу. На рівні культури йому відповідає проміскуїтет усіх знаків і цінностей, тобто порнографія. Адже чергування та поширення казна-чого у всесвітній мережі — ось що таке порнографія. Не треба сексуальних непристойностей, досить цієї інтерактивної копуляції. На довершення взагалі зникає різниця між глобальним і універсальним. Універсальне як таке глобалізувалося: демократія, права людини циркулюють точнісінько так само, як і будь-який глобальний продукт, як нафта чи грошовий капітал»*.

Та це ще не кінець. За цією діалектикою універсального і глобального стоїть «третій елемент», так зване *сингулярне*, одичине, що не підкоряється їхній панівній логіці та протистоїть їм як самостійна, свідомо своєї (до речі, універсальної) мети індивідуальність. Отож, на щастя, у цій історії на кожного вампіра знайдеться свій Ван Гельсінг.

Революційні сингулярності: the Long Revolution — історичний прорив радикальної демократії

Зрештою, існує два типи революційних сингулярностей: вони або занадто балакучі, або незбагненно мовчазні. У різні часи, за різних обставин ця їхня якість могла бути або ефективною на практиці, або просто красномовною для підручників з історії. Язик міг привести людину до гільйотини або в царські хорони, або просто даремно ляпотіти десятиліттями на вітрі як дороговказ в нікуди. Здобуте право на слово деколи пробуджувало цілі народи, давало голос німим скотам і народжувало в істоті волю бути людиною, жити гідно і боротися за можливість іншого суспільства. Не так важливо, що було на початку — слово (Біблія), дія (Фауст) чи афект (Селін) — набагато важливіше, що вони кимось підхоп-

лювались, перетворюючись на зброю, ставали символом, що об'єднує разом зовсім різні індивідуальності у боротьбі проти тиранії та насильства. Саме цей мовний катарсис означав народження вільного суб'єкта в епоху модерних революцій.

Саме в цьому полягає ніколи «не завершуваний проєкт просвітництва»: через вільну дискусію, діалог, аргументацію, творчу експресію показати і народити істину боротьби за політичні права проклятих, пригнічених, обмежених, «гнаних і голодних»... Як відомо, публічна сфера, як дискусійна арена вільних і рівних між собою громадян, постала з організованого протистояння абсолютизму, в умовах якого говорити і утверджувати закони могла тільки одна людина: монарх. Як би там не було, але дискурсивно-філософське народження демократії датується тим днем, коли король, почувши за вікном гамір заколотників, запитав у підлеглих: «Це що, бунт?» і почув відповідь: «Ні, Ваша величність, це — революція!» Німий і дурнуватий бунт можна придушити, полум'я — загасити, але цього не зробиш із революцією, тому що вона передусім змінює мову, світогляд та мислення політичного суб'єкта, пронизує матеріальний світ повсякденності, глибоко в'їдається в усі пори суспільного праксису і трансформує соціальне тіло зсередини.

Фройд називав три радикальні революції в історії людства: це, по-перше, коперніканське пересунення нашої планети з центру всесвіту на периферію, в ансамбль інших небесних світил; по-друге, це — дарвінівський вирок людському походженню, що має далеко не божественне начало й, нарешті, власне фройдівське відкриття несвідомого як рушійної сили людської психіки. Усі ці три фундаментальні перевороти є принципово матеріалістичними, десакралізуючими будь-яку абсолютну першість (це суттєво вплинуло на розвиток позитивних наук та на загальну концепцію політики). Публічна сфера модерних революцій виводить математичну аксіому демократії: узяті разом (і неодмінно разом!) принципи свободи, рівності і братерства. (Деколи можна чути, що кожна епоха упривілейовує серед них один елемент: так, XIX століття більше переймалося свободою, XX століття — рівністю, а XXI століття, мовляв, «братерством» у сенсі постановки питань: як

можна бути разом? як утворювати спільноти, групи, субкультури?..)

Але у монарха, як доводив Ернст Канторович, завжди існує два тіла: одне реальне і цілком фізичне, друге — сакральне і символічне. Якщо радикальна демократизація публічної сфери стирає сакральну абсолютність авторитету королівської влади, ставлячи на її місце дискурсивну множинність прав і свобод, втілених Декларацією прав людини і громадянина, то політичним символом фізичного скасування абсолютизму монарха — подобається нам це чи ні — став жест демонстрації натовпу відрізаної на ешафоті голови короля. Саме цей жест потрясання скривавленим шматком королівського тіла суверена перед збудженою публікою стає тим матеріальним підтвердженням настання нової доби, точкою неповернення назад, коли відношення влади гублять трансцендентний горизонт і переходять в площину радикальної демократії колективностей. Віднині навіть для самих роялістів головним референтом політики є не якесь певне тіло «намісника Божого на землі», а радше сам принцип авторитету (традиції, автентики, релігії...). Відрізана голова монарха — це остаточне «прощай» принципу абсолютної сваволі однієї конкретної людини, групи чи класу. Відтепер для панування шукають принципи суверенітету в демократичній площині: загальна воля, народ, нація, республіка...

Визначний німецький спеціаліст з філософії історії Райнгарт Козелек виділив такі три чільні і взаємно доповнювані характеристики політичного уявного нової доби: відчуття новизни всього, зокрема, новизни часу (*neue Zeit*); відчуття пришвидшення часу, а отже, його прогрес, а отже, поліпшення людського роду; а також відчуття можливості змінювати історію, творити її власними руками. А французький філософ-марксист Етьєн Балібар підсумував політичний досвід нового часу такими концепціями, що віднині і надалі структуруватимуть політичне буття цього суспільства: трансформація, емансипація, громадянська дія.

Родоначальник британських *cultural studies* Раймонд Вільямс у книзі «The Long Revolution» показав, що цей процес є досить тривалим в історії і настільки складним явищем, що, можливо, він тільки зараз розпочинається і набирає обертів у загальній ході цивілізаційного розвитку (він виокремлює власне демократичну полі-

тичну революцію, якісно відмінну від аристократичних демократій античного полісу; індустріально-технічну революцію, та культурну революцію, що пов'язана з ростом грамотності «низових» народних мас). Можливо, демократизація — це момент нового, за словами Ясперса, «осьового часу», коли людство вперше починає вчитись ходити на власних ногах без царя і пана в голові. Це не могло не породити надзвичайні колізії в політичному, економічному і світоглядному планах. Адже ідея радикальної демократії є порівняно зовсім новою в історичному масштабі; виникнувши разом із модерними революціями XVI-XX ст., вона відразу зазнала поразки і забуксувала, тільки-но вийшла на політичну сцену.

The Long Counter-Revolution-1: клерикалізм, фашизм, капіталізм

Реакцією на демократизацію світу стали три (й тут нам поспішно доведеться через брак місця і часу використовувати різні «ізви») цілком логічні і природні «перепони»: клерикалізм, фашизм та капіталізм. Як не дивно, коли придивитися до них поближче, можна побачити, що між ними є одна спільна риса: окрім того, що підживлюються вони із-середини демократичних рухів, передусім це — *дискримінація принципу рівності вільних множинностей*.

Клерикалізмом ми називаємо дискримінацію цього принципу на рівні критики (коли не осудження) просвітницького раціоналізму в ім'я трансцендентних цінностей (в наш час він набуває форм моралізаторського пошуку «жертв» та їх оплакування). Фашизм, насправді, є політичним втіленням клерикального

уявлення про спільноту як про єдине і неподільне літургійне тіло злитих в Одне естетизованої «нації» та прагматичного «лідера». Принцип рівності тут дискриміновано на рівні знищення множинності і різності вільних індивідів. Адже рівність можлива за однієї умови: коли вона поділяється між суб'єктами свободи спільно в демократичному бутті-разом. Сьогодні фашизм втілено в різноманітних формах активних расизмів (насамперед культурницьких, класових, але також й етнічних, гендерних...).

Можна легко помітити, що і клерикалізм, і фашизм — це «архаїчні» форми політичного (часто вони й самі виступають за повернення до певних міфічних «традицій», «звичаїв»...), що мало-помалу вироджуються і деградують у різного роду інфантильні маразматичні фундаменталізми, від чого, тим не менш, не стають безпечнішими і слабшими. Інша справа — капіталізм. Він цілком сучасний, ба навіть незмінно ультрасучасний: завжди на один крок попереду будь-якої критики щодо нього. Тому щодо нього доводиться застосовувати спеціально вироблену для цього практику критики капіталістичної ідеології: звісно, це марксизм, що постав разом із розвитком капіталізму й неодмінно разом з падінням капіталізму також зникне.

Капіталізм можна легко визначити як специфічний для певної історичної епохи спосіб виробництва, що ґрунтується на специфічному насильстві експлуатації природи та робітничого класу, а також на принципі безнастанного накопичення прибутку за рахунок товаризації всього суцього (себто товарної форми, в принципі, може набути все що завгодно, навіть повітря, якщо це буде комусь вигідно).

Отож капіталізм є досить парадоксальною формою дискримінації: з одного боку, тут усе може бути рівним між собою, оскільки кожен товар має еквівалентний об'єм вартості, але, з другого боку, ця рівність є рівністю цифр і грошей, заплачених за товар чи товар-послугу, котрі, як відомо, «не пахнуть». Це рівність продуктів на полиці в супермаркеті, це демократичність бажання клієнта в суспільстві споживання... По-друге, як зазначив Маркс, свобода індивіда в умовах капіталізму, хоч є відчуженою і конкурентно-атомарною щодо оточуючих людей, має парадоксальну властивість: вона є настільки абсолютною, що завершується на ринку найманої праці, де людина вільна продавати себе як робочу силу за гроші. Ось чим насправді є свобода за капіталізму! (Тож про неї й не люблять говорити *ось так*, весь запал переносючи у сферу «свободи слова».) Що ж стосується дискримінації вільних множинностей, капіталізм — це також антропологічний фактор продукування «природи людини» за критерієм розподілу праці: людина приречена бути роздertoю між розумовою та фізичною працею, між «інтелектуалами» і «чорноробами», між «буржуа» і «пролетаріатом», якщо ці терміни розуміти як взаємодію конфліктуючих між собою структур, що намагаються упіддеглити і панувати — коли не фізично, то хоча б культурно — одна над одною.

Тому ми хочемо наголосити на одному нюансі: капіталізм як присутньо дискримінуючий — політично і економічно — спосіб виробництва захоплює і підминає під себе усі сфери людського буття, підпорядковуючи їх своїй логіці (навіть на біологічному рівні). Тож дуже часто ми хибно розуміємо і ототожнюємо його із самим суспільством, культурою чи навіть *цивілізацією* (як от чинили теоретики Франкфуртської школи, зокрема, в «Діалектиці просвітництва»). Так, особливо тепер в умовах тотального комерціалізації-консьюмеризму (товаризації-споживацтва) саме «культура» (Фредрік Джеймісон називає її «постмодернізмом як логікою пізнього капіталізму») стає головним полігоном, на котрому розвивається логіка капіталу. Однак, не варто так занурюватись у прірву «капіталістичного спектаклю», щоб не помічати, що уся ця істерика навколо «світу як супермаркету» означає лише домінування певного способу виробництва, що мав історичне народження у часі, а отже, в певний момент так само звикне, як роса на

сонці... Й, можливо, світ навіть не згадуватиме про цей сумний епізод, оскільки нічого після себе капіталізм не залишить, окрім, щонайбільше, серйозно підірваної екологічної системи...

Навіть так зване високотехнологічне «інформаційне суспільство» не може похвалитися не просто тим, що обіймає більшу частину людства, а отже, може представляти це людство як таке (це далеко не так!), воно не може похвалитися навіть перемогою капіталізму в образі довершеного закінчення політики та історії як процесу класової боротьби. Швидше за все, концепція «інформаційного суспільства» просто створена для того, щоб їх ліпше приховувати. А щоб приховати реальність класової боротьби, слід передусім замаскувати сам капіталізм у формі технічного прогресу. Як зазначає той-таки Фредрік Джеймісон: *«Насправді технологія є чимось на кшталт культурного лого чи привілейованого коду третьої стадії капіталізму; иншими словами, вона є улюбленим модусом саморепрезентації пізнього капіталізму, тим способом, яким він хотів би, щоб про нього думали. Також цей спосіб презентації зберігає міраж автономізації та почуття безвладности: багато в чому це нагадує ситуацію, в якій старі механіки нічого не можуть сказати про автомобільні мотори, зроблені за допомогою комп'ютерних програм. Тим не менш, необхідно розрізняти між технологічною видимістю, котра, звісно, є також явищем культури, та соціо-економічною структурою пізнього капіталізму, котра й досі відповідає аналізу Маркса».*

Отож, переживаючи сьогодні «культурний поворот» у гуманітарних науках (інтерес до дискурсів, ідентичностей, ідеологій...), ми не можемо забувати про те, що від цього повороту (насправді досить суттєвого і гідного всілякої уваги і підтримки) і матеріальна реальність класової боротьби, і соціо-економічні чинники виробництва геть нікуди автоматично не зникають і не зникнуть. Лишень всеосяжне систематичне дослідження соціо-історичного праксису в усій антагоністичній та суперечливій багатоманітності його структур та процесів дозволить говорити про дійсно науковий матеріалістичний підхід у вивченні культури та суспільства (чого все життя прагнув, до речі, Георг Лукач, коли наголошував на істотності вивчення взаємодії соціокультурних «тотальностей»).

The Long Counter-Revolution-2:

лібералізм поміж мовчанням вовків та балакучістю ягнят

Саме як певну соціокультурну «тотальність» у всій її складності і багаторівневості слід розглядати історичне явище «контрреволюції», що постала як соціо-економічний та культурно-політичний феномен реакції на процес демократизації нового часу. Згадані тут форми реакції у вигляді клерикалізму, фашизму та капіталізму так чи так залежать від іншого метанаративного явища «довгої контрреволюції», що народилося всередині самого процесу демократизації «низів» і носить назву *лібералізму*. Аби пояснити в якому сенсі лібералізм протистойть радикальній демократії, враховуючи страшенну захаращеність нашого політичного словника різними, часто протилежними за змістом, значеннями слів «лібералізм» і «демократія», слід вживати ці терміни досить чітко, ба навіть «технічно».

Тут треба саме так, технічно, протиставити поняття «лібералізму» та поняття «комунізму». Ми будемо розуміти поняття комунізму, витримуючи три різні історичні практики його артикуляції. По-перше, це – інтерес до політики «низів», що вперше виникає зовсім не в утопії Платона, а з філософії «бідности» францисканців епохи середньовіччя; по-друге, це проекти християнського соціалізму XIX ст., знову ж таки для нижчих прошарків населення; по-третє, це практична філософія організованої боротьби робітничого класу в тій версії, гегемонію котрої здобув марксизм в XIX-XX ст., додавши до цієї боротьби національно-визвольні антиколоніальні рухи «третього світу». Звісно, той чи той елемент «комунізму» міг або з'являтися, або з часом зникати, в залежності від критерію відповідності до принципів радикальної демократії, котрі визначаються одночасним дотриманням свободи-рівності-братерства. Як відомо, лібералізм концептуально живиться цими політичними принципами як за формою, так і за змістом. Але... Найпершим імпульсом його створення і підтримання на плаву є політичний протекціонізм та захист від політики народних мас. Лібералізм приборкує, якщо не поневолює маси обіцянкою «демократичної» політики, дотримання принципів свободи, рівності, братерства, однак – за однієї умови: цим мусять займатися не самі народні маси, а їхні представники, обранці, достойні елементи суспільства, чиновники, компетентні

люди, як сьогодні кажуть, «експерти». Однак зрозуміло, що саме так гальмується пряма демократична дія народу, проектуючись на певні інститути, інстанції, органи, кабінети, символи, особистості... Нічого в них поганого немає, допоки вони є чисто функціональними, так би мовити «перехідними дієсловами», локальними «кафешантанами», що виконують підпорядковану потребам суспільства роль обслуговування. Однак цю машину, як і XIX столітті, так і сьогодні, розуміють радше як *вертикальну піраміду, що слугує механізмам суспільного включення одних індивідів та виключенням інших*.

Апаратом такого включення-виключення, як відомо, завжди була держава, точніше, апарати державного управління. Щоб цей складний механізм диференціації міг нормально працювати, його мусять обслуговувати спеціально навчені і вміючі люди, котрих усвідомлюючи за Грамші, ми називатимемо «органічними інтелектуалами» або, кажучи нейтрально, «бюрократами». Лібералізм – це і є політична ідеологія «органічних інтелектуалів», що захищає їх від сваволі політичного абсолютизму, а також демократичних рухів народних мас. Злочини лібералізму найсильніше виявили себе у XX столітті, коли лібералізм після того, як здобув культурну гегемонію в XIX столітті на хвилі політичної боротьби за громадянські права та свободи, дістає політико-економічну гегемонію по обидва боки океану: в Америці та Європі. Після короткого, однак дивовижного за енергією і натхненням (що відтак надихав цілі покоління революціонерів усього світу) спалаху робітничо-селянської та національно-визвольної революційної активності після Октябрьської революції, владу повністю прибирають до рук «органічні інтелектуали», котрі тримають народні маси у покорі, постраху та в ідеологічній летаргії обіцянок «світлого майбутнього» упродовж цілого століття (передусім маємо на увазі таке контрреволюційне явище «органічних інтелектуалів» як сталінізм).

Разом з падінням Берлінського муру та розвалом Советського Союзу приходить кінець «ери лібералізму» (термін І. Валерстайна): віднині «органічні інтелектуали» більше не диктують «проекти майбутнього», вони втрачають авторитет, харизму, гегемонію і переходять на службу до жорстко прагматичних, «голих» структур державного контролю та ринкової економіки. Розпо-

чалася ера *ультралібералізму*, головним гаслом якого є переспів класика Гізо: «збагачайся або помри!» («Get Rich or Die Tryin'») — це назва фільму 2005 року Джима Шерідана з відомим реп-виконавцем *50 Cent*ом у головній ролі).

Зрозуміло, що лібералізм більше не в змозі стримувати широкі верстви народних мас, котрі більше не прислухаються до «органічних інтелектуалів». Щобільше, вони є сильно розсердженими на першу хвилю ліберальної контрреволюції, котра пов'язана зі сталінською бюрократією XX століття. Тому сьогодні лібералізм прагне загнудати народні маси новою гегемонічною схемою: з одного боку, відбувається абсолютно фальшиве ототожнення *демократії* та *капіталізму* як чогось «світлого», «прогресивного», «реального», а з другого — сталінізму та комуністичних рухів радикальної демократії як «тоталітарного», «негативного», «утопічного»... На тлі цих двох перехресних ототожнень відбувається зміна основних форм «довгої контрреволюції»: замість клерикалізму — квазі-релігійний моралізм, замість фашизму — різного роду расизми (передусім культурно-класові), замість капіталізму — фіговий листочок «демократії», — хіба не цим годують сьогодні народні маси в усіх без винятку країнах?

Американський соціолог Альберт Гіршман у книзі «Реторика реакції» виділив три головні стратегії контрреволюційної критики. Оскільки реакціонери не можуть протиставити свої аргументи прямо, вони беруться до критики ніби збоку: по-перше, кожна зміна, стверджують вони, спричиняє непередбачені ніким наслідки; по-друге, будь-яка спроба змін є мертвонародженою, оскільки кожна справжня зміна була, є і буде простою видимістю, фасадом глибших соціальних структур; й потретє, зміни, хоч вони й бажані в принципі, але викликають небажані витрати і руйнівні наслідки, що стосується як демократичних рухів («вони становлять небезпеку для свободи!»), так і держави загального добробуту («вона становить небезпеку для демократії!») — цей аргумент знаходимо у «Шляху до рабства» Ф. Гайєка).

Не є таємницею, що сьогодні такі «контрреволюційні» аргументи захопили гегемонію в світі, а тому не можуть вважатися «ліберальними», хоч і виникли свого часу переважно у ліберальному інтелектуальному середовищі. Якщо певні ідеї є гегемонічними, то їх

вважають «природними», «розумними», «само собою зрозумілими», «слухними», «прозорими», їх поділяють усі інстанції громадянської сфери, хай вони будуть лівими чи правими. Вони так чи інак обслуговують і підтримують правлячий лад, котрий, звісно, є правлячим ладом «здорового глузду».

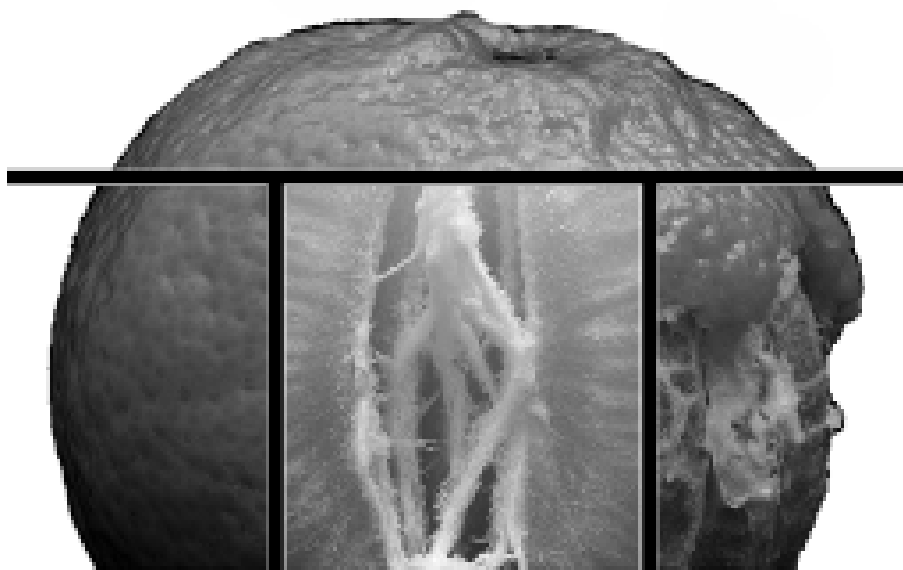
Ось чому заворушення і повстання на початку XXI століття, після кінця «ери лібералізму», більше не вірять словам і не покладаються на зв'язний і розумний виклад ідеологічних вимог. Повстанці більше не об'єднуються у структури, а радше у спонтанні «флешмоби через СМС-повідомлення», у разі необхідності. Їх більше не об'єднують лідери, партії, ідеологічні програми, як в старі добрі часи «лібералізму». Вони — «множинності» (політичний термін Спінози, котрий представляє себе одночасно однорідній «масі» та ідеальній фігурі «нації», улюблениці усіх фіорерів). Здається, такими є хлопці з бідних французьких передмість, котрі спалюють усі без розбору машини, таким чином протестуючи проти 30-літньої політики уряду стосовно соціальних умов їхнього життя. Здається, усі політики, і ліві, і праві, образилися на цей потужний рух протесту за відсутність у нього чітких політичних вимог, «платформи». Однак ця образа є нічим іншим, як образою «органічних інтелектуалів» на агентів радикальної демократії, котрі, попри все — через свої радикальні вчинки — відсилають свій політичний «месидж»: *більше так, як є, бути не може!* Іншими словами: зчеплення капіталізму та расизму в своєму житті вони надалі терпіти не будуть. І хай вони цього ніколи не скажуть публічно, і навіть завтра, отримавши якусь роботу, покірливо терпітимуть і капіталістичний лад, і расистське приниження (хоча я мало в це вірю), однак *матеріальна* класова боротьба продовжується красномовніше за будь-які слова.

Соціолог П'єр Розанвалон прокоментував бунти паризьких передмість так: «Матеріальність подій... характеризується відсутністю слова і походить із середовища, з якого важко узяти слово. На відміну від травня 1968 року, на зміну мовним виступам приходить насильство. Немає ніяких промов, окрім пісень і реп-музики. Соціальна мовчанка населення головним чином пов'язана зі складністю нашого суспільства зрозуміти себе і говорити про себе...» Нам цікаво: хіба у своїх реп-піснях

молодь нічого не говорить про суспільство, чи, може, Розанвалон натякає, що соціальна мовчанка суспільства залежить від небажання «множинностей» говорити вустами «органічних інтелектуалів»?

Усе вище сказане так чи так стосується також української ситуації. Саме в Україні тепер якнайяскравіше відбувається *the long counter-revolution* у вигляді штучного злиття капіталізму та «демократії», злиття квазі-релігійного моралізаторства з культурницьким расизмом, а також ототожнення «сталінізму» з сучасними лівими силами на рівні державних апаратів пропаганди та мас-медіа. Однак є одна відмінність: тут іще вірять в гегемонію «органічних інтелектуалів», в авторитет «журналістів». Єдиним реально демократичним досягненням останнього року (невже тільки останнього?) влада називає «свободу слова». «Помаранчева» влада, безумовно, є найбалакучішою з усіх і робить ставку в політичній боротьбі саме на «суспільство спектаклю» (це зовсім не означає, що тут суспільство не мовчить — радше від нього чекають *голосу* лише під час виборів).

На жаль, така свобода слова є традиційно «ліберальною», тобто залежить від включеності індивіда до певної ієрархії знань і компетенції, а також від доступу до засобів поширення вільної інформації (передусім Інтернет), що апіорі відкидає участь широких мас простих людей. Відтепер «привілейованим класом» в «інформаційному суспільстві» будуть *журналісти*, ці «активні громадяни», що ніби формуватимуть «громадську думку». Можна лише уявити, як насправді відбуватиметься «нормальний» для ліберального ладу процес інвестування капіталу в «язики» цих «органічних інтелектуалів», що неминуче призводитиме до ідеологічної корупції. Влада щосили намагатиметься *пришити* журналістські голови до тіла державного апарату... Єдине що тут нам не можна ніяк забувати, що на відміну від інших модерних революцій, українська (постмодерна?) «довга помаранчева революція» почалася не з відсічення голови монарха, а з чогось прямо протилежного їй: *голови журналіста*. У цьому — її трагедія і фальш... А нам усім — пересторога і урок.

ІГОР БОНДАР
ТЕРЕЩЕНКО
література і революція

...Сегодня особенно нужны люди, способные на полностью открытое, а не подпольно-культурное существование, открыто практикующие свой образ жизни и мысли, благодаря которым могут родиться какие-то новые возможности для развития человека и общества в будущем.

Мераб Мамардашвили

После революции работу делают не революционеры.

Ее делают технократы и бюрократы.

А они — контрреволюционеры.

Эрнесто Че Гевара

...У 1917-му році нарком освіти А.В. Луначарський запросив до Смольного представників інтелігенції, які бажали б співпрацювати з молодюю советською владою. Прийшли Александр Блок і Владімір Маяковскій, Всеволод Мейерхольд, Натан Альтман і Рюрік Івнев... До співпраці з нещодавньою «помаранчевою» революцією в Україні, здається, нікого з творчого люду не запрошували. Причиною того була, по-перше, суцільна політизація нашого суспільства, плекана від згаданого «смольного» періоду, а також поголовна залежність культури від політики та ідеології. Тож не дивно, що ворохобний лідер гурту «ВВ» Олег Скрипка таки відмовився від посади культурного радника при президенті, а його колега Святослав Вакарчук одразу посів це місце, оскільки ментальність в обох не рокерська, а совкова. Чи пак, малоросійська, оскільки одному ліньки було «підіймати культуру», натомість другий сподівається зробити це абияк.

Наразі актуальною видається ситуація, згідно з якою формується синтез вищезгаданих «інтеграційних» інтенцій в культурі сьогодення. Наприклад, на нещодавньому круглому столі у Кримському геопоетичному клубі у Москві відомі українські письменники займалися доволі незвичною з точки зору історичної автентики справою. А саме — експортом революції закордон. Здається, це не дуже сподобалося нашим сусідам. Принаймні коментарі при тому були потрібні.

Справді, якось незвично наразі чути про Юрія Андруховича і Сергія Жадана як про ідеологів нещодавньої помаранчевої Революції. Адже чути було зі сцени на

революційному Майдані здебільшого Руслану з Марічкою Вакарчук, а ось згадані літературні «ідеологи» — якось не дуже. Щоправда *далеко перед тим* Андрухович став одним з авторів «Відкритого листа дванадцяти аполітичних літераторів про вибір і вибори», який Жадан чомусь не підписав, ставши натомість *далеко по тому*, себто у свинячий голос, комендантом наметового містечка «помаранчевих» у Харкові. Ось був же команданте Че (Гевара)? Маємо тепер свого власного команданте Же.

Натомість дехто з нашого письменницького люду, всупереч трибунній традиції вождізму в літературі, відзначився саме ходінням у революційний народ на Майдані. Наприклад, поет Ігор Павлюк в інтерв'ю «Правді України» розповідає про романтичні ночівлі під зоряним небом у самісінькому серці Революції, коли незаймані дівчата грілися першою у своєму житті цигаркою, а смерть же від першого-ліпшого омонівця була так близько... Мужній Дмитро Стус на постфактумній зустрічі в Донецьку розводився про те, як посварився на Майдані з феміністкою Нілою Зборовською, чим, очевидно, неабияк вплинув на літературний процес... *«Дніпро так раптом вийшов з берегів, / країну захопнуло помаранчем. / Ще поважати можна ворогів, / але нема поваги до засранців»*, — писав з цього революційного приводу луцький поет Василь Слалчук, регулярно містачи панегірики Революції в «Літературній Україні».

Втім, усе це якось не вплинуло на подальшу долю згаданих літперсонажів Майдану, не кажучи вже про літпроцес. Ігор Павлюк, демонстративно померзнувши у революційному наметі, так і не поліпшив своє квартирне питання у новому для нього, свіжоспеченого співробітника Інституту літератури, місті-герої Києві. Дмитро Стус повернувся до розбудови персонального фонду свого славного батька. Ніла Зборовська, свого часу заявивши на шпальтах «Книжника-Review» про створення відділу критики (при згаданому Інституті літератури), який вона *«має намір очолити»*, нині намагається про це не згадувати...

А може, нова влада не потребує літературних героїв? І міністром культури допіру призначили було співачку, а не літератора, як бувало колись, що заповідає, безперечно, пріоритетний вектор майбутнього розвитку в бік

масового, хорового мистецтва для мас, а не якоїсь там поезії. Може, воно й правильно. Адже поети у передвиборчій борні мало чим зарадять, окрім сумнівної цінності слоганів на зразок «Всіх не отравиш!» (саме у такій, демократичній транскрипції), що нагадує «Нас не догониш!» російського гурту «Тату». Часом не кучмівський радник з культури Володимир Цибулько вигдавав таке диво? Натомість спортсмени — так, це необхідність. Один з претендентів на пост президента України мав у своїй команді стрибуну Бубку, другий — боксера Кличка. І що? Згадайте, як під час передвиборчих дебатів, очевидно, саме за напучуванням уславленого боксера, Віктор Ющенко «збиває дихалку» своєму опонентові підступним питанням про ціни на сало. Все! Ритм поважного діалогу порушений, геть уся країна біля телевизорів обговорює цю злободенність, і вже ніхто нікого не слухає і не чує! Уявляєте, що було, якби при тому котрийсь з претендентів на престол ще й картинно обмахувався б якоюсь українською книжкою на кшталт тритомника Миколи Вінграновського? Доля поезії у майбутній Україні була б вирішена принаймні на наступні п'ять років!

Втім, самі поети в Україні поводять себе досить дивно. Навіть ті з них, які встигли подружитися з Революцією. Про вічну літературну номенклатуру наразі не йдеться, і голова НСПУ Володимир Яворівський може до пенсії друкувати в «Літературній Україні» кілометрові «революційні» репортажі з ляконічною назвою «На Майдані», а його профспілковий колега Дмитро Павличко вже й поему «Помайдання» ушкварити там-таки — погоди це не зробить і зайвих орденів не додасть. А житлом ті пани давно забезпечені. Тож мова про актуальні, «живі» сили літпроцесу. *«Интересно, что «духовные кормчие» Украины не спешат стричь купоны с факта своего триумфа, — довідуємось про них з вищезгаданого круглого столу в Кримському геопоетичному клубі Москви, — за що даже подверглись критике со стороны российских коллег, обеспокоенных дальнейшей судьбой революции. Вместо того чтобы добиваться весомых портфелей в новом раскладе и контролировать ситуацию, они удаляются с очередными циклами лекций по современной украинской литературе или просто в привычную творческую командировку — Жадан на полгода в Варшаву, Андрухович на год в Берлин».*

Критику російських колег зрозуміти можна. Адже відомо, що ті з них, хто побував у передвиборчій команді хоч одного з українських претендентів, повезли з України додому чималі гонорари. Едуард Лімонов в інтерв'ю «Столичным Новостям» називає навіть мільйонні суми баксів...

Справді, у цьому випадку можемо зазначити вплив загадкової слов'янської, чи пак поетичної душі. З одного боку, поети в Україні звикли сприймати дійсність такою, якою вона є, ну й описувати її без особливої установки на вибір. Можливо, цар-государ помітить малоросійських манілових, ну й генералами пожалує. Отримав же згадуваний тут все поет-лімітчик Цибулько квартиру в Києві — за піар-кампанію незабутнього Кучми. І тому навіть у згаданому «Відкритому листі дванадцяти аполітичних літераторів» наші письмаки значать лише про те, що, мовляв, *«Янукович — це совок і блатняк, Ющенко — це шанс для культурного різноголосся»*. Причому незрозуміло, що ж саме вибирають вони. Поети, одне слово. Тепер щасливі винуватці, як бачимо, і самі не дуже розуміють, що ж робити з таким щастям — і на свободі. Ось чому Варшава, ось чому — Берлін...

З іншого боку, як завважають навіть їхні російські колеги на згаданому круглому столі, *«самая изысканная арт-группа «Фонд Захер-Мазоха» работала во львовском штабе Януковича»*. І з того виходить, що «глубокая консервативность деятелей радикального искусства на постсоветском пространстве — феномен, требующий исследования». Здавалося б, що тут «исследовать»? Маємо звичайні людські уподобання, за яких «консервативними» можуть бути літературні люди з одного ж, івано-франківського наразі регіону: Юрій Андрухович, котрий агітував там за Ющенка і Володимир Ешкілев, котрий там-таки горою стояв за Януковича. Натомість куди цікавіше приглянутись до самої літератури. *«Мы поедем с тобой на А» и на «Ю»*, — закликає нас Осип Мандельштам до такого спокусливого діла.

До речі, звідки береться наше називне «літературне» аутсайдерство? Ось у Росії, наприклад, усі видавництва намагаються називатися із заголовної літери «а»: «Азбука», «Амфора», «Алетейя». Щоби, значить, у прейскуранті стояти попереду. Перевірте тепер наші культурницькі найменування, з яких лише твориво Івана

Малковича — дитяче видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» веде перед, і то здебільшого цінами. Зрозуміло, що навіть — страшно сказати! — у вищих ешелонах політичної влади подібна «літературна» стратегія у борні двох передостанніх літер абетки «Ю» і «Я» означала свого часу... лише глибинний вектор: з низів, від народу, себто від яйця, чи пак ab ovo, а не від Адама.

Такий самий «глибинний» характер мала пафосна ініціатива, проявлена львівською «Кальварією» в часі гарячої майданної пори. На відміну від вищезгаданих аморфних літераторів, тамтешнє начальство виказало конкретну зацікавленість у подальшій долі свого видавництва. І тому безкоштовна «революційна» роздача книжок — благодущим мешканцям наметового містечка — мала ледь не примусовий характер. Це нічого, мовляв, що складно написане, головне — українського чоловік писав, і тому час роздавати: усім, усе і при всіх! Кажуть, сотні книжок з видавничого неліквіду було передано у спраглі руки борців за Революцію. Непоганих, до речі, книжок — Юрка Іздрика там, Любка Дереша. І лише колишньому голові Центровиборчкому, дейкують, дісталось не таке цікаве, але не менш корисне читиво під назвою «Как выжить в тюрьме». Кумедно, правда?

Акція «Кальварії» вийшла цілком постмодерною, хоч і з просвітянським присмаком радянського лікнепу. По-перше, вона цілком поважно виглядала черговим, примусовим етапом пріснопам'ятної львівської затії «Час читати!», експортованої на столичний асфальт. Це, мабуть, називається розширенням ринку, еге ж? Адже книжкова навала вкупі з дармовими харчами, валянками і матрацами повинна сприйматися українським майданним людом із покірною вдячністю. В принципі, так і сприймалась. Хоч писання згаданих галицьких авторів доречніше було б просувати не на всеїдний Схід, а на досвідчений Захід — до Польщі чи Хорватії, звідки й коріння їхньої цісарсько-королівської, чи пак австро-угорської творчості, якою розбешуються слобідські аматори «постмодерного» письма.

А ще «кальварійна» акція виглядала, як відвертий та безпардонний піар, малопрофесійний через брак часу на підготовку ліпшого «революційного» експромту. Справді, саме часу не вистачило на створення відповідних гасел (на противагу нібито наштриканим наркотою

апельсином в агітках неприятеля). Наприклад, «Коля, Варя і я читаємо книжки «Кальварія»! Певно, не було у тому видавництві досвідченого піарщика на кшталт всюдисущого ІБТ, який за будь-яких форс-мажорних обставин зумів би смачно використати момент і з часом легітимізувати «кальварійців» в якості придворних видавців. А так з досади лише графіті типу «реп — кал» хочеться мазнути на революційному граніті. Адже як треба розбудовувати будь-яку Революцію? Скажімо, хочете бачити її, «помаранчеву», чи пак поморочену, як каже Жадан, суцільною нічною дискотекою під зоряним небом Майдану? Так нате, беріть! Ліпший спосіб агітаційної боротьби з аморфними «літературними» масами, ошасливленими наразі «кальварійним» читивом — це реалізація їхніх ідей у своєму власному викладі. У політології, аби всі знали, такий прийом називається триангуляцією, от лишень на «літературу» його ніхто ще не проектував. Не кажучи вже про Революцію. Зрозуміло, що від такої стратагеми відгонить офіційним цинізмом, адже при тому вільно буде засумніватися у наявності Майдану як усенародного зриву. Може, це був примітивний авітаміноз, що видавався за «революційну активність мас», і трохи пізніше черговий Деріда роз'яснить нам цей симулякр, як допіру — першу «телевізійну» війну в Іраку?

Ні, мабуть, усе це свідчить лише про невтішний вплив української реальності, яка в процесі соціокультурних зрушень на суспільному рингу — пана трансформує на профана, відсовуючи заголовні букви літпроцесу куди подалі, і навіть близького за першістю звучання ІБТ перетворює на сумнозвісного Нестора Шуфрича, який, як наполягає «Дзеркало тижня», пише для вас під цим слобідським псевдонімом історію чергової нашої Революції.

м. Харків

АНДРІЙ ОЛЕФІР
непрямі аналогії

Із віддаленням у часі бурхливих днів помаранчевої революції на радість скептикам громадськість все більше розчаровується у своїх очікуваннях. Тому не дивно, що багато людей в Україні ставлять перед собою питання: як воно буде далі? Яким шляхом ітиме Україна? Або, точніше, куди її занесе?

Не відомо, чи полегшає українцям, якщо вони дізнаються, що шляхи, схожі на той, яким зараз торує Україна, вже проходили кілька націй. І дехто з них витримав випробування гідно й до кінця. При цьому історичні умови, в яких все відбувалося, були ген де скрутіші за наші. Візьмемо хоча б Францію.

Те, що історія нічому не вчить, відомо давно. І в цьому є своєрідний урок, який також нічого не навчає, бо люди знову й знову беруться до вивчення минулого. Проте уникнути чергових історичних грабель знову й знову не вдається. Напрошується думка, що їх і не треба уникати, і з певною частотою людству, чи то народам необхідно проходити через подібні одне до одного історичні потрясіння.

Тим не менше, нижче пропонуємо читачам зазирнути на понад 200 років у минуле, і, провівши аналогії із сучасним, розгледіти українське туманне майбутнє.

При спостереженні за суспільно-політичним процесом в Україні в останні кілька років, не полишає думка про схожість подій і персонажів Великої Французької Революції у далекому 18-му сторіччі. Хоча в Києві немає Бастилії, і на українському «Марсовому полі», слава Богу, нікого не розстріляли, українському «Луї XVI» точно не відітнуть голову, а українські «Вандея» і «Британь», підтримувані «нашою Великою Британією», навряд чи піднімуть криваве контрреволюційне повстання. Однак, сутність подій, що відбувалися у Парижі і загалом у Франції, і постаті діячів того часу перегукуються із подіями в Україні початку 21-го сторіччя.

На постатях ми зупинимось іншим разом, а на події глянемо більш прискіпливо.

Отже, Франція, 1788 рік. Опозиція абсолютній монархії стає дедалі сильнішою, не дивлячись на утиски і те, що третій клас, буржуазія, платить обтяжливі по-

датки і відповідає за суворими законами, а дворянство і духовенство податків не сплачують, проте мають величезні статки. Французькі олігархи щільним колом оточують короля, плекаючи його інтереси у своїх інтересах, країна потопає у казнокрадстві, бюрократії і крокує до фінансової прірви.

Луї XVI, себелюбний та м'який, і при цьому заздрісний і помстивий, залежний від думки наблизених до нього осіб, монарх, який понад усе полюбляє полювання, аби хоч якось поліпшити стан казни, змушений призначити головою фінансового відомства — одного з найважливіших міністерств королівства — пана Некера.

Некер вже був головним фінансистом кілька років тому, і, будучи не в змозі бодай призупинити бюрократичну машину розкрадання держави, передчуваючи звільнення, оприлюднив бюджет, де ясно було видно, що головним винуватцем величезного дефіциту був королівський двір.

На роль загальнонаціонального лідера пан Некер, втім, не тягне, тим паче, що він є швейцарцем, проте він має величезну популярність у народі, і в ньому багато хто бачить того, хто поліпшить стан речей. Король змушений пристати на вимогу Некера скликати Генеральні Штати, що було надзвичайним заходом для вирішення економічних і суспільно-політичних проблем держави.

Зрозуміло, що король, та особливо його оточення, не збираються поступатися владою будь-кому, але згодні пограти у піддавки, трохи перетасувавши владні функції, задобрити народ, а потім повернути собі важелі впливу, які вже почали вислизати з рук. Такий собі варіант політичної реформи від короля.

Революційна напруга наростає мірою того, як одні накопичують все більше (матеріальних благ, прав, свобод), а іншим ці речі стають все менш доступними. Фундамент Великої Французької Революції було закладено абсолютною монархією Луї XIV — XVI, що не хотіла визнати прав міцніючої буржуазії.

В Україні ж відокремлена від інтересів народу компартійно-ново-українська влада стояла на горлі у національних сил та номенклатурною природою опонувала потребам молодому «класу клерків».

Отже, вибори у Генеральні Штати проходять і дають новоутворенню колосальний кредит надії. Народ

чекає на зміни, прагне їх, і дедалі все більше хоче впливати на їх втілення у життя. Однак, королівська влада змін якраз і не хоче допустити: король відмовляється від кількісного підходу до голосування у Генеральних Штатах, де половину місць займають представники третього класу, а залишає «покласову» норму.

Таким чином 1% населення Франції отримує 2 голоси проти 1 голосу, що представляє 99% нації. Це є та межа, через яку французький народ вже не переступить за жодних обставин.

Лідери народного руху прямо закликають до збройної непокори. З кожним днем росте відчуття власної сили в третього класу і він починає власне політичне життя: частина депутатів Генеральних Штатів, що представляють третій клас, і частина прогресивних дворян і духовників, проголошують себе Національним зібранням і приносять клятву народу і вітчизні у залі для гри в м'яч.

Відставка Некера стає останньою краплиною, і у Парижі починається повстання, що швидко пере-

ростає у розбій, але потроху організовується новоствореною Національною гвардією. Пік повстання — взяття Бастилії. Революційна влада переходить до рук Національного зібрання.

За всякою революцією незмінно приходить контрреволюція. Після революційного ривка завжди з'являються сили, що прагнуть призупинити процес революційного поступу. З лав революційних лідерів виокремлюються ті, хто воліє надати процесові поступального характеру і задовольнити інтереси обох груп, що протистоять одна одній.

При гострому революційному конфлікті це неможливо, і нещодавні провідники революції за «ведмежою» підтримки контрреволюційних сил, критиковані своїми більш радикальними соратниками, опиняються по протилежному боці барикад та викинутими із процесу революції.

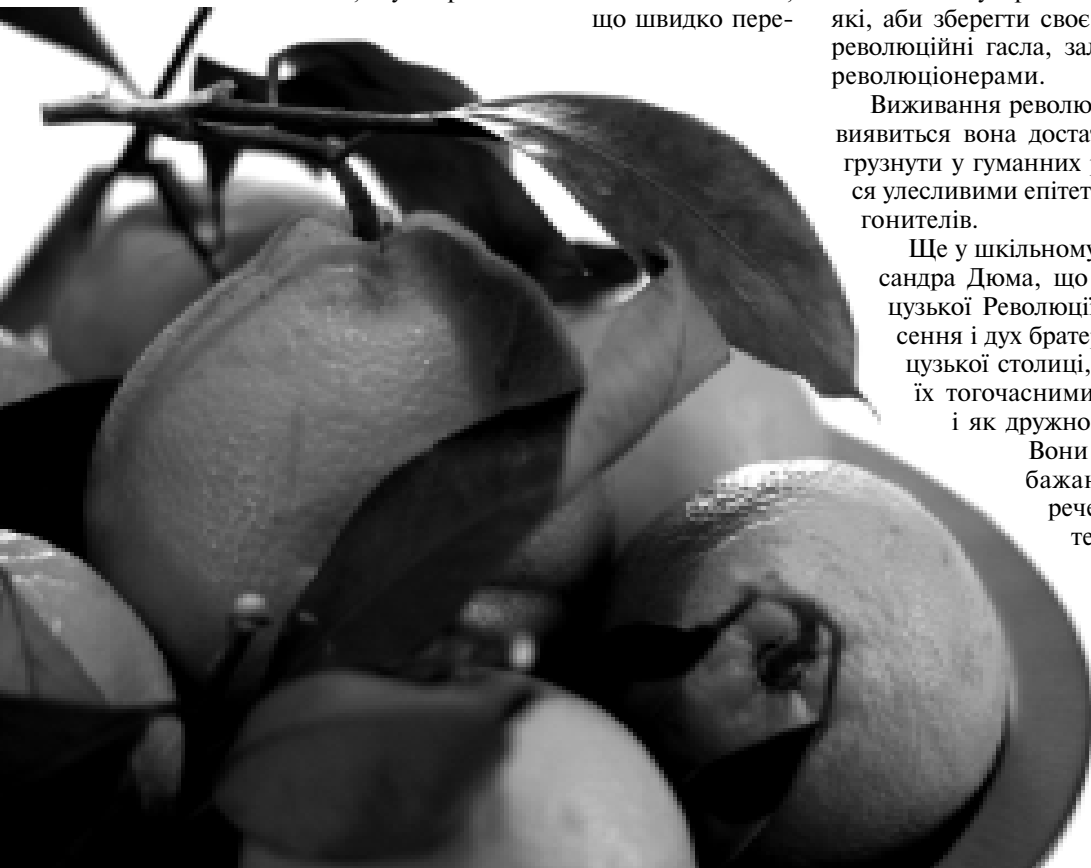
Як наслідок, революція природно радикалізується, поступово позбуваючись гальмуючих елементів. Вона намагається уберегти себе від поборників старого ладу, які, аби зберегти своє положення, швидко приймають революційні гасла, залишаючись, у своїй суті, контрреволюціонерами.

Вживання революції починає залежати від того, чи виявиться вона достатньо радикальною, щоби не загрузнути у гуманних розмірковуваннях і не приспати-ся улесливими епітетами на свою адресу від вчорашніх гонителів.

Ще у шкільному віці, прочитавши книжки Олександра Дюма, що описували події Великої Французької Революції, мені запам'яталося, яке піднесення і дух братерства панували на вулицях французької столиці, які гуманні ідеї висловлювалися їх тогочасними революційними провідниками, і як дружно діяли останні.

Вони були об'єднані спільною метою, бажанням змінити суспільний стан речей, який неможливо було більше терпіти, і джерелом їхньої рішучості і мужности були найвищі людські цінності.

Прості ж люди ходили вулицями і обіймали один одного, браталися і клялися

у вірності французькому народу. Не цуралися плакати від щастя і із захопленням розповідали один одному насільки ліпше житиметься надалі.

Свобода! Рівність! Братерство! Національне багатство на службі нації. Відсутність класової нерівності. Справедливі податки. Король не як помазаник Божий, а як виразник інтересів єдиної нації. Кінець корупції і бюрократії. Праведні суди. Рівність! Братерство! Свобода!

Однак, заволодівши владою, революційні вожді швидко розділилися на ворогуючі табори, а найавторитетніші з них перетворилися у поборників конституційної монархії і противників перерозподілу національного майна. Некер, Лафайет, Мірабо, Байї...

Взнаки далися принципова демократичність, навіть тоді, коли були необхідні різкі цілеспрямовані дії, інтелігентність і м'якість, що в революції аж ні до чого, зосередженість на власній славі і величі або ж незацікавленість у доведенні революції до логічного кінця. А найголовніше — страх остаточно зруйнувати існуючу систему і опинитися у невизначеному світі нових цінностей.

Інші дуже вправно почали перерозподіляти майно на свою користь. Деякі швидко заволоділи величезними статками, інші стали князьками у містах, куди були делеговані революційним урядом.

Часто центральна влада дуже довго зволікала із заміною «революціонера», що дискредитував себе, або просто заплющувала очі на беззаконня своїх делегатів, оскільки ті могли гарантувати бодай якесь виконання волі Парижу у більш глобальних питаннях. Насправді ж, таке потурання тільки підвищувало темпи девальвації революційних очікувань.

Врешті суспільну думку хильнуло маятником у бік радикалізму — занадто вже багато несправедливості і неправди натерпівся народ, щоби дозволити призупинити процес відвоювання собі прав і свобод. Процес ішов і змітав зі свого шляху тих, хто намагався його зупинити, шляху назад вже не існувало...

Конституційна монархія, накинута як компроміс 1789 року, коли усі втомилися і воліли осмислити те, що сталося, не вписувалася у прагнення народу, який, можливо, сам не усвідомлюючи, хотів справжнього очищення.

Знову підняли голову французькі олігархи, що попри скасування класових привілеїв, як не платили податки, так і не збиралася їх платити; знову король демонстрував повне нерозуміння прагнень народу і невміння їм слідувати. «Полум'яні» революціонери стрімко втрачали популярність і вплив на маси, будучи небезпідставно запідозреними народом у зраді його інтересів; наростали роздратування, недовіра і радикалізм.

Все б іще було нічого, якби ті самі лідери не намагалися приструнити народні потуги. Своім авторитетом, заробленим на революційних подіях, вони прагнули зупинити її розвиток! При цьому вони апелювали до клятви у залі для гри у м'яч, і до чистого духу повстання 12-14 липня 1789 року (читай — до Майдану).

Більш радикальним провідникам Французької революції було дуже важко втриматися від критики своїх поміркованих товаришів. Мабуть, пишаючись відчуттям правоти і відчуючи себе на гребні історичних подій, їх весь час заносило у популістські хаші.

Набирала оберти економічна криза — багатії бігли з країни, вивозячи свої капітали, про якісь «інвестиції» не могло бути й мови, розкручувалась націоналізація — тобто анексія майна у розпорядження нації. Дедалі частіше приймалися рішення, що виправдовувалися революційною доцільністю.

Париж 1789-1791 років був цікавим суспільним утворенням — тут поруч у стані холодної війни існували революційна доцільність, новий суспільний лад, заснований на принципах рівності і демократії, та старий монархічний устрій.

Довго так не могло тривати, і розстріл демонстрантів на Марсовому полі у липні 1791 року став реваншем контрреволюції і кінцем відносно мирного співіснування. Ситуація при цьому серйозно підігрівалася тим, що провідні монархії Європи оголосили Франції війну.

Після Марсового поля старому ладу не варто було сподіватися на милосердя з боку власного народу. Народ немов збожеволів і очищав себе і свою країну від усього, що нагадувало минуле: монархія, церква, король, королева, метрична система, календар...

Примітно, що найбільш талановиті революційні керманічі дуже пильно відстежували чаяння народу і віртуозно грали свою гру на настроях натовпу. Народ платив суспільним благом, стабільністю у країні,

жертвував гроші на революцію, проливав кров, віддавав життя.

Може здатися, що люди виявилися використаним в інтересах можновладців, проте, якщо глянути більш абстрактно, стає очевидним, що народ крок за кроком, потрясіння за потрясінням, розчарування за розчаруванням, йшов до мети — забезпечення своїх прав і свобод. Це прагнення, що визріло і було усвідомлене критичною масою людей в країні, вперто реалізовувалося, і не могло бути ні зупинене, ні спотворене будь-якими випробуваннями.

Лідери думали, що вони опанували суспільними структурами і керують ними, проте народ возвеличував їх лише для того, щоби скинути як тільки ті починали проявляти ознаки відступництва, надаючи ще один урок приниження тим, кому він довірив себе представляти.

Народ привчав поважати себе, вчив працювати на себе і у своїх інтересах. І часи імперії, і повернення до монархії, я вважаю, були своєрідним періодом інкубації вже досягнутих змін у суспільстві і суспільній свідомості.

мості, щоб потім змінитися черговими революційними проривами.

Альфонс Ламартін так писав про ті часи: «Це історія, що повна сліз і крові, повна також і уроками для народів. Ніколи, мабуть, стільки трагічних подій не відбувалося у такий короткий час, ніколи так швидко не виявлялося таємне співвідношення, яке існує між діями і їх наслідками.

Ніколи із більшою швидкістю слабкості не тягли за собою помилки, помилки — злочини, злочини — кару. Ніколи ще із більшою очевидністю не виявлялася та правосудна відплата, яка, подібно сумлінню, нерозривно пов'язана із нашими діями і здійснюється навіть більш невідворотно, ніж фатум у древніх, ніколи моральний закон не отримував більш блискучого підтвердження і не мстився за себе із більшою жорстокістю».

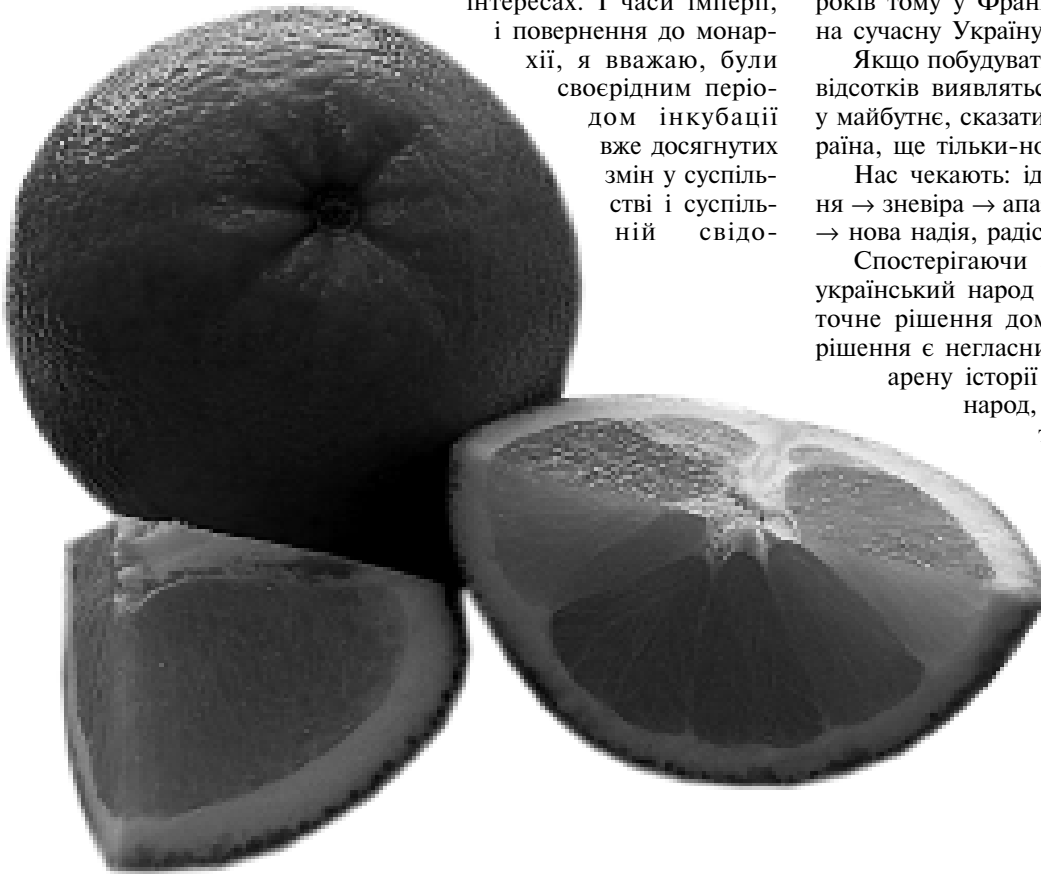
Чи не дивно, наскільки подібна описана вище ситуація до нині існуючої в Україні? Те, що відбувалося двісті років тому у Франції, можна, як аплікацію, накласти на сучасну Україну.

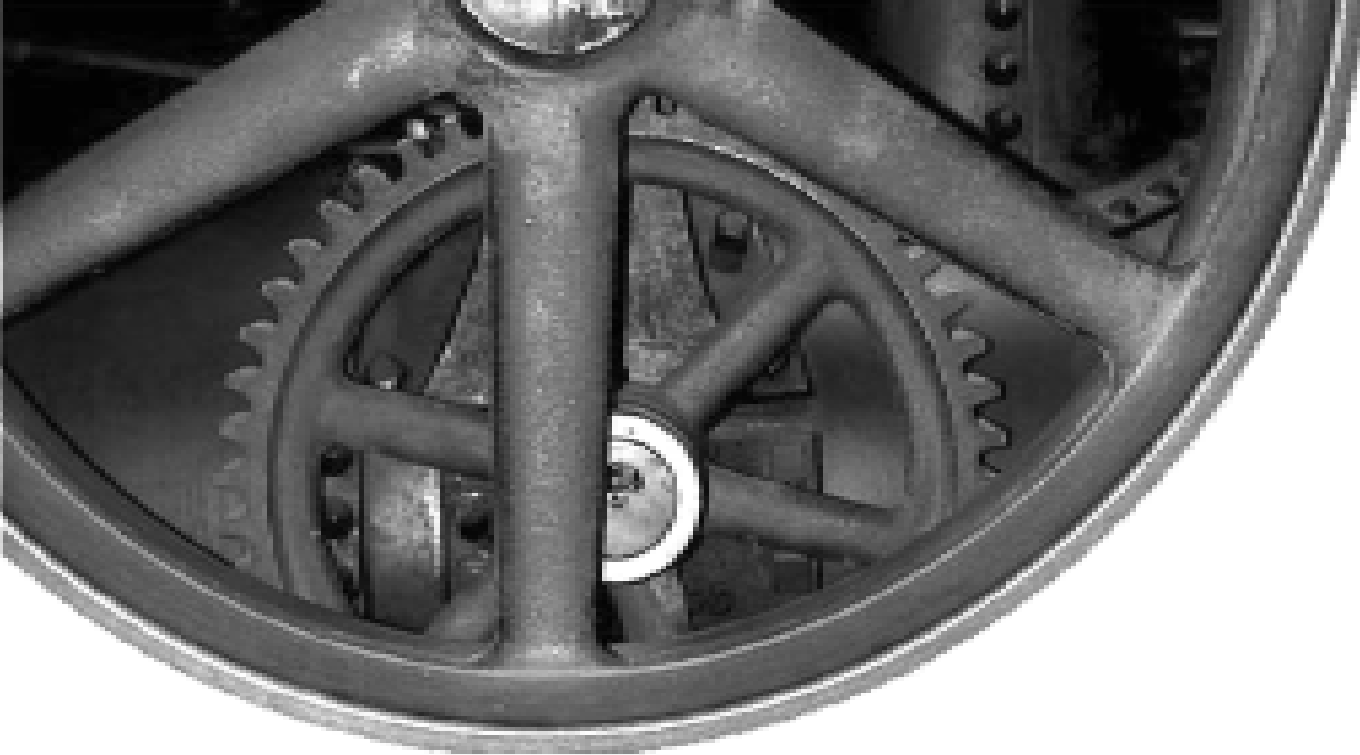
Якщо побудувати аналогії, і вони хоча б на декілька відсотків виявляться «прямими», можна, зазирнувши у майбутнє, сказати, що шлях, на якому перебуває Україна, ще тільки-но почався.

Нас чекають: ідеологічні і економічні розчарування → зневіра → апатія → обурення → черговий Майдан → нова надія, радість і → черговий рівень самоповаги.

Спостерігаючи за Україною, стає зрозумілим, що український народ прийняв не усвідомлене, але остаточне рішення домогтися місця своїй гідності. Таке рішення є негласним запитом, що виштовхуватиме на арену історії нові і нові постаті, які вестимуть народ, коли старі лідери будуть втомлюватися і зраджуватимуть справі. Цей шлях для українців мінімум у декілька десятиліть, але він вартий того. Самоповага формується повільно, проте, кажуть вчені, передається далі у генах.

Якщо побудовані аналогії виявляться дещо «непрямими», то український народ здійснюватиме революцію відповідно до свого духу — м'яко, але без зупинки.

пину, із зовнішніми ваганнями, проте із внутрішньою твердістю.

Саме український національний характер дасть змогу уникнути серйозних жертв і ламання багаточисельних доль, що вдасться довершити революцію так, щоби нам не треба було повторювати слова Манон Ролан, сказані понад двісті років тому: «Які злочини ми здійснили в ім'я свободи!»

Для Української правди, 02.08.2005

О К С А Н А Л Е В К О В А
(у)мови само-(за)буття

Посткомуністична історія України почалася із західноукраїнського міста Червоноград, що першим у СССР наважився на демонтаж пам'ятника Леніну. Страйкарі підігнали підйомний кран, під акомпанемент бурхливих овацій скинули колишнього героя на землю та вивезли геть.

Після цього демонтаж «комуністичної спадщини» став звичайною справою, нібито зрозумілою з політологічної та культурологічної точок зору. Але не з погляду буденної політичної свідомості, що вона, як зазначають політологи, формується на базі життєвого досвіду людей та характеризується інерційністю, фрагментарністю.

Базисний розрив між установками, звичками, стереотипами людей (складовими політичної культури) та новими політичними реаліями призвів до розпаду соціокультурної цілісності: стара система цінностей почала суперечити новій політичній системі. Прожите багатьма поколіннями українців минуле делегітимізувалося, а тим фактом, що динаміка світоглядних орієнтацій — річ нешвидкоплинна, було знехтувано.

Якими є наслідки цього процесу? По-перше, зникло (релятивізувалося) поняття істини, а це безперешкодно «вкладає» нас у критиковану нами ж постмодерністичну матрицю. По-друге, вислів «держава, яка цілковито відмовилася від ганебного комуністичного минулого», мабуть, став справді найсильнішим аргументом у процесі євроінтеграції, але найслабшим у справі залучення туристів до нашої країни (бігборди, що виникли на місцях традиційних монументів в Україні, ваблять їх мало).

Третє (і основне!): ми втратили ідеологію. [Доктор філософських наук, професор кафедри НаУКМА Сергій Рябов означає ідеологію як беззаперечну істину, що задає «парадигму світосприйняття та практичної взаємодії з оточенням» [9; 96].

Історія свідчить: завжди за наявності конкретної межової ситуації — невідповідності між зростаючими потребами певних соціальних груп (в нашому випадку — нових політиків, олігархії) та чинними цінностями й нормами, знаннями, що їх інтеріоризували «прості люди», з'являлася нова ідеологія. Як пише Е. Шілз,

«ідеологія як система цінностей виходить на політичну арену під час серйозних суспільних криз (1), ідеологія має силу віри, а відтак їй притаманний значний орієнтаційний потенціал (2), цей потенціал настільки великий, що може сприяти виходу з кризи (3)» [1; 212]. Хоча не лише за суспільних криз/пасіонарних вибухів відбувається пришвидшення трансформації цінностей. Абсолютно справедливим вважаємо висновок Валерія Денисенка: «Політика — це тільки цінності» [4].

Де є нова ідеологія України? На основі чого вона виникне і чи утвердиться на українських теренах?

Розширимо візію цієї проблеми дослідників А. Беленка, С. Глузмана, Є. Головахи, Н. Костенко, В. Різуна, М. Процьківа, Ю. Саєнка, В. Степаненка власними міркуваннями.

Чіткий поділ на чорне й біле, відсутність напівтонів у людській історії неможливі. У культурі немає нічого, розкладеного «по полицках». Польща зазнавала поразок у війні з Богданом Хмельницьким, але знімає про це чудові фільми. Туреччина проводить політику секуляризації, а на її прапорі сяє півмісяць із зіркою. У Придністров'ї одні перейменовують центральну вулицю Тирасполя з «Імені 25 Жовтня» на «Покровську», пишуть, що у роки громадянської війни (20-ті роки ХХ ст.) тут активно діяли білогвардійські загони, місцеве населення підтримувало петлюрівців, а інші в газеті «Суворовский натиск» (!) закликають до відновлення СССР.

Амбівалентність історії потрібно сприймати нормально. Візьмімо за приклад ще й новий загальнонімецький Берлін, від 1990 року столицю об'єднаної Німеччини. Справді, майже нічого не нагадує про те, що понад 28 років місто було розділене, що метрополія з населенням чотири з половиною мільйони пережила найсильніше історичне втручання в суспільне життя. Загальновідомо, що зникла сумнозвісна стіна. Але на згадку про колишній розкол її бетонні уламки зберігають тепер колекціонери сувенірів усього світу! У Берліні є дві опери, зі старими («дорозкольными») і новими традиціями, і ніхто не заперечує значимості для розвитку культури як першої, так і другої.

А Будапешт цікавий для туристів багатьох країн світу передусім *Собопарком* — музеєм просто неба, де зібрано 42 пам'ятника (бюсти, статуї)... героям комунізму:

Леніну, Дімітрову, Марксу, Енгельсу. У музейній крамниці продаються диски з музичними записами советських пісень, футболки з зображенням Че Гевари, листівки, значки. Визнаючи той факт, що зі святих для багатьох поколінь речей зроблено кітч, що без сумніву, є цинізмом, зізнаюся, що створити такий музей — справа благородна.

«Я приїжджаю сюди [до Соборпарку — *О.Л.*] двічі на рік, привожу своїх студентів, оскільки це останнє місце, де вони ще можуть ознайомитися з «Червоною імперією». У Парку статуй я показую їм наочно те, що вони вивчають, але не можуть живо уявити. Прогулянка, що займає лише годину, — як справжня подорож у часі — повертаємося на два десятиліття назад», — розповідав оксфордський професор Рем Кумар.

Чому ж в Україні немає подібних парків? Мусимо об'єктивувати частину суспільного досвіду, аби відокремити, відчужити, але залишити.

Отже, ідеологія має постати на місці спокійного погляду на советське минуле. Це не ревізіоністські синдроми, а вимоги часу.

Монументам, пам'ятникам, тобто «мінімуму знаків, що несуть у собі максимум сенсу», присвячує свою працю «Поміж пам'яттю та історією» (це програмна стаття проекту «Місця пам'яті» (*«Les lieux de memoire»*) професор Школи вищих соціальних студій (Париж) П'єр Нора.

У статті проголошено лейтмотив проекту: відхід від «універсальної, тематичної, хронологічної чи лінійної методи досліджування» до проблематики місць, що в них «сконденсувалася, втілилася та скристалізувалася» пам'ять французької нації. «Для Нори, — пише український дослідник Володимир Єрмоленко, — будь-яке *lieu de memoire* сплітає в собі матеріальний, символічний та функціональний виміри: воно конденсується в котромусь «матеріальному» явищі: книзі, королівському палаці, емблемі, особистості, події, прапорі,... воно, нарешті, виконує для спільноти певні функції — об'єднальні, гуртувальні, тлумачні... А втім, головна роль «місць» соціальної пам'яті — знерухомити історію, зафіксувати її тотальність у колективній свідомості, а відтак «заблокувати роботу забування», «обезсмертити померле» [5; 26].

Спробуємо знехтувати пропонованою Володимиром Єрмоленком компаративістикою (він порівнює французькі місця-руїни з німецькими місцями-панорамами) та екстраполювати ідею нелінійного бачення історії на український психологос.

Очевидно, у Франції місця пам'яті постали як протизага лінійності історичного наративу. Метод зосередження на певних об'єктах при вивченні історії та нехтування хронологією подій виник у цій країні після довгого тривання (*la duree*) спокійного погляду на історичне минуле, після усталеності, що поступово переросла в контрпасіонарність. (У Франції за останні 100 років побудовано один-єдиний собор!)

Соціальна пам'ять українства (а вслід за нею — історіографія) ще не встигла оговтатися від експлікації релятивності та невічності колишніх ідеалів/ідолів. Вона — *in statu nascendi* (у процесі становлення), як сказали б давні римляни. Ми ще не все хронологізували, зрозуміли, знайшли в архівах, щоб уже око було прикутим до певних місць пам'яті.

Нора пише: «Спонтанна й переважно усна пам'ять спільнот дедалі більше поступається пам'яті-архіву [виділено Нора — *О.Л.*], нескінченному нагромадженню знаків і текстів, документів та монументів...» [5; 26] В Україні ж надто багато нерозставлених крапок над «і» у соціальній пам'яті, а остання зазнає ще надто великої кількості метаморфоз, щоб лише матеріально наявні об'єкти свідчили про історичні перипетії.

В одній фразі французького науковця гра слів розігрує гру сенсів: «Місця пам'яті (*lieux de memoire*) існують тому, що вже зникли царини пам'яті (*milieux de memoire*), а відтак місця як рештки, як руїни втопають у непевному вакуумі...» [там же].

Українські царини пам'яті (інший переклад — середовища пам'яті) не зникли, тому їх не замінять місця пам'яті. Наші *milieux de memoire* конфліктують між собою, адже вступають в суперечність середовища пам'яті (соціальні установки, колективна свідомість), скажімо, західних українців, котрі страждали від катувань НКВС та воювали в рядах УПА (1) та мешканців центральної України, що ідентифікували себе як «советських солдатів» і боролися проти бандерівців (2). Конфліктують між собою погляди різних людей на зміни назв ву-

лишь, наприклад, коли у Львові вул. Лермонтова перейменовують на вул. Джохара Дудаєва.

У Поля Рікера є вислів: «режисер інтриги». З чого ідеологам творити інтригу? Може, ідеологія, що є *in statu nascendi*, мусить передусім спиратися на культурне, доки ще не усталилися наші погляди на політичне?

«Ad fontes!» Є ж у нас національний Сорочинський ярмарок, свято, що стало колосальною культурною подією в житті українства; є фольклорне кіно, що його наприкінці 90-х створив, наприклад, майстер української анімації Євген Сивокінь.

Мистецтво рекламистів у державі мусить нарешті запрацювати на її розквіт. Адже (нехай це і звучить цинічно) якщо є люди (бренд-менеджери), спроможні зробити «гарну обгортку» для прального порошку, цукерки, виставки, то чому так мало професіоналів, котрі працюють на «розкрутку» Софії Київської, Сорочинського ярмарку, заповідника Асканія Нова?

Побувавши в Парижі, Страсбурзі, Зальцбурзі, Відні, Будапешті, Варшаві, я зрозуміла, у чому секрет «розкрученості» Франції, Австрії, Угорщини, Польщі, де є той механізм, якого нам обов'язково треба повчитися.

«Іміджмейкери держав» обирають кілька цікавих для туристів місць у власній країні (англійською — «places of interest»), пишуть ефектні тексти про них, роблять якісні фото і... штампують відповідну поліграфічну продукцію мільйонними тиражами. Зауважмо: КІЛЬКА конкретних місць. Психологи-когнітивісти стверджують, що людська пам'ять здатна охоплювати та утримувати від 5 до 9 об'єктів.

В Україні ж ми не тільки не друкуємо буклетів та проспектів про себе різними мовами, а й досі чітко не визначилися, які саме «places of interest» презентуємо іноземцям, котрі їх би легко запам'ятовували, тобто об'єкти, що за їхнім зображенням упізнавали б Україну.

Роблячи висновок, мусимо визнати: якщо ідеологія спиратиметься на фольклорне і «спокійно-осмислений погляд на советське минуле», то нинішню добу ми нарешті припинимо називати принизливо й несамостійно «постсоветською». Тільки інтеріоризувавшись цілковито, артефакти не стануть умовами самозабуття. І буденна свідомість сприйме нові реалії, а не йтиме з ними паралельно. За Лобачевським, паралелі перетинаються.

1. Бебик В. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія]. — К.: МАУП, 2000. — 384 с.

2. Беленок А.А. Ответственность за историю как предпосылка гуманизации постсоветского общества//Гуманізація вищої освіти: філософські виміри. Зб. статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції. — Суми-Бердянськ, 2003. — С. 21-23.

3. Головаха Є. Ідеологія нетолерантності // Українське кіно: ідентифікація у часі. Хроніки громадських обговорень. — К.: Альтерпрес, 2003. — С. 139-142.

4. Денисенко В. Маленькі дискурси про велику політику, ще більшу науку про неї та їх моральні підстави//<http://www.ji-magazine.lviv.ua/ji-junior/N30-1/denysenko.htm>

5. Єрмоленко В. Місця пам'яті на європейських місцинах/Критика. — 2003. — Ч. 12 — С. 26-27.

6. Костенко Н.В. Телебачення як тотальна практика і лібералізація відмінностей // Українське суспільство — 2003. Соціологічний моніторинг. — К.: ІС НАНУ, 2003. — С. 438-451.

7. Процьків М. У сутінках свідомості // Молода нація. — 2001. — № 1. — С. 74-103.

8. Різун В. Маси: Тексти лекцій. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. — 118 с.

9. Рябов С. Політологія: Словник понять і термінів. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — 256 с.

10. Саєнко Ю, Глузман С. Владу в Україні неможливо змінити зверху. Починати все треба знизу // Універсум. — Львів, 2003. — № 3-4. — С. 22-27.

11. Степаненко В.П. Суспільна трансформація у соціокультурній моделі інтерпретації//Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2003. — № 4. — С. 89-110.

ДМИТРО БІЛЬКО
напередодні
великого реваншу
(ліричний нарис із задзеркалля)

«Говорить Київ — слухає вся Україна» — урочисто промовило радіо. 22 листопада у річницю Помаранчевої революції на Майдані Незалежності виступала Юлія Тимошенко. Саме з її появою натовп гомонів найбільш потужно та виразно і навіть поява Президента не викликала такої хвилі емоцій. Саме на емоції майданів складають зараз неабиякі надії усі без винятку *наші* та *не-наші* політики, збуджуючи шал пристрастей. Проте найбільш тривожним є те, що недавня прем'єрка внесла у передвиборчий дискурс мілітарну лексику. Більше того, наголосила на потребі реваншу, логічно пророкуючи інформаційні (сподіваємося, що тільки інформаційні) війни. Для багатьох з політиків майбутні вибори мисляться як остання рішуча бійка. Звідти і войовничий запал, і звинувачення у «зраді ідеалам».

За таких умов, починаємо бачити світ очима конфлікту. У нашій свідомості дедалі частіше виникають шизофренічні ознаки роздвоєності на *ваші*—*наші*. Політики це добре відчують, і, закликаючи самих себе Тарасовими словами про єдність, вже нічого не можуть вдіяти зі своїм жаданням реваншу. «Процес пішов» й усі акценти у цій дуже небезпечній грі майже остаточно розставлені.

Синдром великої образи

Російський філософ та контрреволюціонер Н. Бердяев писав, що відмінність між людьми полягає у мисленні, а не в почуттях. Чуттєво ми однакові, наша ж думка, як вияв творчості, визначає нашу людську неповторність. Щодо почуттів, то вони на Донбасі такі ж бурхливі, як і на Заході та в центрі. У цьому сенсі ми дивимось один на одного наче у власне віддзеркалення.

Торік за збудженістю донецького натовпу стояло переконання, до якого він намагався апелювати — мовляв, нас усіх скопом образили. Ця теза губилася серед виру емоцій, однак все ж було помітно, що люди не на жарт обурені однією гадкою про те, що їх образили саме як певний загаль. А людина не хоче бути загально і проти цього, як не парадоксально, об'єднується з іншими у стихію натовпу. Почуття ображеності майстерно розпалювалося, як регіональними лідерами, так і «цент-

ральною» опозицією (згадаймо «колючий дріт» та славнозвісних «козлів»). Можна припустити, що такою активністю політиків та політтехнологів живився «контрреволюційний» спалах на Донбасі.

Вкотре спрацювали світоглядні стереотипи, вбиті в голову постсовєтською пропагандою. Вони виявили себе у таких затертих штампах як «бандерівці» з одного боку, та «бандитське бидло» з іншого. Без сумніву, імперські технології на зразок «розділяй та володарюй» можуть заподіяти великого лиха Україні. Не думаю, що окремі виступи Ю. Тимошенко служать справі об'єднання країни, адже випадки на адресу В. Януковича вже давно викликають у Донецьку одноставний рефлекс — «наших б'ють». І про це добре знають у Києві. Отже, «звір звіра їсть».

Народження влади

Колись мене вразив один донецький краєвид, яким милувався ще за часів студентства, їдучи автобусом із Донецька додому. На самісінькому обрії виднілись задимлені контури Авдієвського коксохіму. Здавалося, що він заповнив собою увесь виднокіл. А на передньому плані сходилися два пагорби, між якими у низині пасся кінь. Наче хтось навмисно режисював цю картину для мене. Тут ніби зішлись дві стихії — вітальна пристрасть і сила Донецького краю, та два простори, в яких вона мала оселитися історично: степ і кубістично-монументальний, а тому герметичний, закритий простір індустріалізму.

Сила, що її загнано у річище, стає покірною, але не втрачає своєї потужності. Вона і надалі є небезпечною, бо завжди може вийти з русла і ненажерливо руйнувати все на своєму шляху. Десь на денці свого єства сила з покірністю прагне влади над собою. Влади, яка б позбавила її ж небезпеки. Сила більше не може втримувати себе, бо вона сповнена пристрастного жадання. Вона боїться того, винуватить себе в тому, але завжди охоче піддається пристрасті. Пристрасть не має чіткої спрямованості, тому прагне зовнішнього контролю. Біситься, і вражена власною надмірністю падає на коліна, не маючи вдосталь волі аби підвестися. Воля ж *знає*, тому що завжди має інтенційний вимір, проте чим більше знає, тим більш слабшає.

Коло змикається. Так народжується влада.

«Весела наука»

За старою со-
ветською звичкою
Донбас досі вва-
жає себе гегемо-
ном, а тому реван-
шу тут прагнуть
вже давно. Робіт-
ничий клас — шах-
тарі та працівники
підприємств маши-
нобудівної і вуглепе-
реробної галузі за со-
ветських часів були чи-
мось подібним до надлю-
дей. Саме вони складали
основу «советской общно-
сти». Територія Донецького ву-
гільного басейну мала стати прин-
ципово безнаціональною, бо прого-
лошувалася «кузницею кадрів», таким
собі «полем експериментів». Тут повинна була «зача-
тися та розмножитися нова людина». І дійсно, на Дон-
басі поступово стало складатися якесь нове суспільство,
але тип відносин у ньому аж ніяк не відповідав пророц-
твам творців комуністичної ідеології. Остання перетво-
рилася на риторичну метафору, що нею партійні ва-
тажки намагалися приховувати різючу відмінність між
дійсністю та ідеологічною утопією. А за правилами гри
дійсність не можна було інтерпретувати якимось іншим
чином, окрім марксистсько-ленінського варіанту. Таку
організацію суспільства можна назвати індустріальним
феодалізмом або цитатою з Кафки, або як завгодно,
але однак цього буде замало, аби сказати достатньо про
те, як ця система взагалі могла існувати. До того спо-
нукав не лише один страх, як думають багато з кри-
тиків советського ладу. Скоріше, то була негласна змо-
ва між усіма прошарками тогочасного суспільства. І саме
тому не можна було порушувати ту змову вимовою.

Така спільнота складалася переважно з інженерів,
робочих та номенклатури. Інженери вважали себе про-
відною кастою робітничого загалу, своєрідною ари-
стократією. Справжній інженер мав портфеля та довгі
нігті на мизинцях рук задля підтирання помарок на ват-

мані. Вихідці з «тех-
нічної інтелігенції»,
як вони себе назива-
ли, часто ставали та-
кож номенклатурни-
ми працівниками.

«Роботяги» ста-
новили основну
масу. Їм не обов'язко-
во було здобувати
якісь «теоретичні»
знання, бо пролетарі
як носії життєвої прав-
ди, вже були самодостат-
німи створіннями. Їм було
дозволено вимагати, але вони
не хотіли тим перейматися,
аби не мати клопоту з началь-
ством, яке «завжди надурить».

Тому робітники мовчки їли свої «тор-
мозки», весело мились у засалених, пропах-
лих «керзачем» банях, «матерно» перегукувались та
пишалися собою, особливо на Днях шахтаря і маши-
нобудівника. У них склалося специфічне ставлення до
знання та культури, що розумілися як «теорія», себто
маячня, яка потрібна тільки начальству для промивки
мозків на урочистих мітингах та зборах. Натомість при-
ваблювали, як зараз кажуть, «реальні» знання, тобто
ті, що потрібні для того, аби не зважати на теревені,
які розводило начальство. Відповідно, розквітли усіля-
кого роду маргінальні варіанти спілкування та мова
сленгу, часто кримінального. Адже то був єдиний нео-
фіційний осередок вільного спілкування, якого тільки
могла сягнути пролетарська уява.

Встановилася диктатура галасливого мовчання.
Отже, партійна риторика та «блатної» жаргон були
тільки формою мовчання, бо сутнісно вони нічого не
казали. Вони лишень заповнювали паузу, намагаючись
продовжити її до безкінечности.

Між тим, регіон жив за принципом великої фабри-
ки. Фабричні відносини формували моральні навички,
за якими люди цінувалися відповідно до функціональ-
ного статусу на підприємстві. Однак за якоюсь глибин-
ною необхідністю на пролетарські свята ці люди про-

довжували білити хати, бордюри та стовбури дерев, ніби відновлюючи власну невинність.

Звісно, ще була партійна номенклатура, що контролювала кадри та розподіляла матеріальні цінності. Вільний доступ до тих цінностей з боку цього прошарку зумовив подальший олігархічний характер постсовєтського суспільства в Україні загалом та на Донеччині зокрема. Саме через те Україна дотепер лишається «недоукраїнською» державою і буде залишатися такою, доти, доки все це «начальство» не повимре.

Совєтські навички існування досі живуть на Донбасі, люди з ностальгією пригадують «ті» часи. Адже багато підприємств і копалень вже не існує, а вони були для тих людей єдиним сенсом життя. У цих словах немає тепер ані урочистого пафосу, ані поетичної метафори, бо людина на заводі або шахті має тільки *функціонувати* та *забуватися* від того пляшкою горілки. Коли лишилося тільки останнє, шахтарські селища почали стрімко спиватися та вимирати.

Тож не дивно, що такі люди зараз йдуть за тими політичними силами, які обіцяють їм надію на втрачену самоповагу та дурні гроші. В цьому сенс донбасівської образи на революцію і дух реваншу давно вже носить у повітрі.

Contra contra contra

«Чи була революція?» — дедалі частіше постає це питання. А разом із ним більш складні. Звідки таке жадання історії у новітніх політиків? Що у такий спосіб вони прагнуть здобути, обертаючи кожну мить в нудний текст шкільних підручників? Історія це те, що ми кажемо потім? Чи це добре, що править історія, коли ще сліди теперішнього часу не встигли зникнути? Історія — це пам'ять чи забуття? Історія, що твориться на очах, як вона виглядає? Чи то дійсно відбулося як подія? Чому саме ті, хто був торік у вирі подій Майдану зараз мають великі сумніви щодо того? Майдан подія чи театральна вистава? В чому різниця між цими явищами? Чи потрібна тут однозначність та одностайність? Чи ще можна сумніватися? Чи можна не любити помаранчевий колір та фрукти з подібною назвою? Чи варто батьківщину плутати з владою, та молитися на державність як на Бога? Що є мораль в оточенні президента? Чому нас оточують самі тільки зрадники? Чи

став народ нацією? Що він має з тим робити? Що таке насолода? Чи свобода слова міститься у інформагенціях наче сутність у речах? Чи свободу дають? Чи вона є в демократії? Чи вибір, то нова необхідність і неволя? Чи можна щось вибрати у світі, крім зубної щітки? Чи можна зовсім не чути FM каналів ще до власної смерті? Чи можна жити в Україні та не бути європейцем і росіянином одночасно? Чи можна вірити політикам? Чи вони самі ще мають якусь віру? Чи можна на них не зважати? Чи можна бути щасливим та не знати про економіку постсовєтського простору? Чи можна жити без страху перед революціями та реваншами? Чи варто мовчати, коли усі говорять?

Післямова

Дужі, коротко стрижені хлопці (або худорляві та волохаті) встановлюють блакитні та помаранчеві намети. У них забагато роботи. Вони не зважають на кепську погоду та промовляють у гучномовці розхожі гасла. Увечері вони підуть разом до якогось задрипаного бару та вип'ють гіркуватого дешевого пива, яке так шкодить їхнім молодим організмам...

STASZEK STĘPIEŃ

historia jednego pomarańcza, który
nie wszystkim jednakowo smakował

*Polskim i ukraińskim przyjaciółom,
którym humor pozwolił
przetrwać na Placu Niepodległości
nawet w największe mrozy,
w pierwszą rocznicę zwycięstwa
«pomarańczowej rewolucji»
dedykuję.*

Rzecz dzieje się w Radzie Najwyższej Ukrainy

27 listopada A.D. 2004

Przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy Wołodimir Łytwyn:

– Szanowni Deputaci, kto położył pomarańcza na moim stole prezydialnym, proszę podnieść rękę i nacisnąć przycisk.
– Dziękuję!
– Stwierdzam, że 307 posłów było za, 143 przeciw.
– Jest mi doniesiono na posiedzenie zostało wniesione więcej pomarańczy. Nie mogę dopuścić abyście je Panowie i Panie jedli podczas posiedzenia, dlatego ogłaszam półgodzinną przerwę na ich spożycie. Ja swojego zjem, jak się zakończy «pomarańczowa rewolucja».

Kandydat na prezydenta, lider «Naszej Ukrainy» Wiktor Juszczenko:

– Panie przewodniczący, dlaczego nie teraz. Prosimy dać przykład dla narodu.

Wołodimir Łytwyn:

– Witia, nie mogę! Wczoraj Olek Kwaśniewski przywiózł cały worek. Musiałem zjeść kilka na kolacji, a potem on mi dał jeszcze kilka na śniadanie. Rozumiesz, teraz nie dam rady...

Prezydent Ukrainy Leonid Kuczma:

– Mówiłem Ci nie jedź!

Wołodimir Łytwyn:

– Lonia, ja musiałem, zrozum musiałem, bo on by pomyślał, że ja jestem tylko po stronie Janukowycza...

Petro Symonenko, były kandydat na prezydenta, lider Komunistycznej Partii Ukrainy:

– Lonia, on blefuje. On nie jadł żadnych pomarańczy. Kwaśniewski nic nie przywiózł. Sam wiesz, że w Polsce nie rosną pomarańcze.

Leonid Kuczma:

– Petro, ja wiem, że nie rosną. To nie były polskie pomarańcze, Olkowi dał Bush paczkę, żeby przywiózł dla naszych...

Borys Tarasiuk, poseł do Rady Najwyższej, były minister spraw zagranicznych, jeden z najbliższych współpracowników Juszczenki:

– Co wy za głupoty opowiadacie, to były polskie pomarańcze, byłem niedawno i sam widziałem, że są. Olek przywiózł je ze szklarni Lecha Wałęsy.

Wiktor Janukowycz:

– Wołodia jak zjadłeś to idź się zbadać. Moja żona mówiła, że po tych pomarańczach ludzie mają oczy jakieś takie mętne i masowo chorują, mnóstwo trafiło do szpitala.

Julia Tymoszenko, była premier Ukrainy, lider Bloku BJuT, sojusznik Juszczenki w kampanii wyborczej:

– Ależ Panowie! To były ukraińskie pomarańcze. Sama widziałam na opakowaniu było napisane Made in Ukraine. Olek, tylko nimi częstował...

Wołodimir Łytwyn:

– Jak to ukraińskie... te co jadłem na kolacji były ukraińskie? Przepraszam coś bardzo mnie mdli. Wita! – zwraca się do Juszczenki – daj mi na wszelki wypadek ten adres doktora Michaela Cympera z kliniku Rudolfinerhaus.

Petro Symonenko z uśmiechem:

– No i ma problem. A widzicie – zwrócił się do swoich zwolenników, zupełnie nie łapiących o co chodzi, z których nie jeden miał ochotę na pomarańczę – wszystko co najlepsze i zdrowe pochodzi ze Wschodu. Mnie Sasza Łukaszenka, jak był na defiladzie przywiózł kilka flaszek białoruskiej horilki i spory kawałek sała. Bałowaliśmy całą noc i rano wstałem jakbym się drugi raz narodził...

Wiktor Juszczenko:

– Bo sało było z Polski.

Julia Tymoszenko:

– Witia, sało może i było z Polski, ale z ukraińskich świń.

Wiktor Juszczenko:

– Julia, coś Ty taka patriotka. Świnie nie mogły być nasze, bo nasi z Polski sało przywożą. Świnie na pewno były białoruskie sam w telewizji słyszałem, że żona Łukaszenki, jako pierwsza dama zupełnie nie ma co robić, dla zabicia czasu zaczęła świnie hodować. Przed przyjazdem Sasza jedną zabił, żeby do Loni nie przyjeżdżać z pustymi rękami, tym bardziej, że wiedział, że do Kijowa przyjedzie także Wołodnia...

Tu włączyła się Natalia Witrenko, przewodnicząca Postępowej Partii Socjalistycznej Ukrainy, która także bez większego powodzenia startowała w wyborach prezydenckich:

– Co wy mówicie! Wołodnia nigdy z pustymi rękami na Ukrainę nie przyjeżdża. Co to w Rosji świń brakuje...

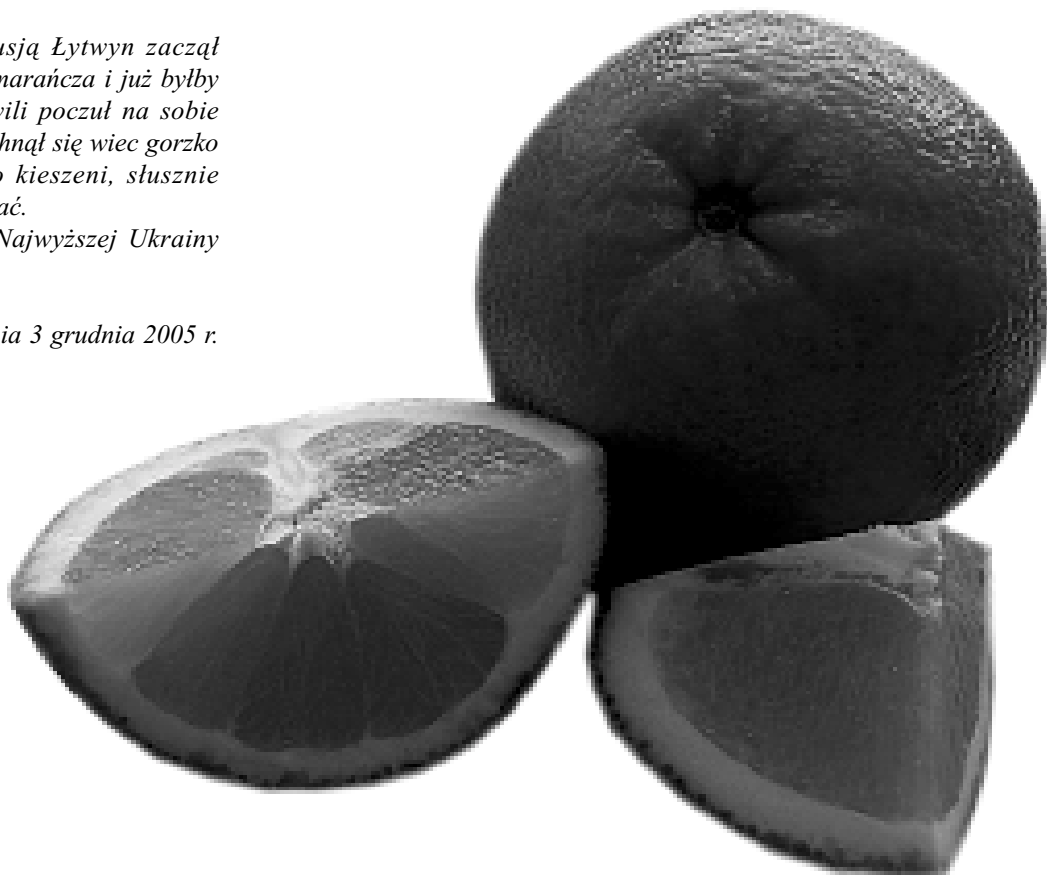
Wiktor Juszczenko:

– Świń w Rosji nie brakuje, ale dziś nie ma kto ich karmić i słonina na nich jakaś taka cienka...

Zdezorientowany trwającą dyskusją Łytwyn zaczął bezwiednie obierać podarowanego pomarańcza i już byłby połknął kawałek, ale w ostatniej chwili poczuł na sobie groźny wzrok Leonida Kuczmy. Uśmiechnął się więc gorzko i schował obranego pomarańcza do kieszeni, słusznie przeczuwając, że może się jeszcze przydać.

I tak przerwa w obradach Rady Najwyższej Ukrainy dobiegła końca.

Halle nad Saale, dnia 3 grudnia 2005 r.

87

СТАШЕК СТЕМПЕНЬ

історія однієї помаранчі, яка
не всім однаково смакувала

*У першу річницю перемоги Помаранчевої революції
присвячую польським і українським друзям,
яким почуття гумору дало змогу
вистояти на Майдані Незалежності
навіть у найбільші морози*

**Дія відбувається у Верховній Раді України,
27 листопада, року Божого 2004**

Голова Верховної Ради Володимир Литвин:

— Шановні депутати! Хто поклав помаранчу на стіл президії — прошу підняти руку і натиснути кнопку! Дякую! За результатами голосування 307 депутатів «за», 143 — «проти». Мені повідомили, що на засідання пронесли багато помаранч. Вважаю за недопустиме, щоб ви поїдали їх під час засідання, а тому оголошую перерву на пів години. Свою я з'їм після завершення «помаранчевої революції».

Кандидат у президенти, лідер «Нашої України», Віктор Ющенко:

— Пане Голово, але чому не зараз? Просимо бути прикладом для народу.

Володимир Литвин:

— Вітя, не можу. Вчора Олек Кваснєвські привіз цілу торбу. Мусив з'їсти кілька на вечерю, а потім ще кілька на сніданок. Розумієш, більше не можу....

Президент України Леонід Кучма:

— Я ж казав тобі — не їж!

Володимир Литвин:

— Льоня, я ж мусив, розумієш, бо ще подумали б, що я тільки за Януковича...

Петро Симоненко, колишній кандидат у президенти, лідер Комуністичної партії України:

— Льоня, він блефує. Не їв він ніяких помаранчів, Кваснєвські йому нічого не привозив. Сам знаєш, що помаранчі в Польщі не ростуть.

Леонід Кучма:

— Петю, я знаю, що не ростуть. То були не польські помаранчі, Буш передав їх Олеку, щоб він привіз для наших...

Борис Тарасюк, депутат Верховної Ради, колишній міністр закордонних справ, один із найближчих соратників Ющенка:

— Що за дурниці ви верзете, то були польські помаранчі, я був там нещодавно, сам бачив, що вони там є. Олек привіз їх з теплими Лешка Валенси.

Віктор Янукович:

— Валодя, якщо ти їх з'їв, то піди в поліклініку. Моя жінка казала, що після тих помаранч очі «лубяние», масові отруєння починаються, часті випадки звернень до лікарень, людей везуть з менингітом.

Юля Тимошенко, колишня прем'єрка України, лідер блоку БЮТ, союзник Ющенка по виборчій кампанії:

— Але ж дороги мої, то були українські помаранчі. Сама бачила, що на ящику було написано «Made in Ukraine». Олек тільки ними частував...

Володимир Литвин:

— Як то українські? Ті, що я їв на вечері, були українські? Перепрошую, щось мене трохи нудить... Вітя, дай мені про всяк випадок адресу доктора Цимпфера з клініки Рудольфінерауз...

Петро Симоненко усміхаючись:

— Бачите, має проблему. Дивіться, — *звертається до своїх однопартійців, які цілковито не в'їжджають, про що власне йдеться і які не проти поласувати помаранчями*, — усе, що найліпше і найздоровіше, походить зі Сходу. Мені Саша Лукашенка, як був у нас на параді, привіз кілька пляшок білоруської горілки і чималий шмат сала. Гуляли цілу ніч, а на ранок встав, ніби вдруге народився...

Віктор Ющенко:

— Бо сало було з Польщі.

Юля Тимошенко:

— Вітя, сало, може, і було з Польщі, але з українських свиней.

Віктор Ющенко:

— Юля, ну ти вже така патріотка... Свині не могли бути наші, бо сало українці з Польщі привозять. Свині напевно були білоруські, сам бачив по телевізору, що пані Лукашенко, як перша леді, з нудьги почала відгодувати свиней. Перед приїздом Саша одну зарізав, щоб не з пустими руками до Льоні приїхати, тим більше, що і Володя мав бути...

До розмови долучається Наташа Вітренко, лідер прогресивної соціалістичної партії України, яка без особливого успіху також стартувала на президентських перегонах:

— Що ви базикаєте! Володя ніколи не приїжджає до України з порожніми руками! Хіба в Росії свиней бракує, чи що?

Віктор Ющенко:

— Та ні, свиней в Росії не бракує, але там нема кому їх годувати, і сало в них якесь таке тонке...

Збитий з пантелику триваючою дискусією, Литвин підсвідомо чистить подаровану помаранчу і вже ледь було не обсмоктує дольку, але в останню хвилину відчуває на собі грізний погляд Леоніда Кучми. Криво усміхається і кладе почищену помаранчу до кишені, слушно підозрюючи, що ще знадобиться.

Тим часом, перерва у засіданні Верховної Ради України закінчилась.

Halle nad Sc

О Л Е С Ъ Б Е Р Е Ж Н И Й
с т р і л о ч н и к

Героям Укрзалізниці присвячується

12-й кілометр чортопільської залізниці, осінь 45-го.

Він вийшов з буди стрілочного посту. Підійшов до колії та підняв сигнальний прапорець. Лівої руки в нього не було, порожній рукав устромлено в кишеню. Одностроєва залізнична маринарка, на кілька розмірів завелика, висіла незграбно. Кашкет налазив майже на самі очі. На грудях дзеленькали медалі й ордени.

Західний ешелон з військами зупинився заздалегідь від роз'їзду і вже кілька хвилин по-черепашому підтягувався до стрілочного посту. Паротяг апчихав і бундючно сичав, курдуплями випускаючи наобабіч цуглі білої пари.

Зненацька з надр сивої хмари прожога виринув простоволосий москаль у розхристаній куфайці з казанком у руці. Під москалевими чоботами хрумкав гравій. Випереджаючи спрокволу човгаючий паротяг, військовик стрімко підбіг до залізничника:

«Товарищ, кіняточку для паведітелей не найдьоцца?»

Стрілочник покачав головою: «Ніет. Ніц нема».

Військовик сплюнув. *«Ех, мля ть, нам чілку ба... Я уж думал, может, етіть... ядрьонна корень!»*

Москаль іще раз шикарно схаркнув і заходився ревно чухати потилицю: *«Ну уж коль нету так нету, мля, чьо ж тут паделаєш! Хер с нім, ебіомаць черяз карамисла! Ні прападьом, у саседей разжявьомсі. Вон, в шестом взводе у Байчукенкі с Бандаренкай буржуйка стаїт прям в вагоне. Хахляньдія, ядрьонна корень! К нім щас і слетаю, нака стаїм. Слїшь, зямеля, а сколько будем тут перекурівачь не ведаєш, ась?»*

Залізничник заперечувально похитав головою. Москаль соковито харкнув, по-змовницьки підморгнув стрілочникові, запустив руку в кишеню темно-синіх енкаведешних галіфе і дістав пачку американських цигарок «Кемел». Запитав, посміхаючися з лукавим видом: *«Зьома, а как нащот аганьку?»*

Стрілочник знову покачав головою: «Ніет. Ніц нема».

Москаль розсміявся, зашморгав носом і гучно висякався. Поверх куфайки у нього було нашпилено медаль.

Медалью «За освобождение Варшавы» награждаются военнослужащие Красной Армии, ВМФ и войск НКВД — непосредственные участники героического штурма и освобождения Варшавы в период 14-17 января 1945 года...

Аж раптом москаль-енкаведіст запримітив на грудях стрілочника медалі й ордени. Неквапом їх уважно роздивився. Відтак посерйознішав і промовив з повагою: *«А ти, братец, віжу паваєвал. Герой, как нікак! Франтавік? Чьо і руку тожса там чік-чірік, в баю са зверьіом вражєскім?»*

Стрілочник мовчки кивнув. Енкаведіст задумливо потупився на пачку цигарок у себе в руці: *«Вот ведь как палучаїцца, мужичьок, нічьо у тя нету ть, ядрьонна корень. Эта фсьо бендьора праклятай, нам в органах эта ведама, эта он вас ахмуріл, парабатіл і аграбіл! Ми фріца, брат, уж разбілі к ябені-мені, Явропу аслабанілі. Тіперька Явропа наша — ніштяк! Щас і за бендьору вазьмьомсі — вас западенцав аслабанім. Будіт тада у тя, мужичьок, і кіняточку для служівих, і аганьку в самый раз. Ведь так, ядрьонна корень?»*

«Так, так», відповів стрілочник.

Москаль, тримаючи казанок у правиці, рвучко струснув пачку в лівій руці — вершечки цигарок трохи вистромилися. Він запропонував стрілочнику, але той відмовився. *«Щиро дякую. Не палю».*

Вояк підніс пачку до рота, вихопив губами цигарку і промовив, наскоса притискуючи пахітоску куточком рота: *«Нну, мжиччек, ддржєсс ммля. Я щїсс пулей в ввагон к Бйчччєнкє сс Бндррренкай — ражжїцїца кпточкам да ааганьком! Нну, бдззздаров!»*

Жорства уздовж колії шпарко захрумкала у зворотньому напрямку. Москалева куфайка за мить розчинилася в кужелицях сивого пару. Деякий час іще із білих пелехів потеленькував порожній казанок і хрускотів гравій під москалевими чоботами.

Тимчасом західний ешелон потихеньку-помаленьку продовжував невпинно насувати і паротяг уже майже от-от був порівнявся зі стрілочним постом.

Спереду на корпусі парового котла сяяла велика червона зірка. На брудному, з відколупаною місцями фарбою, а місцями проиржавленому боці паротягу викрашалося гасло «За Родину! За Сталина!» На кабінці

машиністів був напис «ю.з.ж.д.», трохи нижче під яким красувалося «№ 76».

З вузького віконця вигулькнуло перемазане сажою та вугіллям обличчя машиніста з цурпалком чадучої цигарки в зубах — чим не справжнісінький мольфар! — і гукнуло донизу: «Ееей, браток, єєєптиць! Чьооо за ста-аанція такааа?»

Однорукий стрілочник поправив кашкета й на все горло grimнув у відповідь: «Андреївка!»

З паротягу гукнуло знову: «Маааскофскай, нахер, с вастооока ужо прашооол?»

У відповідь від стрілочника пролунало ніби відлунням: «Ужо прашол!»

«Ну і чьооо? Перегооон да Чяртооопаля, нахер, гваріііш ужо स्वाбоооден?»

«Ужо स्वाбоооден!»

«А чьооо ж тада, єєєптиць, семафооор твой шаліт? Яво бендьоооори спартааачялі?»

«Спартачялі!»

«Нууу єєєптиць, лаааднанькі, браток. Буууздарооов!»

«Буздаров!»

Машиніст виплюнув недопалок, вишкірився беззубою посмішкою і зник усередині. Паротяг зашипів гадюкою, хижо загарчав, випускаючи розкуйовджені пелехи пари, поволі розпочав набирати ходу. Чорний дим зачав пахати з труби паротягу дедалі густішими куделями.

Однорукий стрілочник згорнув сигнальний прапорець і встромив його у правий чобіт. Напружено виструнчився й пильно проводжав очима кожен вагон. У теплушках славували пісні про Катюшу та Сталіна, деренькотіли балалайки, скиглили гармошки. На відкритих платформах громадилися «катюші», «тридцять-четвірки» та гаубиці.

Коли останній вагон пройшов повз буду стрілочного посту й почав пришивдшено віддалятися гила геть по одноколіїному перегону в бік Чортополя, однорукий стрілочник заходився плескати себе по кишенях маринарки. Невдовзі знайшов. Дістав із кишені американські цигарки, рвучко струснув пачку в руці — вершечки цигарок трохи вистромилися. Підніс пачку до рота, вихопив губами одну цигарку. Решту жбурнув під ноги.

Тоді став знову плескати по кишенях у пошуках сірників чи запальнички. Не знайшов. Натомість заповзявся рвучко скидати з себе маринарку. Задзвенько-

тіли ордени та медалі. Чималими зусиллями таки вивільнив праву руку та залишився у прим'ятій вишиваній сорочці. Затиснув зіжмакану маринарку в правиці, сягнистими кроками попрямував до буди.

Рипнули двері. Люто жбурнув маринарку на підлогу. Зірвав з голови кашкета й огидливо шваркнув його додолу. На гачку на стіні висів його трофейний сірий френч, польовий картуз і автомат. Одягнувся, порожній лівий рукав устромив у кишеню. Через голову на ліве плече перекинув ремінець «шмайсера», засунув автомат далі за спину. Долонею розкуйовдив густе і вже посріблене волосся. Напнув сірого суконного картуза з довгим козирцем і тризубом на саморобній бляшаній кокарді. Поправив відложний комірець вишиванки, гарно розклавши на обидва боки поверх лацканів френча.

На застеленому цераатою столику лежали три заяложені канцелярські зшитки, пудратий каламарчик з чорнилом і перо, шклянка геть захололого чаю в жерстяному візерунчатому підстаканнику, грудка сірого цукру повз яку метушливо гедзалися двійко мух, переповнена по вінця попільничка з нервово розплющеними недогарками, відривний календар на сторінці «четвер, 22». На підвіконні стояла крупнокаліберна кулеметна гільза, з якої стирчало два заточені олівці, засклений фотопортрет усміхненого прудивуса Сталіна в дерев'яній рамці, замусолена паспортна фотка пригожої дівчини з чепурними косами, гасова лампа і сірники.

Однорукий стрілочник узяв сірники і засунув до кишені своїх полинялих красноармійських галіфе. Ухопив портрет Сталіна й чимдуха шварконув його на підлогу. Дзеленькнули скалки скла. Стрілочник глипнув на сторінку календаря, злобливо всміхнувся та вимовив уголос: «А ще кажуть, хто помер тепер, не помре в четвер... Ги-ги-ги!»

Тоді згріб рукою і поскидав додолу обсмальцовані зшитки й усі інші папери, що лежали на столі. Розкрутив лампу й вилив гас, щедро зрошуючи папір і тіло мерця, незграбно вкляклого на підлозі. Навколо голови трупа широким німбом вилискувала бурякова калюжа, що націдилася з розчакнутої горлянки.

Звідкилась у замкненому приміщенні вже встигло налетіти з десяток мух, які заклопотано дзижчали й кружляли над калюжею, що мусила б виглядати їм як ціле море крови.

Однорукий зупинився в дверях, незапалена цигарка все ще стирчала з куточку рота. Дістав сірники, спритно запалив однією рукою, підніс пелюстку полумінчика до обличчя, затягнувся. Пошпурнув згаслого сірника геть. Заплющив очі й видихнув цівкою блідо-прозорий дим під стелю. Потім вистромив з сірникової коробки кілька-надцять сірчаних голівок, запалив і враз швиргонув на підлогу. А сам тієї ж миті мерщій поквипався назовні. Полум'я вихорцем зайнялося в буді.

Не обертаючися, однорукий сягнуто попростував до лісу. Він рухався пружними кроками й ритмічно мурмотів, цигарка в зубах: «Поховали москалів не по людськи, Видно руки, видно ноги, видно пупці. Поховали москаля, як собаку, Видно руки, видно ноги, видно сраку...»

Овернувся тільки тоді, коли дістався межі лісу. Саме цієї миті здалеку долинуло розкотисте гуркотіння. Генген десь там на одноколійному перегоні не розминулися два зустрічні потяги з москалями. Потужні вибухи продовжували рокотати й відлунювати понад лісом.

Усвідомлення успіху виконаної справи полинуло теплою хвилею. Напруга спливла з його тіла, розпрямилися плечі. Пом'якшали бганки на засмаглому гартованому обличчі. Виплюнув цигарку й ретельно придушив її чоботом. Похапцем перехрестився і промовив уголос: «Щиро дякую. Оце віднині дійсно — не палю».

Раптом почув з-за спини легкий шурхіт трави, ніби хтось нишком підкрадався. Не зрушуючи з місця, однорукий став потихеньку підтягувати «шмайсера» і водночас неквапом обертатися на звук. Спинився і завмер, автомат напоготові.

Шурхіт трави то вшухав, то потім знову розбуркувався. Аж раптом — гульк! З-за кущика ялівцю всього за кілька кроків від однорукого, готового миттєво відкрити автоматний вогонь, випурнув їжачок.

Живий сірий клубочок зупинився посеред стежки. Огледівся врізнобіч, потягуючи повітря чутливим рожевим носиком. На мить затримався, ніби приножуючися до запахів і прислуховуючися до рухів людини з автоматом.

Однорукий, немовби у відповідь йому, приязно всміхнувся. Присів навпочіпки, зітхнув і звернувся до їжачка лагідно, з ледь помітною журбою в голосі: «Сер-

вус, пане Їжачку! Скоро ніч, тож напевно додому до рідної хатоньки поспішаєш? Щирі вітаннячка усьому панству їжачковому — і пані їжачковій, і немовляткам-їжачаткам! Най, Бог дасть, добрі сни сьогодні вам усім насняться...»

Їжачок зашморгав носиком, заворушив голочками на спині, заклопотано почимчикував собі далі й зник у високій врунистій траві.

Очі в однорукого часто закліпали й трохи зволожніли. Він підвівся, повернувся обличчям до рідного лісу. Увібрав на повні легені п'янкий глицевий подих і впевнено закрокував стежкою у хаші. І продовжив неголосно наспівувати, з бадьорою посмішкою на вустах. «Поховали москаля край дороги, Видно руки, видно ноги, видно роги. Поховали москаля у куфайці, Видно руки, видно ноги, видно «пальці!»

Вечоріло. Сонце вже спочило на Заході. Проте, з протилежного боку, зі Сходу, куди, розтинаючи ліс, бігла залізнична колія, над обрієм розжеврювалася заграва. Немовби вдруге за сьогодні, наперекір природі, підіймався жовтогарячий світанок.

Вашингтон, Листопад, 2004

Р О М А Н Н А Г У Л Я К
з а Г р а в а

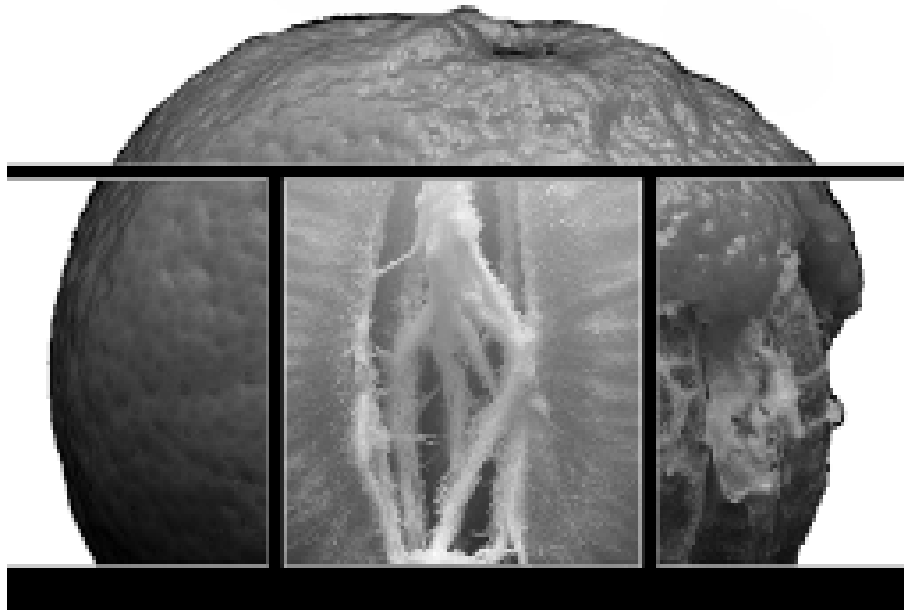

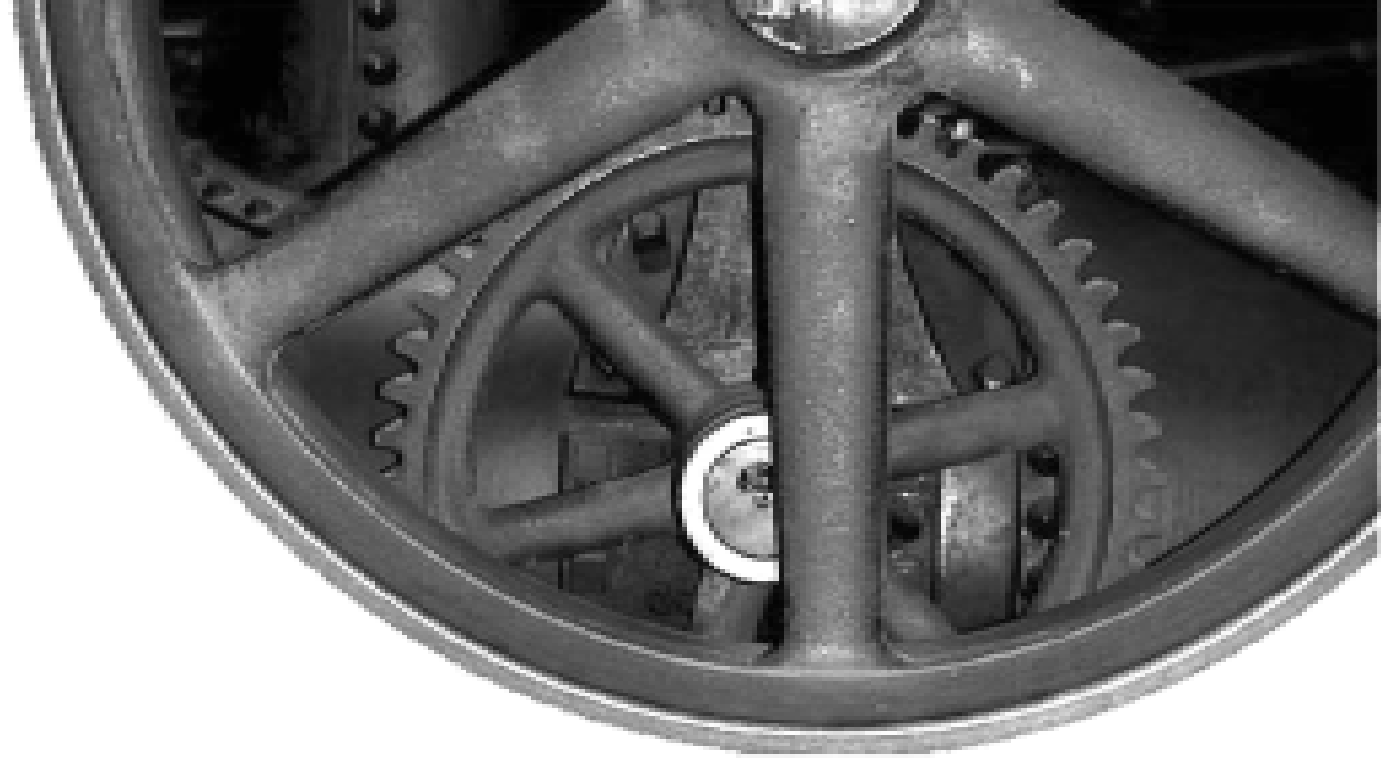
Заграва

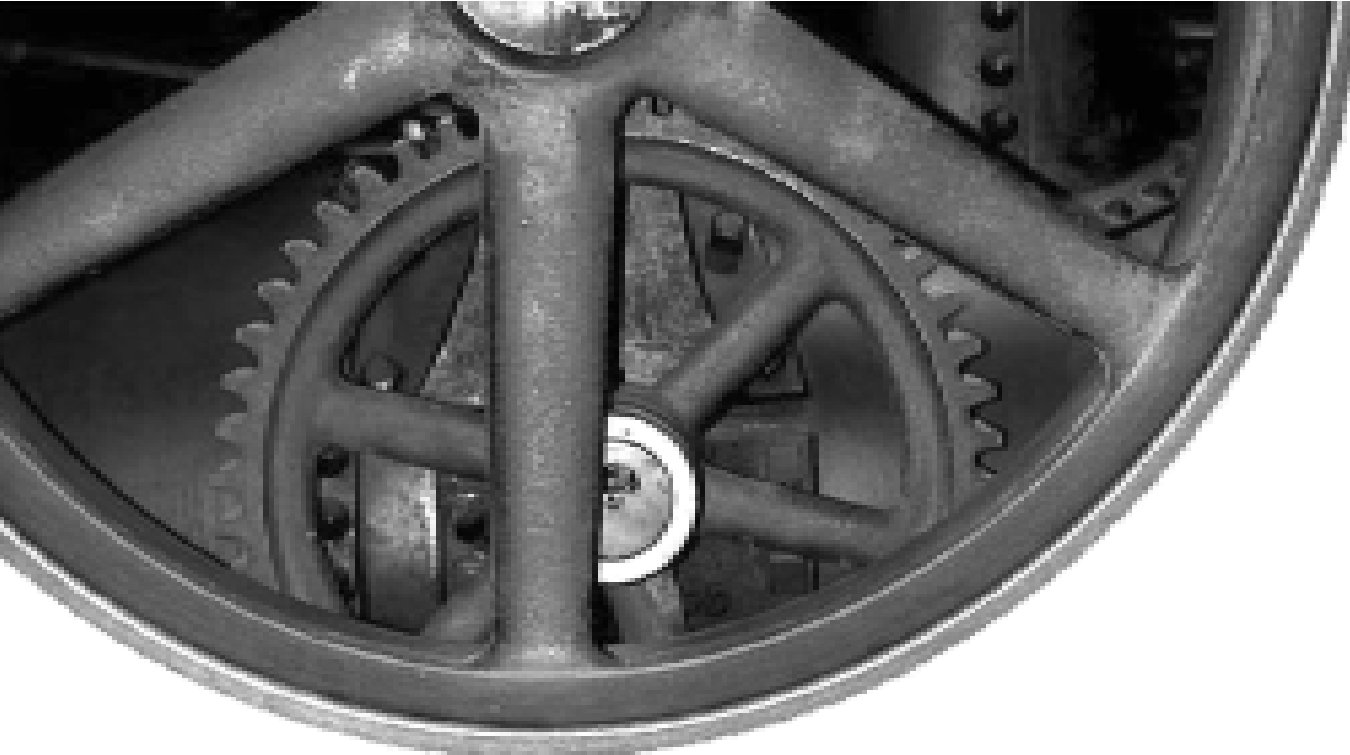
Поглянь на Схід,
 Поглянь, заграва
 Із ран і попелу, з імлі
 Встає, пробуджується день
 І ти, і я на барикадах
 Співаємо нових пісень
 Про сонця день
 Про світлий день омитий кров'ю!

Весь бруд, весь гнів
 У нас з тобою за спиною
 І ми неквапною ходою
 Шукаємо нових земель,
 Земель Добра, моїх з Тобою.

Отак, бувало, у підвалах...
 Про революцію, заграву
 Про нас без бруду, гру криваву
 Отак бувало у підвалах
 Про місто сонця — не канаву
 Про край краси...
 Про вічну славу...
 Яку у люди б понести
 Із міста мертвих, із підвалу.

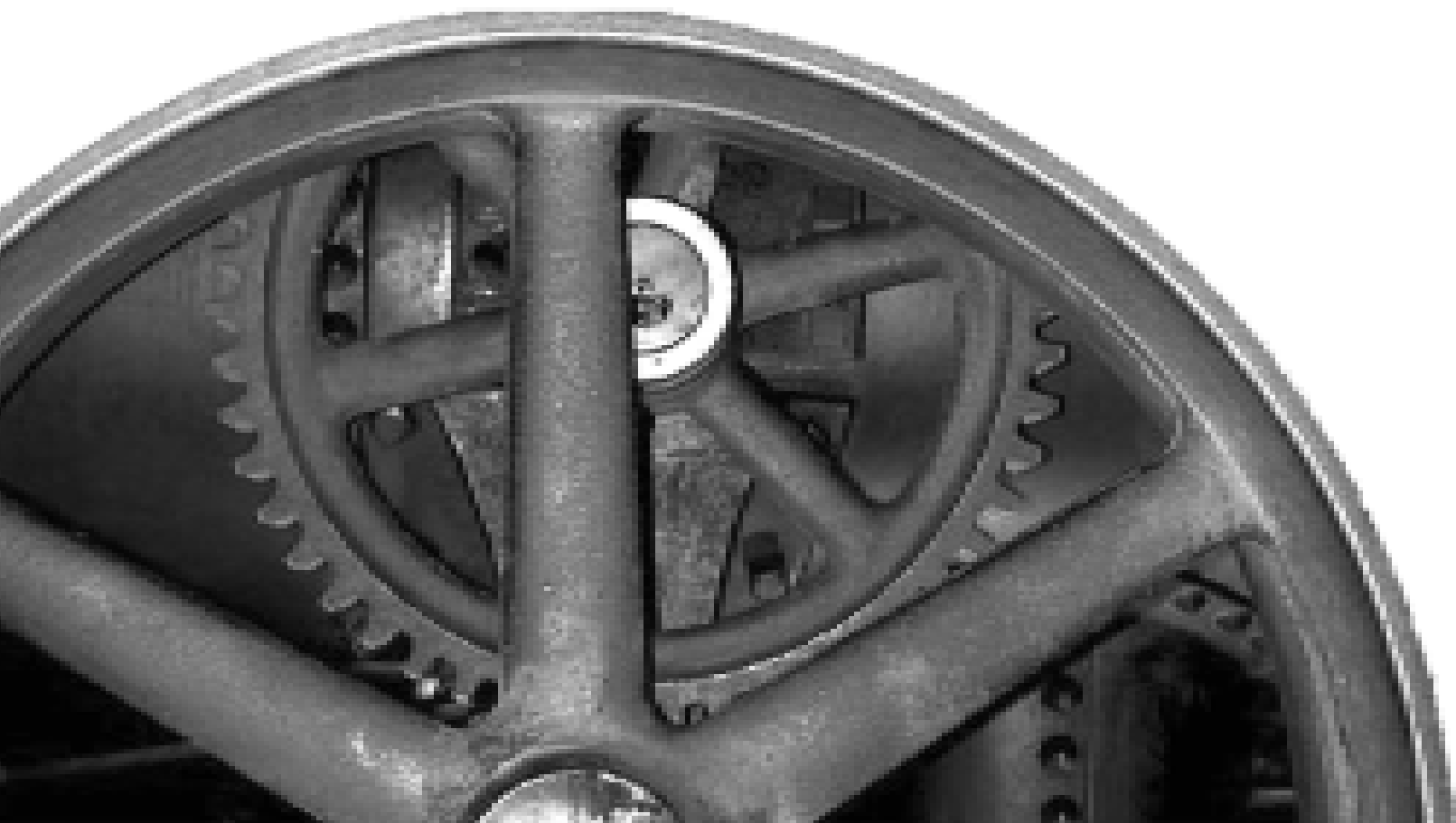

**П Р О Є К Т
ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ
ТА ЖУРНАЛУ І**

ІГОР ПАСІЧНИК
слово ректора

Політологи до сьогодні дискутують, що відбулося в Україні в останні дні 2004 та перші дні 2005 рр.? Чи була це революція? Чи щось інше? Противники «помаранчевих» безапеляційно називають це путчем, бунтом... «Помаранчеві» ж, навпаки, майже з пієтетом промовляють слово «революція».

Як би не оцінювали те, що тоді відбувалося, можна не сумніватися — це була Подія. Подія, яка змусила світ звернути свій погляд на Україну. Подія, що надихнула самих українців. І вони повірили у свої сили. А це вже немало!

Була це й Подія для найстарішого в Україні університету — Острозької академії і сьогодні факти вперто нагадують про себе. Багато наших студентів були спостерігачами у східних й південних регіонах ще у першому турі президентських виборів. Відразу ж після оголошення результатів другого туру виборів, коли стало зрозуміло, що чинна влада вдалася до фальсифікацій, в Національному університеті «Острозька академія» почався багатоденний страйк, який першим започаткував хвилю протестів на Рівненщині. Кожен день о дев'ятій годині на центральному подвір'ї університету починався

мітинг, у якому брали участь студенти, викладачі та працівники Академії. Потім — година «політінформації»: в аудиторіях йшла мова про останні події, відбувався обмін думками. Після цього — знову мітинг.

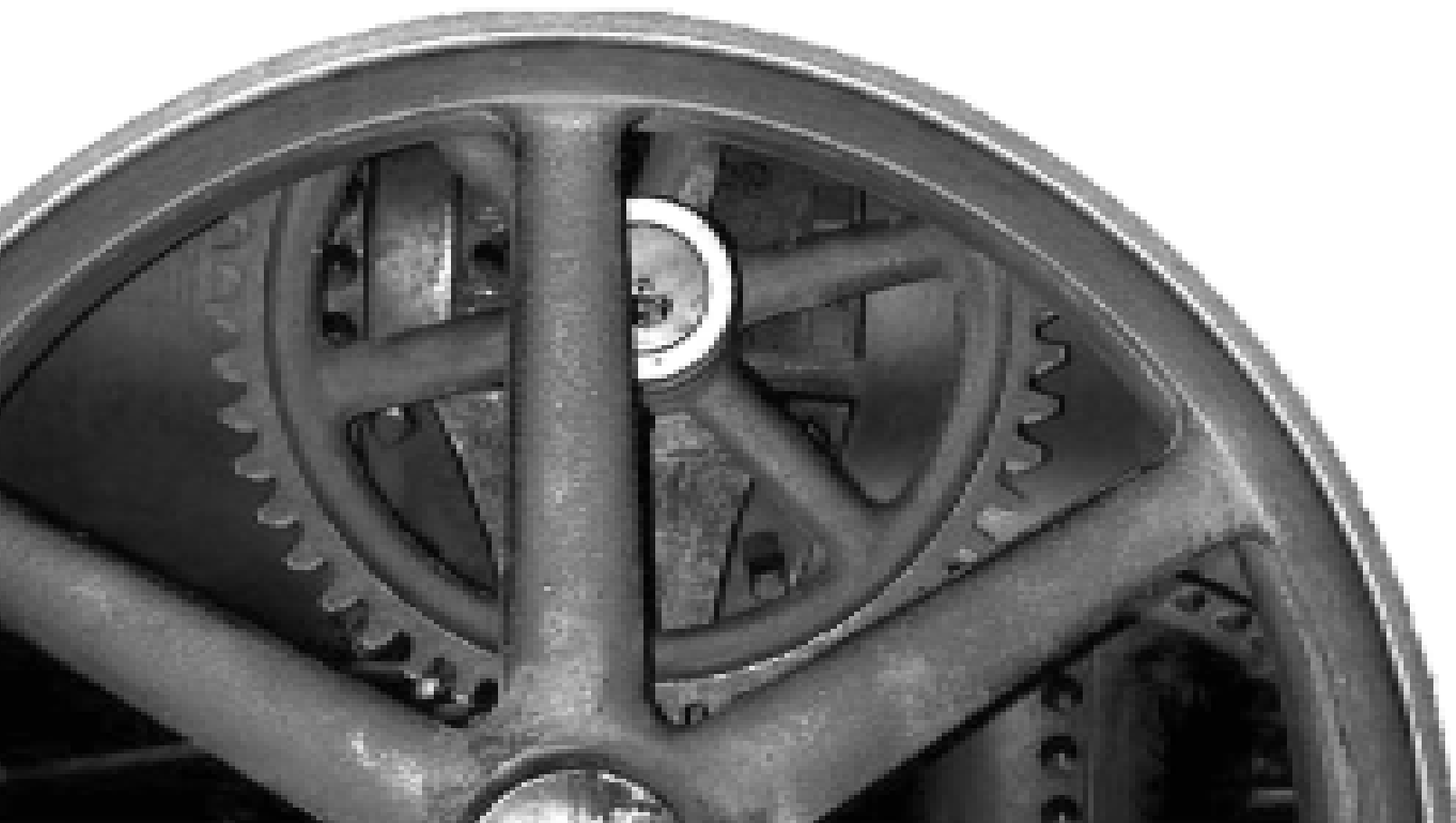
Тепер уже біля стін районної держадміністрації. А ще періодично між Острозькою академією та Майданом курсував автобус «Богдан». Він возив студентів та викладачів до Києва на акції протесту. Стояли наші студенти біля самої президентської адміністрації, блокуючи входи до неї. Тут же був намет нашої Академії

Ті дні не можна не згадувати зі щемом у серці. Але це вже минуле, що повинно стати предметом не тільки спогадів і емоцій, але і осмислення.

Рік, що минув після «помаранчевої» Події, — це багато чи мало? У нашому динамічному світі, коли час стає все більше й більше спресованим, здавалось, річний термін не є малим. Але чи достатнім він є для повноцінної рефлексії, яка, без сумніву, потрібна? Чи розставлені всі крапки над І (та І)?

Остріг, грудень 2005

І Р И Н А С Л У Т А
П І С О Ч Н И Й Г О Д И Н Н И К

Усім есе в тому житті відміряно. Комуś більше, комуś менше... Кожен живе за виміром власного пісочного годинника. От і з революцією вийшло так... Відміряно було їй три тижні майданного життя... А далі? Далі вже робота філософам, політологам, журналістам й іншим писакам.

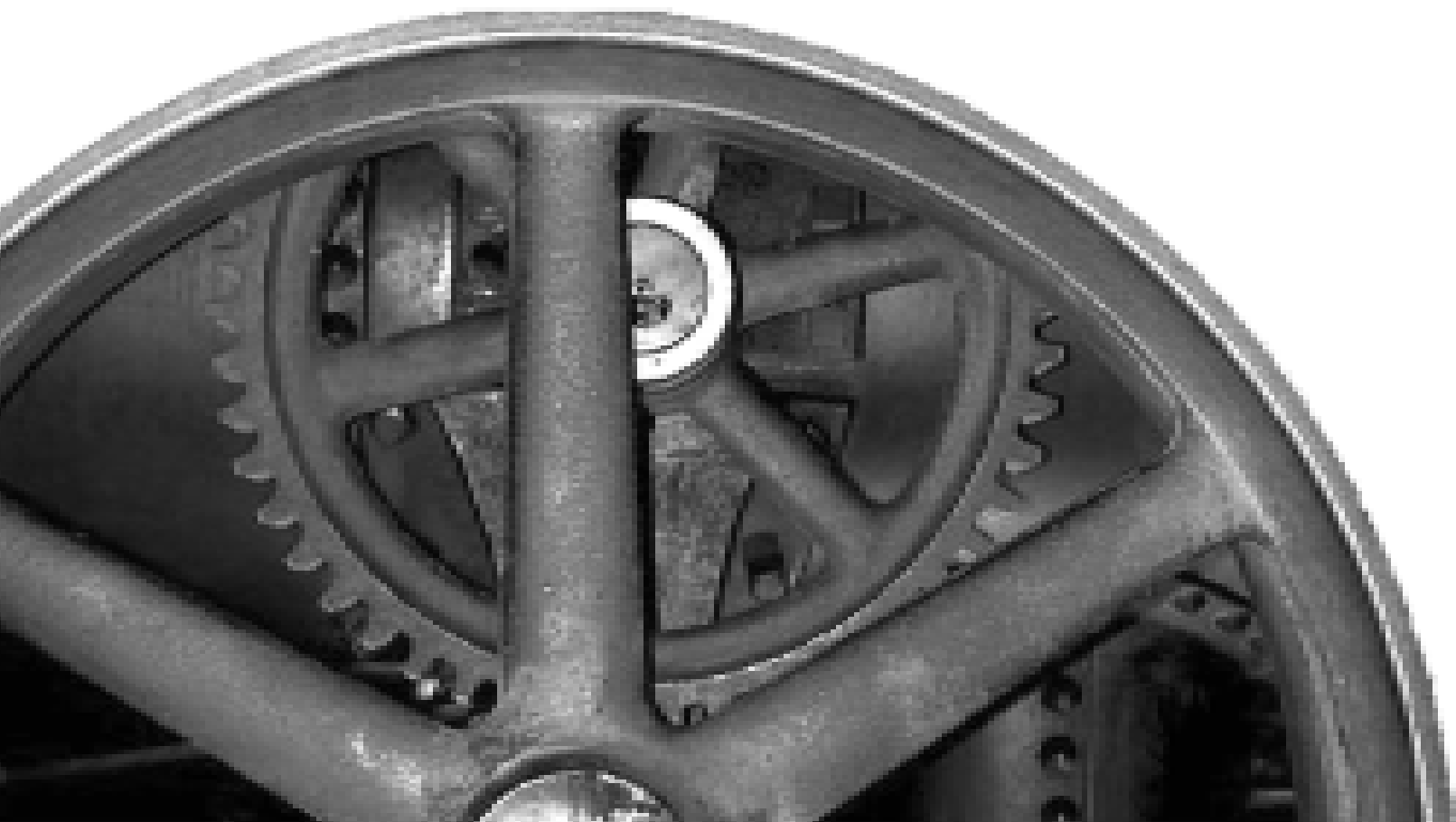
Як би там не було, а революція стала історією, ми стали іншими, держава змінилася... Щось поліпшилося, щось погіршилося... Старші люди, як завжди, бояться: щоб не відключили світло, газ, опалення, воду, щоб тільки виплатили пенсію... А от молоді, як завжди, хочуть: щоб мати гарну високооплачувану роботу, щоб отримати стипендію... Та змінився погляд на світ. Молодь тепер знає, що вона може те, що хоче. Як не як, а віра — то велика сила!

Майдан дав нашій державі найголовніше — націю. Ідеали Майдану, такі як свобода, взаємодопомога, єдність, дружба — вічні.

Студентство — найактивніші і найчисельніші учасники революційних подій, для яких прийшов час осмислити те, що відбулося. Так виникла ідея редакції Незалежного культурологічного часопису Ї випуску числа спільно з Національним університетом «Острозька академія». Не будьте надто критичними, адже ми лише вчимося аналізувати. А ще ми хочемо, щоб знали думку молоді, адже нам будувати державу.

А все ж таки: що сталося з годинником? Чи то помаранчевий пісок скінчився, а можливості перевернути годинник немає, бо забетонували його (принаймні до наступних виборів), чи піщинка трапилась завелика і застрягла. І чого тепер чекати? Переворотів? Землетрусу, щоб трусонув тим годинником? Час покаже... Але мірятимуть той час іншими піщинками...

СОЛОМІЯ ЛОТОЦЬКА
ХТО ШВИДШЕ УВІЙДЕ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ —
РОСІЯ ЧИ УКРАЇНА?

У Європі питання про перспективи членства України в ЕС досі намагаються оповити таємницею і інтригою, мовляв, «зачекайте ще трохи». За часів «двовекторної» Україні у Європі казали: «Київ подає надто невиразні сигнали щодо свого членства». Після Помаранчевої революції і «виразних сигналів» Києва у Европарламенті залунали досить песимістичні (як для України) «десять-п'ятнадцять років щонайменше». У Евросоюзі навіть намагаються прирівнювати Східну Європу початку 90-х, зокрема Польщу, до постпомаранчевої України. Це сприймається не стільки як образа, з огляду на усі непомічені європейцями зусилля прозахідних еліт України, скільки як свідчення повної сліпоти Європи. Що Україна не роби — однак для ЕС лишатиметься «банту-станом», адже виявилось, що словесами про «європейську цивілізацію» та «безмежний поступ в демократизації» бюрократів з Єврокомісії не переконати. Єдиний аргумент — процвітаюча економіка, яка в разі чогось, має безапеляційно продаватись світові «відкритого капіталу». Це, відповідно, спричинює до повного підпорядкування національної правової системи вимогам «вільного європейського ринку». Тож в українському випадку, вочевидь, є свої позитивні, але є й негативні моменти. Так виглядає, справа не стільки у «готовності» України, скільки у «бажанні» Європи. Приязні з Росією, попри явний авторитаризм путінського режиму, сумнівний вільноринковий досвід Ходорковського та особливості миротворчої кампанії в Чечні, ніщо не загрожує. З росіянами дружать попри все, а от з Україною — лише за виконання вимог. Аналогічна ситуація з досі «незрозумілою» східною політикою ЕС. Найбільшим досягненням ЕС можна вважати створення єдиного для країн-членів спільноти ринку капіталів, товарів і послуг та забезпечення вільного переміщення осіб, адже економічна складова відіграла значу роль у прагненні країн-кандидатів приєднатись до цього успішного економічного проекту. Незважаючи на теперішні проблеми, з якими зіткнулись економіки країн-промоторів ЕС, нові члени ЕС, поліпшили або ж значно зміцнили своє економічне становище після входження до спільноти. Проте економіка лише одна з підвалин ЕС. Значно

менші досягнення ЕС у здійсненні спільної зовнішньої політики та безпеки, а також у співпраці в галузі внутрішніх справ та правосуддя.

Попри незначний успіх у цій справі, ЕС спробував створити єдиний інструмент у реалізації зовнішньої політики — Європейську політику сусідства (ЕПС), яка за задумом своїх творців повинна оточити ЕС «колом друзів» від Марокко до Росії і Чорного моря (СОМ (2003) 104, с. 4)¹, які максимально наближені до ЕС і поділяють спільні з Європою цінності, функціонують у межах верховенства права та ринкової економіки. Своім існуванням ЕПС завдячує останньому великому розширенню ЕС на країни Центральної та Східної Європи. Упродовж першої половини 1990-х років увага країн-кандидатів і, зрештою, самого ЕС, була зосереджена на успішному проведенні розширення, обіцянка якого була охарактеризована як найбільш вдалий інструмент, застосований ЕС у його зовнішній політиці². Однак, усередині 90-х з'являється розуміння впливу розширення не тільки на внутрішню і зовнішню політику, але, в першу чергу, на безпеку самого ЕС. «В інтересах ЕС, аби країни, з якими ми маємо спільний кордон, були «передбачуваними». Сусіди, втягнені у збройні конфлікти, слабкі держави, у яких процвітає корупція, дисфункціонує суспільство чи стрімко зростає населення — все це породжує безліч проблем для Європи. Реуніфікація Європи та інтеграція країн кандидатів збільшить нашу безпеку, але водночас наблизить нас до проблемних територій. Нашим завданням є оточення ЕС колом «надійних» сусідів на східному та південному кордонах, з якими ми можемо тісно співпрацювати»³. Незважаючи на невизначеність самого ЕС у способі здійснення нової зовнішньої політики однак стверджувалось, що «розширення ЕС створює добру нагоду до заохочення стосунків євроспільноти з країнами, зорієнтованими на стабільність та налаштованими на зменшення відмінностей по лінії нового східного кордону ЕС»⁴.

Побудова відносин з новими сусідами повинна ґрунтуватись на спільному розумінні економічних та політичних цінностей, бажанні стабільності та процвітання — саме такі принципи формально покладені в основу ЕПС. Ціллю останньої є бажання поділитись перевагами розширення ЕС з країнами сусідами і водночас сприяти утвердженню стабільності, безпеки та процвітання

цих держав. ЕПС передбачає надзвичайну тісну співпрацю, включаючи значну економічну інтеграцію та глибоку політичну взаємодію з метою уникнути нових розподільчих ліній у Європі⁵. Ніби все чітко і прозоро, проте чомусь не в українському досвіді...

Вихідним пунктом та рушійною силою, що зумовлює існування ЕПС, є забезпечення безпеки ЕС. Останній подає себе структурою, що функціонує завдяки досягненню порозуміння як у стосунках зі своїми сусідами, так і всередині самої спільноти. Пропагування регіональної співпраці та мирного врегулювання конфліктів є центральним аспектом у ЕПС. Такий своєрідний спосіб захисту власних інтересів ЕС використовує не вперше, хоча, у дещо спрощеному варіанті. Зокрема, це стосується Західних Балканів, оскільки тільки поєднання їх у єдиній структурі — ЕС, дозволить гарантувати спокій та безпеку на півдні Європи.

У здійсненні ЕПС використовуються інструменти, запозичені з преакцесійних відносин ЕС з кандидатами на членство, зокрема, Плани дій, формулювання цілей та завдань, залежність наступної співпраці від реалізації поставлених завдань, систематичний моніторинг, посилення транскордонної співпраці. Романо Проді прокоментував мету ЕПС «як досягнення такого рівня інтеграції і максимального наближення до ЕС, який можливий без набуття членства»⁶. ЕК наголошує у помилковості трактування ЕПС як регіональної політики, наполягаючи, що остання є зовнішньою політикою ЕС щодо всіх сусідів, яких можна поділити на три категорії. Перша, це ті держави, які відповідають критеріям членства ЕС, однак не виявляють бажання стати частиною ЕС (Швейцарія, Норвегія). Друга група — держави, які розглядаються як «потенційні кандидати», але наразі не досягнули, або й ніколи не досягнуть вимог, що ставляться перед країнами кандидатами (Західні Балкани). І нарешті, до третьої групи належать країни, які сприймаються виключно як сусіди ЕС (Білорусія, Україна, Молдова і Середземноморські держави, Азербайджан, Вірменія та Грузія). Цей перелік безперечно містить перспективи для України, але напевно

різниця між Україною Білоруссю і Азербайджаном суттєва.

Щодо співпраці з Росією, формально вона здійснюється поза ЕПС, хоча на практиці використовує всі інструменти останньої. Коріння таких відносин можна шукати у т.зв. «північному напрямку», який постав як ініціатива ЕС щодо країн Північної Європи, басейну Балтійського і Баренцового морів та північноєвропейської частини Росії, включно з Калінінградською областю (закладалась можливість участі у співпраці США та Канади). Офіційною датою започаткування «північного напрямку» у контексті зовнішньої політики ЕС вважається грудень 1997 року, коли з ініціативи Фінляндії на засіданні у Люксембургу було презентовано концепцію, яка ґрунтувалась на існуючих механізмах співпраці у цій частині Європи. У грудні 1998 року на засіданні у Відні запропонований напрямок зовнішньої політики був схвалений країнами ЕС. Варто зазначити, що до утвердження «північного напрямку» як спільної політики союзу, останній існував у виді ре-

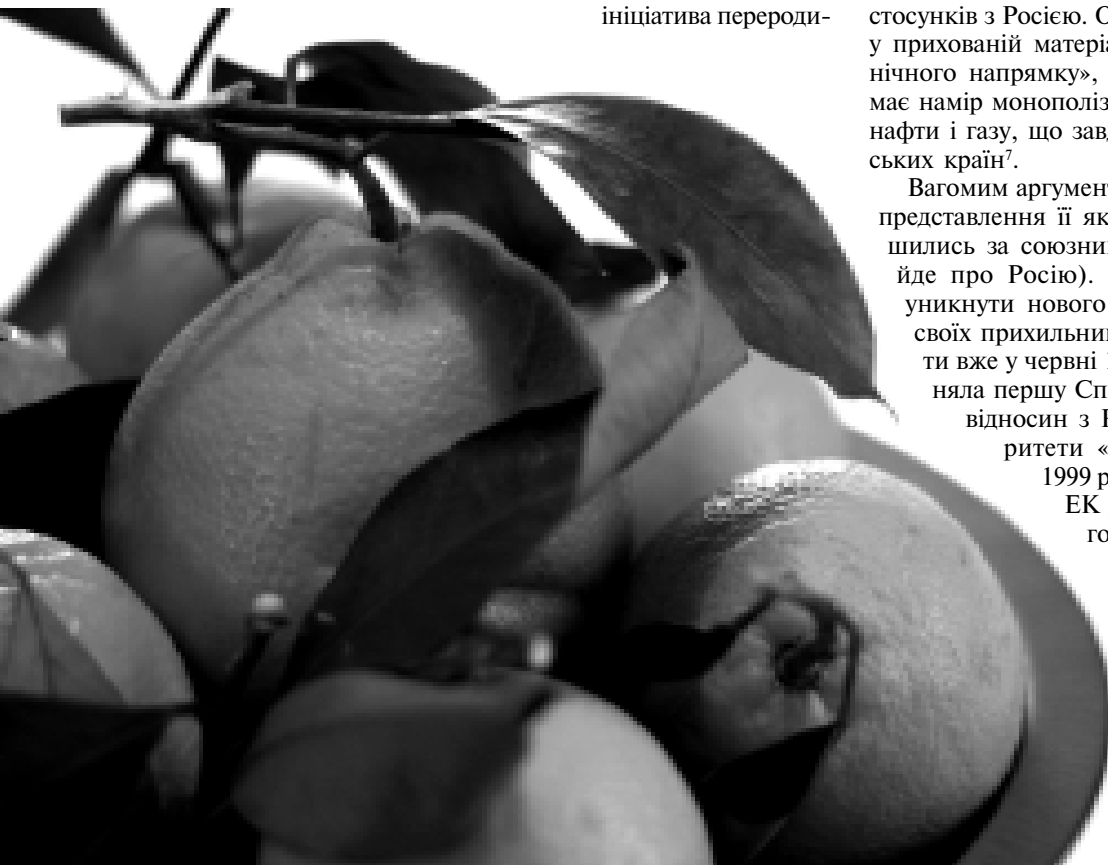
гіональної співпраці країн Баренцового та Балтійського морів.

Основними завданнями цієї ініціативи є сприяння стабільності та безпеці у Європі, охорона прав людини, зміцнення демократії та верховенства права, утвердження вільного ринку, зріст добробуту, забезпечення високого рівня зайнятості, розвиток економічної співпраці. захисту Особливо наголошувалось на необхідності забезпечення безпеки у регіоні, зокрема контролю за ядерною зброєю, недопущенням її розповсюдження, розбудова транспортного сполучення (наприклад, Гельсінкі-Санкт-Петербург-Москва) та енергетичного сполучення, в основному з Росії, і поєднанню нових магістралей з існуючими європейськими енергетичними мережами. Зверталась увага також на охороні навколишнього природного середовища, зокрема недопущенні економічного росту за рахунок завдання шкоди НПС.

Після вступу Прибалтійських республік та Польщі до ЕС, ці країни формують «північний напрямок» виходячи з нових реалій. Зрештою, ця ініціатива перероди-

лась у співпрацю ЕС з Норвегією, Ісландією та Росією. Але, уважніше проаналізувавши розвиток цієї співпраці, можна стверджувати, що ще з моменту надання їй статусу спільної політики ЕС, основним її реципієнтом вважалась Росія (багаті поклади нафти і газу роблять її вагомим гравцем у відносинах з ЕС). Варто зауважити, що окремий наголос ставився Фінляндією на стосунки з Росією та пропаганді «північного напрямку» ще у моменті преакцесійних неогоціцій останньої з ЕС (Фінляндія є членом ЕС з 1995 р.). Ця пропозиція знайшла свою підтримку у Німеччині, Франції та Португалії. Шведи та данці були стриманіші у прояві почуттів щодо концепції, бо вважали, що вона немає європейської ваги і більше пасує самій Фінляндії. Крім того, останні, сподівались, що концепцію буде представлено як спільне дітище нордицьких держав. Балтійські країни (Естонія, Латвія, Литва та Польща) перебуваючи ще на етапі неогоціцій з ЕС дуже обережно ставились до висловленої пропозиції, остерігаючись можливих перешкод на шляху до членства в ЕС, породжених поглибленням стосунків з Росією. Однак, Литва висунула припущення у прихованій матеріальній користі Фінляндії від «північного напрямку», оскільки припускала, що остання має намір монополізувати право на транзит російських нафти і газу, що завдасть шкоди інтересам Прибалтійських країн⁷.

Вагомим аргументом на користь цієї ініціативи було представлення її як діалогу ЕС з країнами, які залишились за союзним кордоном (у першу чергу, мова йде про Росію). Наголошувалось на необхідності уникнути нового поділу Європи. Ця ідея знайшла своїх прихильників, що принесло видимі результати вже у червні 1999 року (Європейська Рада прийняла першу Спільну Стратегію ЕС щодо розвитку відносин з Росією, яка включила в себе пріоритети «північного напрямку»). У грудні 1999 року у Гельсінкі Рада ЕС зобов'язала ЕК розробити План дій для «північного напрямку» (схвалений 13 червня 2000 р.). План дій визначав пріоритетні напрямки співпраці ЕС та РФ у 2000-2003 роках, в основі яких лежали цілі «північного ініціативи». У 2002 р. розпоча-

лась робота над новим Планом на 2004 – 2006, основним завданням якого, на думку комісара Кріса Патена (*Chris Patten*) «повинно бути використання можливостей, які виникли після розширення ЕС. Зокрема, необхідно зробити спробу зміцнити стосунки з Росією як новим сусідом ЕС»⁸. Серед пріоритетних напрямків діяльності визначено економіку, розвиток інфраструктури, освіту, навчання, охорону здоров'я і навколишнього природного середовища, ядерну безпеку, транскордонну співпрацю. Наголошено на потребі зосередити увагу на розвитку конкретних територій, зокрема Калінінградської області, яка після розширення ЕС має єдиний спільний кордон з ЕС (зрештою, так як і Швейцарія). Моніторинг та сприяння реалізації Плану дій покладений на ЄК. План дій є одним з інструментів ЕПС (наприклад, Україну він зобов'язує з 21 лютого 2005 року), однак у випадку співпраці з Росією він використовується поза межами ЕПС.

Як уже зазначалось, «північний напрямок» значну увагу приділяє охороні навколишнього середовища (одна з характерних рис політики Скандинавських держав⁹). Під час головування Швеції у ЕС створено Партнерство захисту середовища, участь у якому беруть також і такі фінансові структури як ЕБРР, ЕІБ (Європейський інвестиційний банк) та Нордицький Інвестиційний Банк. Ціллю партнерства є фінансова підтримка інвестицій у цьому регіоні, основним «споживачем» яких виступає Росія (з огляду на найбільші проблеми із захистом НПС). З цією метою, ЕС уможливив доступ РФ до кредитів ЕІБ у галузі охорони НПС (зокрема, схвалено кредит у розмірі 40 млн. євро на побудову захисного антиповеневого бар'єру через ріку Нева, а також додатково на впровадження системи забезпечення питною водою міста Калінінград та зменшення забруднення Балтійського моря¹⁰). Натомість, Україна отримала доступ до 250 мільйонів євро кредитів ЕІБ лише цього року після підписання Плану дій Україна–ЕС, проте перелік об'єктів кредитування розширено на пріоритетні завдання Плану дій (НПС, енергетика, транспорт etc.).

Крім фінансових ресурсів ЕІБ, «північна ініціатива», має доступ до бюджетних інструментів ЕС – фондів програм PHARE, TACIS та INTERREG. Потрібно наголосити, що TACIS, INTERREG та MEDA (для «барселонського процесу», про що буде йти мова нижче) є також ключовими фінансовими інструментами реалізації ЕПС.

Отже, «північний напрямок» – з 1997 року один із векторів зовнішньої політики ЕС, що завдячує своєю появою Фінляндії, взаємодія у рамках якого відбувається на підставі Плану дій та з доступом до фінансових джерел ЕС, які передбачені для транскордонного співробітництва, зокрема на зовнішніх кордонах розширеного ЕС (TACIS, певним чином INTERREG).

Вартими уваги є пріоритети Фінляндії на період головування у ЕС в другій половині 2006 року, серед яких особливий наголос ставиться на розвиток стосунків ЕС з Росією, продовження реалізації «північного напрямку» та трансатлантичних відносинах¹¹. Хоча в інтерв'ю «Дзеркалу тижня» №38 (566) від 1.10.2005 року прем'єр-

міністр Фінляндії Маті Ванханен заявив про плани Фінляндії провести у Гельсінкі саміт Україна–ЕС ще на початку свого головування у ЕС (липень 2006 р.).

Ясна річ, «північна ініціатива» не єдиний інструмент зовнішньої політики ЕС для адаптації «східного сусіда». Країни Західної Європи впродовж років провадять активну політику у регіоні Середземного моря. Відповідно можуть бути різними і механізми та країни-промотори Російської Федерації до інтеграції у механізми ЕС. Свідченням цього є досвід арабо-африканського вектору зовнішньої політики ЕС. Вже у 70-х роках Європейська Спільнота досягла багатосторонніх домовленостей з регіонами Машреку (Maszreku) (Ліваном, Йорданією, Сирією та Єгиптом) і Магрибу (Алжиром, Лівією, Марокко, Мавританією і Тунісом) – про надання допомоги, правовою підставою якої були додатково укладені протоколи (до 1995 таких протоколів підписано 4). У 90-х роках ЕС переглянув свою політику і надалі вона здійснювалась без поділу на регіони. У листопаді 1995 року у Барселоні на конференції 15

країн-членів ЕС та 12 країн Середземного моря започатковано «барселонський процес» – Середземноморське партнерство, що стало основою політичної, економічної та культурної співпраці, мета якого у інтеграції Середземноморських країн з Європою, шляхом створення зони вільної торгівлі, проведення політичних консультацій, реалізації спільних проектів у галузі охорони НПС, модернізації енергетичного сектору, розвитку сільських територій та регіонального планування, боротьби з безробіттям, заохоченням зовнішнього інвестування у регіон. «Барселонський процес» передбачає врахування умов, в яких функціонує той чи інший учасник, що дозволяє визначити пріоритетні напрямки співпраці для кожної країни окремо, хоча у свою чергу не сприяє формуванню гомогенного простору добробуту і стабільності (ці завдання ставить собі за мету ЕПС, з 2004 р. частиною якої є також «барселонський процес»).

Фінансування «барселонського процесу» здійснюється, як і у випадку «північної ініціативи», за рахунок бюджетного інструменту ЕС – фонду програми MEDA (на кшталт PHARE і TACIS) та кредитів ЕІВ (6,5 мільярдів євро у 2000–2007 роках).

«Барселонський процес» – амбітна ініціатива, що закладає основи розвитку якісно нових регіональних відносин; її засадничі цілі відображені у Барселонській Декларації¹², це, зокрема, сприяння розвитку стабільних та мирних територій, через заохочення політичного та безпекового діалогу, поступове формування вільних економічних зон, ґрунтованих на економічному та фінансовому партнерстві, заохочення міжкультурного порозуміння, шляхом побудови соціального, культурного та особистісного партнерства.

Цінністю «барселонського процесу» є унікальний склад його учасників, серед яких антагоністичні Ізраїль та Палестинська Автономія співіснують разом. Таку тактику у побудові відносин ЕС використовує не вперше, хоча у цьому (негоціаціях, економічній співпраці та багатовекторності) американський аналітик Роберт Каган (Robert Kagan) вбачає військову слабкість ЕС¹³.

Зауважимо, що увійшовши до ЕПС у 2004 році як одна з його складових, «барселонський процес» лише утвердив свій статус пріоритетного вектора зовнішньої політики ЕС, підтвердженням чого є визнання співробітниками іспанського МЗС, що «у контексті Європейської політики сусідства в Іспанії є три пріоритети: Марокко, Марокко і ще раз Марокко»¹⁴.

Підсумовуючи, можемо говорити, що ЕПС є спробою ЕС сформувати єдину стратегію розвитку відносин зі своїми сусідами, яка покликана посилити вже існуючу політику та її інструментарій (УПС, Плани дій, спільні стратегії, «барселонський процес», TACIS, MEDA, зрештою, угоди про асоціацію). В основі ЕПС відображено позицію ЕК, що акцептуючи відмінності між сусідами, наділяє їх спільною рисою, а саме бажанням наблизитись до ЕС і досягнути такого ж рівня добробуту та процвітання, водночас забуваючи про різний досвід країн сусідів, набутий у відносинах з Союзом. І саме тому, ЕПС не можна вважати єдиною стратегією ЕС, бо вона поєднує у собі вже існуючі та напрацьовані вектори співпраці, зокрема, «барселонський процес» та ініціативи, які знаходяться у зародковому стані (так званий «східний вимір»). Складається враження, що запроваджуючи ЕПС, ЕС мав намір приховати відсутність чіткої стратегії співпраці зі східними сусідами і єдиною підставою розпочати її розробку було розширення ЕС. Незважаючи на зусилля ЕС, такої стратегії, на сьогодні, не існує. Зрештою, складно назвати спроби імплементувати інструменти «барселонського процесу» у співпраці з країнами Східної Європи та Південного Кавказу «зусиллями ЕС» чи формуванням стратегії. Наголошуючи на індивідуальному підході у відносинах із сусідами, ЕПС використовує спільні для всіх інструменти, які тільки посилюють диференціацію між країнами, євроінтеграція яких залежить від показників виконання «домашнього завдання» — Плану дій — і перспективи укладення наступних поглиблених угод про співпрацю (зокрема, держави які досягнуть поставлених Планом дій результатів, отримають шанс укласти Європейську сусідську угоду, яка, однак, не передбачає членства у ЕС). Зрештою, ЕПС не готує країни до членства, «станом на сьогодні, членство цих країн (які співпрацюють у рамках ЕПС — *С.Л.*) не стоїть на порядку денному», — комісар Фергойген¹⁵. Тож перспек-

тиви України, при детальнішому аналізі інтеграційних механізмів, стають дедалі примарнішими.

Рушійною силою як «барселонського процесу», так і «північної ініціативи» була регіональна співпраця, інтенсивний розвиток та продуманий лоббінг якої зумовив її визнання як спільної політики ЕС. Тому, для формування «східного виміру» політики ЕС потрібно поглиблювати регіональну співпрацю у Східній Європі. Однак, створення регіональної організації за зразком Вишеградської групи (основним завданням якої було членство Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини у ЕС) не вбачається достатнім. «Вишеградська співпраця» виявляється мало цікавою країнам, коті вже стали членами ЕС. За таких умов, демонстративна промоція регіональної співпраці з боку держав-членів ЕС, насправді — незначний крок у напрямку євроінтеграції своїх сусідів.

Не виключено, що відсутність «східного вектора» у політиці ЕС залежить від традиційного трактування Східної Європи як сфери інтересів Росії. Але останні події з проведенням через Балтику російсько-німецького трубопроводу свідчать про побудову спільного російсько-єєсівського енергетичного майбутнього, і відповідне узалежнення від цього «східного вектору». Тож стає зрозумілою «таємниця Європейського Полішинеля» — не образити Росію і продемонструвати формальне дотримання власних критеріїв. Радше всього саме тому ЕС ігнорував цей напрямок зовнішньої політики.

Проте, вже сьогодні ЕС стикається з наслідками цієї непродуманої політики. За необхідности збереження безпеки в регіоні і відстоюванні власних інтересів ЕС породив ЕПС. Чи зможе ЕПС у такому виді вберегти ЕС від нелегальної міграції, дешевої робочої сили і гарантувати безпеку, покаже час, але факт, що найближчими роками ЕПС не зазнаватиме якісних змін. Тож не виключено, що і російський шлях до Єврокомісії вкотре виявиться коротшим.

1. **CDDRL WORKING PAPERS** *The European Neighbourhood Policy: Legal and Institutional Issues* Marise Cremona Center on Democracy, Development, and the Rule of Law Stanford Institute for International Studies Number 25 2 November 2004. http://iis-db.stanford.edu/pubs/20738/Cremona-ENP_and_the_Rule_of_Law.pdf (ENP_mix)

2. **CDDRL WORKING PAPERS** *The European Neighbourhood Policy: Legal and Institutional Issues* Marise Cremona Center on Democracy, Development, and the Rule of Law Stanford Institute for International Studies Number 25 2 November 2004. http://iis-db.stanford.edu/pubs/20738/Cremona-ENP_and_the_Rule_of_Law.pdf (ENP_mix)

3. Solana, 'A Secure Europe in a Better World', S0138/03.

4. Там же.

5. GAER Council conclusions on European Neighbourhood Policy – 14 June 2004.

6. «A Wider Europe – A Proximity Policy as the key to stability», speech to the Sixth ECSA-World Conference, Brussels, 5-6 December 2002, SPEECH/02/619.

7. Aleksandra Borek. «Wymiar polnocny» w polityce Unii Europejskiej. <http://dialogipolityczne.webpark.pl/Borek.html>

8. Там же.

9. Там же.

10. Ольга Носова. Фінансування від Європейського Інвестиційного банку стане для України реальністю Європейська Програма. Інформаційно-аналітичний бюлетень, № 7, березень 2005 р.

11. Plan przewodnictwa Finlandii w UE w drugiej polowie 2006.

12. http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/

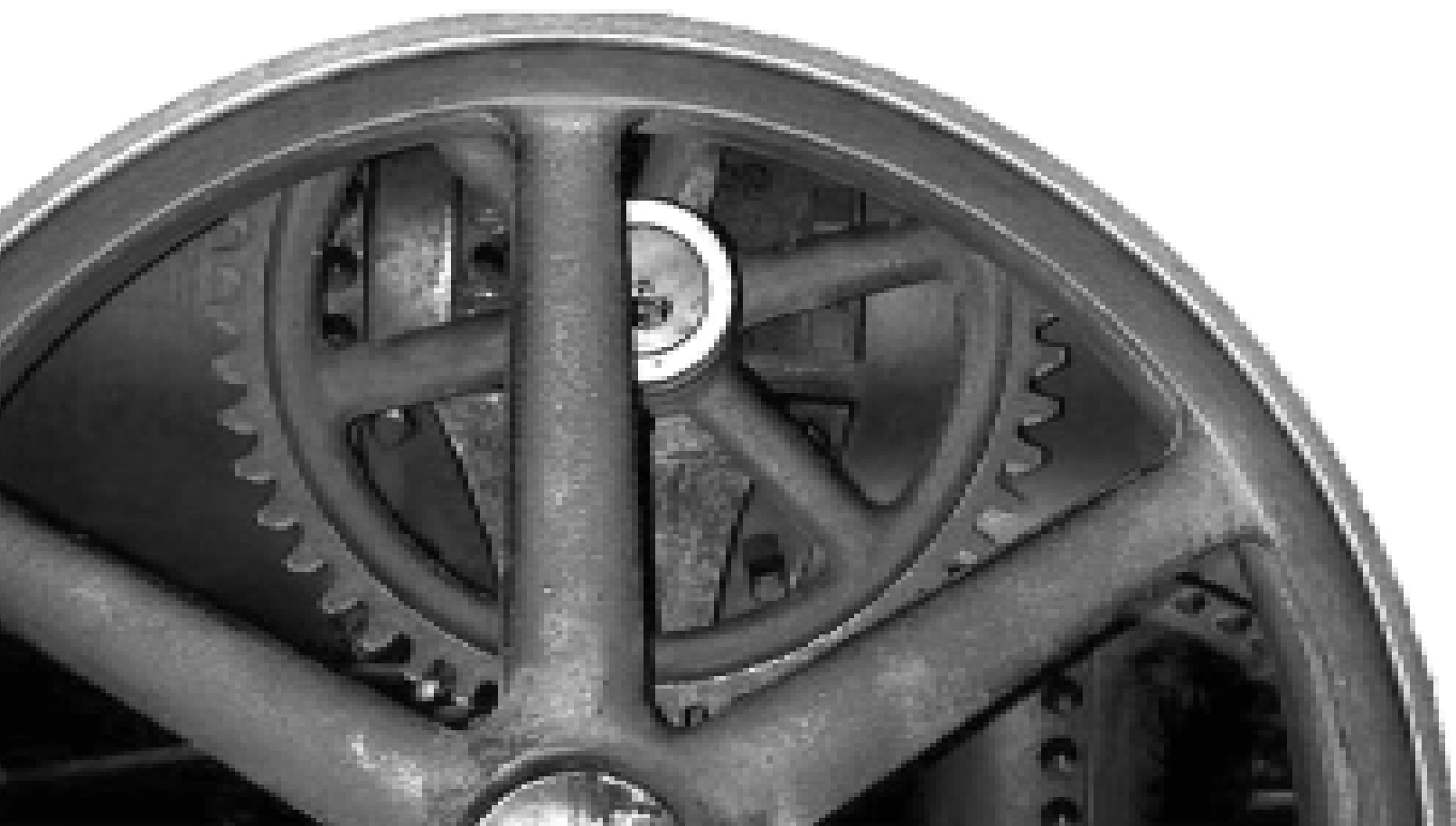
13. Fatalny trojkat: Stany Zjednoczone, Europa i Bliski Wschod. Justin Vaisse <http://www.neweuropereview.com/Polish/Fatalny-trojkat.cfm>

14. Дзеркало тижня #17(544) 7-13.5.05. Олена Гетьманчук Євроінтеграції України заважають НАТО і ГУУАМ? www.zn.kiev/ie/razdel/544/1600

15. 'The European Neighbourhood Policy', Prime Ministerial Conference of the Vilnius and Visegrad Democracies: «Towards a Wider Europe: the new agenda», Bratislava, 19 March 2004, SPEECH/04/141.

О Л Е Н А О Б У Х
с о ц і я л ь н а
д е м а г о г і я

У всі часи власні пристрасті були для людей значно важливіші за всілякі там політичні інтриги. Українці за роки незалежності виявили себе чи не найпристраснішою нацією. Як же здобути владу, та й ще легітимно, в країні, якій начхати на твоє прагнення до верхівки? Зіграти на почуттях! Дати їм те, чого вони хочуть найбільше, а саме: можливість поколупатися у власних душах і знайти там залишки емоцій. Створити їм гігантську ілюзію (чи, може, блаженну віру) боротьби за «праве» діло. Дозволити повірити їм, що вони живуть для вдосконалення суспільства в цілому. Запевнити, що вони, і лише вони, здатні пропустити кризь себе весь спектр почуттів, пов'язаних з досягненням великої ідеї реформування не зовсім демократичного ладу в державі. Адже самовизначення: «Я — революціонер!» так тішить власне его, що може змусити піти навіть на смерть, якщо знадобиться звичайно. Вплинути на свідомість таким чином, щоб прагнення «амбіціонера» до влади стало стійким переконанням, що це потрібно всім, а життя без нього («І його команди», — скромно махає транспарантом якась тендітна і миловидна жіночка), то не життя взагалі. Таку пристрасть можна порівняти з алкогольним сп'янінням, після якого обов'язково наступає похмілля і дитяче розгублене питання: «А чому? Ми ж робили все правильно!»

Минув рік... Тепер, коли прояснюється голова, Великі Мізки кидаються у крайність — вони хочуть нової дози алкоголю. П'янка отрута ще не зовсім вийшла з крові і вона прагне повторного збагачення почуттями. Дайте нам з'їсти наших натхненників! Хотіли громадянського суспільства?

Україна прагне наслідувати Захід, тому на теренах рідної неньки, як і на Заході, модним стало все «демократичне». Одним з проявів демократії є проникнення у свідомість людей певної моделі поведінки, нав'язування і пропаганда певного способу життя. Саме тому в демократичному суспільстві такою популярною є реклама. Але якщо яскраві картинки заможного і налагодженого життя на екранах телевізорів чи плакатах суперечать реальності, то це, м'яко кажучи, викликає обурення у пересічного громадянина, який почуває себе просто

обдуреним. Проте, було б несправедливо заперечувати певні позитивні зрушення в характері, одягнутої у вишвілий мандариновий колір батьківщини. Хоча б у тій самій рекламі, наприклад соціальної. Ми ж бо прагнемо(!) поліпшити суспільство і «підігнати» його до норм, за якими живе весь цивілізований світ (а чи справді весь?). А позитивно налаштована людина і є продуктом (сподіваємося, що не життєдіяльності) соціальної реклами. У цьому сенсі українська соціалка рівняється на канадський досвід (ох, ця мила-мила Північна Америка), проводяться соціальні дослідження і аналіз вже наявної реклами, а також її вплив на населення. Наголошується на позитивному форматі реклами і уникання в лозунгах часточки «не» (не вбий; не вкради; не створи собі кумира і под.). Соціальна реклама в Україні є технологією, а не інструментом соціальної політики, а це досить таки примітивний рівень.

2005 рік відзначився, окрім «високих темпів демократизації», ще й створенням «соціального» фону в Україні. Було запроваджено «Програму розробки та розповсюдження соціальної реклами», механізм реалізації якої здійснювався через 1088 соціальних служб (ого! величина цієї цифри просто вражає, їсти хочеться завжди і кожен заробляє на хліб з маслом, як може). Практика створення соціальної реклами на місцях показала, що існує проблема нефаховості у виробництві регіональної реклами. А тому локальні соціальні служби подають лише пропозиції, які або ж відхиляються, або ж фінансуються центром. Київ, в свою чергу, відзначає, що соціальна реклама має різне спрямування в залежності від регіону країни.

А чи справді це так? Чи справді моральні цінності мешканців Рівного відрізняються від моральних цінностей жителів Харкова? Чому наша славна столиця прагне розділити країну на регіони, навіть у сфері загальнолюдських цінностей? Нонсенс! Якщо ви пропагуєте національну ідею (це лише наприклад), то не будете ж ви заохочувати купувати українських авторів на Заході українською мовою, а на Сході — російською?

У 2005 році українці отримали унікальну можливість не тільки почути про соціальну рекламу, а ще й побачити це диво природи на власні очі. У порівнянні з попередніми роками відсоток соціалки збільшився. Тепер ми маємо хоча б уявлення, що то таке і чи

зможемо ми зробити щось схоже, але з амбіційною претензією на витворення власного унікального і неповторного стандарту. Проте виникає питання, чи вся соціальна реклама є справді «соціальною»? Адже її спрямування часто відображає банальні корпоративні інтереси. Чи можна вважати рекламу соціальною типом: «Заплати податки — спи спокійно», де внизу маленькими літерами закарбовано: Податкова адміністрація України. Коли у реклами є замовник, навіть коли вона має бути корисна суспільству, то це вже, як мінімум, державна реклама. Соціальною ж реклама може бути лише в тому випадку, коли вона створюється громадською (благодійною чи ще якоюсь) організацією. За таке твердження мене можна сміливо обвинуватити у суб'єктивному підході до цього питання. Але соціалка апріорі є альтруїстичним пориванням допомогти бездоленним, а намагання отримати вигоду — гроші чи позитивний імідж — прямо пропорційно змінюють її суть.

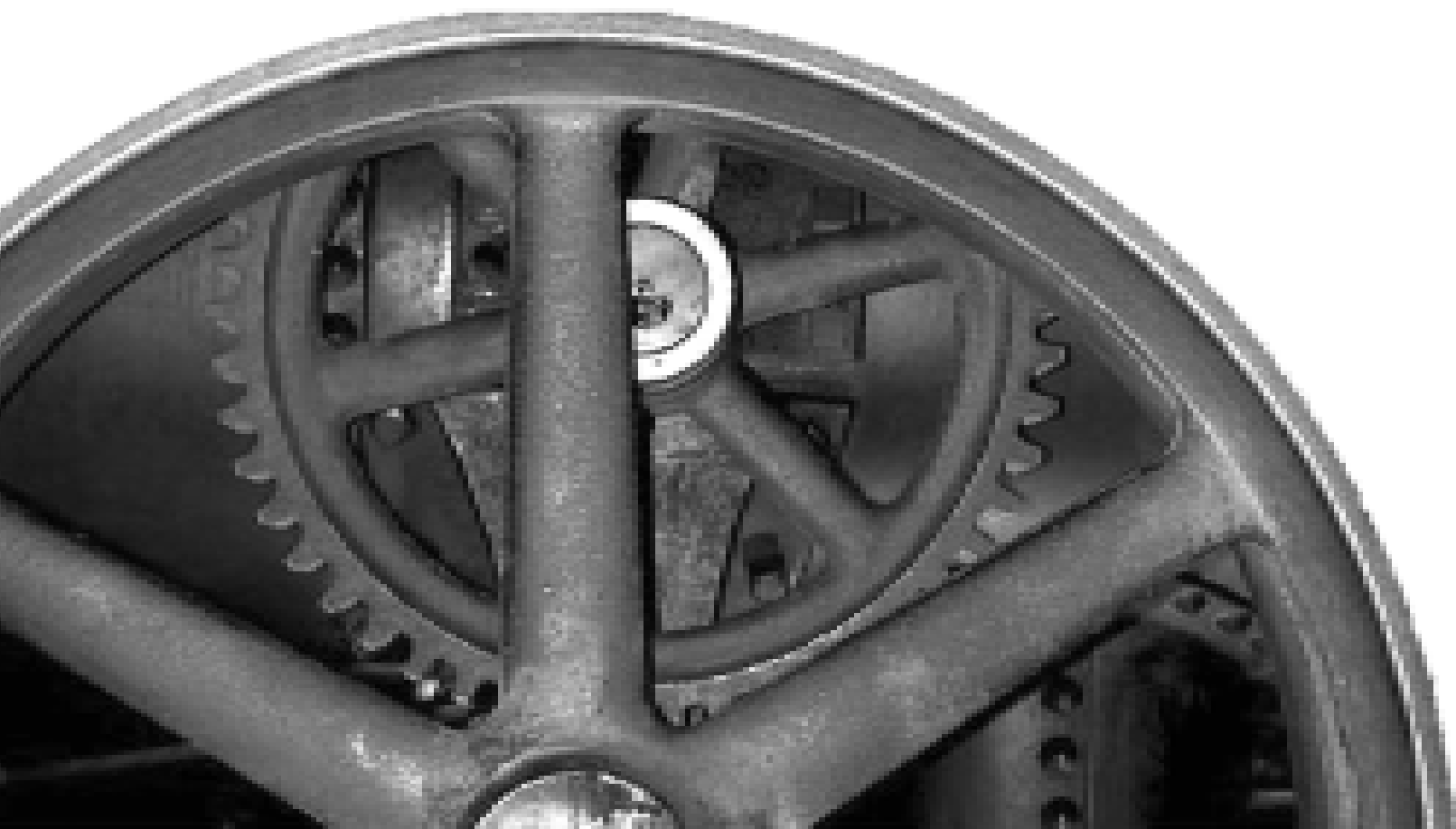
Незважаючи на всі позитивні зрушення у сфері соціальної реклами існує ряд не вирішених проблем, а саме: недостатнє фінансування; відсутність єдиного суб'єкта, який би ніс відповідальність за впровадження і донесення соціалки в народ; складність проникнення на медіа простір; відсутність контролю; непрофесіоналізм у виробництві соціальної реклами на локальному рівні; непродумана законодавча база (коли ж ми нарешті продумаємо ту багатостраждальну базу?). Проблеми викликають негатив, а їх величезна кількість веде до повної апатії, і тому працівникам соціальних служб варто зосередити всю свою увагу на творчо-виробничому процесі, а не на бідканні про бездіяльність держави. Це буде набагато корисніше.

Нагальною є необхідність подальшого проведення досліджень в питаннях ефективності соціальної реклами, перші з яких були проведені за ініціативи Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді (ага! значить ми все-таки працюємо). Як один з напрямів впровадження наукових засад соціальної реклами слід розглядати розвиток в Україні досліджень в галузі соціального маркетингу, нової і мало кому відомої поки що. Необхідно також паралельно з візуалізацією проблеми перейти до її поступового практичного вирішення. Бо погодьтеся — цинічно вдавати видимість бурхливої діяльності без видимих результатів. Духовна підтримка

є надзвичайно важливою для людей, які справді потребують допомоги, хоча б на рівні розуміння. Соціальна реклама є надзвичайно актуальною у перехідному суспільстві, де модель поведінки і взаємовідносин перебуває у стадії формування і становлення. Саме цей період часу, період, коли ми поламали рамки, насажені нам тоталітарною системою, найсприятливіший для впровадження моди на гуманізм. Не прогавити б...

С Е Р Г І Й П А Р Д У С
політичний бенефіс
п о м а р а н ч е в и х :
(не)разом чи окремо?

Шлюб з розрахунку — один із банальних способів здобути капітал. І не потрібно вдаватися у патосну реторику дискусій, аби зрозуміти, що особиста вигода політиків від союзів і альянсів присутня завжди. Кожна сила, йдучи на блокування з іншою, переслідує свої цілі. Було б звичайно просто пречудово спробувати змінити буденну і знану реальність і спробувати скомпіювати явище «політичного кохання», де «спільне життя» є не засобом, а ціллю, де відсутні дискредитація, шантаж, демагогія... Але... Жанр цих думок є з розряду тих що, якби небо було б рожевим — який би колір обрав Янукович?! Можливо, незабаром такі фантазмагоричні памфлети стануть невід'ємною складовою журналістики і піару.

Активна співпраця Ющенка і Тимошенко бере свій початок ще з ясельного за політичними мірками віку, коли обидва герої своїми невпевненими кроками лишень вступали на хиткий ґрунт вітчизняного істеблішменту. Він — після трагічної смерті В. Гетьмана в якості голови нацбанку України, вона — як куратор Єдиних енергетичних систем України і за сумісництвом — чи не основна фігура після опального Лазаренка у партії «Громада». Одне із перших зближень і єднань особистісних політичних амбіцій пройшло у грудні 1999 року, коли новоспечений прем'єр Ющенко, формуючи свою команду (а з приводу складу уряду в нього був повний карт-бланш) запросив на пост віце-прем'єра з питань ПЕК Юлію Володимирівну. Питання на засипку — що ж їх єднало, що було спільного і чому саме Юля?

На той час все здавалося таким закономірним і буденним, що навіть тодішній президент Кучма, який категорично не сприймав Тимошенко, на певний час все ж змирився з такими кадрами. Проте, лише на час. Ув'язнення остаточно утвердило в Тимошенко вектор політичної ескалації конфлікту з режимом і особисто з Кучмою. Відтоді власне і починається радикалізація поглядів, чи, можливо, їх імітування, як інструмент тотальної опозиції.

Ті сорок непростих для майбутньої леді Ю днів «відсидки» змінили і відносини з Ющенком. Між ними пробігла чи не перша чорна кішка. Проте, напевно,

вона була така швидка і темна, що у вечірніх випусках новин її важко було углядіти. Публічно вони не відходили один від одного. Більше того — деякі потуги у спісах самого прем'єра — міністра робили свою справу у звільненні колеги. Але це була лише прелюдія. Уже тоді, під час березневих антикучимівських подій 2001-го, Ющенко розумів усю складність ситуації. Він розумів неминучість своєї відставки, адже проти нього було чимале олігархічне лобі в парламенті, та й сам президент на хвилі акції «Україна без Кучми» бідкався над постійним зниженням свого рейтингу і зростанням рейтингу свого візаві. Отож Ющенко, незважаючи на деяку недовіру, не міг собі дозволити спалити мости з тодішньою опозиціонеркою. Остання, в свою чергу, робила все можливе, щоб прем'єра звільнили і таким чином використати Ющенка як антикучимівський інструмент. Врешті «батько» перетворився на спільного ворога майбутніх героїв Майдану.

Цікаво, а якби не було Кучми, ну, врешті, взагалі не існувало б у природі, то навколо чого, вірніше, проти кого об'єднувались Ющенко і Тимошенко? Чи могла б взагалі йти мова про якісь спільні дії? Дозволю собі відповісти, що ні. Більше того, теперішній президент і колишній прем'єр є вкрай різними персонами. Він — типовий ліберал, вона — вічна революціонерка — радикалка; він — прихильник компромісів, вона — безжалісна поборниця всього, що стоїть на шляху її амбіцій; влада для нього — настановчі месіанські промови, для неї (хай мене вибачають прихильники Ю.Т.) — авантюрні інтриги, постійна боротьба. Цей список можна продовжити, але чи варто? Гадаю, що в цьому немає сенсу, позаяк, протиріччя є очевидними для їхніх прибічників, і що найголовніше — підтримуваними, подекуди навіть ідеалізованою.

Упродовж свого «політичного шлюбу» вони, подекуди самі того не розуміючи, доповнювали один одного. Гвинтик-Ющенко старанно «прикручував» шкурні амбіції влади за допомогою гайки-Тимошенко, водночас, голка-Тимошенко невідступно «зашивала» електоральні дірки на виборах 2004 року разом із ниткою-Ющенко. Вони — сила. Вони удвох були силою, але не народу, а лише для народу. Це був класичний менеджерський передвиборний проект, врешті фантастична казка для виборців з політичним коханням, але з трагічним

кінцем. Навіть спільне у них їх же і роз'єднує — вони «пасуться» на одному електоральному полі — західна і центральна Україна — а відтак, складається враження ніби сама природа зробила їх різними задля конкуренції, а не співпраці. Проте, на деякий час цей симбіоз непоєднуваного все ж вдалося відтворити, причому, союз цих двох антиподів з огляду на все давав свої плоди. Після перемоги помаранчевих минулого року кожен з них отримав свою долю. Гарант Ющенко досяг мети і неодноразово демонстрував свої чесні руки, які «нічого не крали». Тимошенко була призначена на пост прем'єр-міністра. Проте, слово «призначена» не означає, що вона була креатурою Ющенка. Ні. Леді Ю робила свою власну тонку політику, яка доволі часто межувала з розбіжностями у поглядах Президента. На відміну від нього, Тимошенко сприймала свою посаду не як самоціль, а як засіб до більш глобальної мети — перемога на парламентських виборах 2006 року, яка неодмінно апіорі дасть їй повне право вдруге посісти крісло прем'єра з більшими повноваженнями. Вона робила для цього все можливе і неможливе — за допомогою щоденних прес-конференцій, за допомогою тотальної боротьби з нафтовими, цукровими, врешті, кондитерськими баронами, які повсюдно «крадуть у народу гроші», за допомогою театралізованого дійства із жовтою (помаранчевою) та синьою стрічками. За різними підрахунками соціологів, їй таки вдалося «нарастити» свій рейтинг від 15 до 20 відсотків народної любови.

Однак, Тимошенко втратила значно більше, ніж заробила, і що найголовніше — продовжує втрачати власні політичні бали. Найбільш «шкідливими» виявилися, з поміж іншого, надмірна радикалізація і погіршення економічної ситуації. Стратегічно програлим, хоча й нікуди правди діти — потрібним, виявився варіант розірвання стосунків з Ющенком. Хоч і цей крок виправдав себе на початках (розіграна і розтиражована журналістами карта розтерзаної голодними вовками лані) у виді перетікання декількох процентів з НСНУ до БЮТ, але прихильники помаранчевих, зражені в своїх ідеалах, відплачують своїм героям апатичним ставленням до майбутньої парламентської гонки. Закономірним виявиться результат значної втрати голосів у обох таборах. Відтак, більш ніж фантазмагоричною є версія спланованої операції «Розлучення» Ющенка

і Тимошенко, аби Юля тверду посіла нішу опозиції і таким чином витіснити партію Януковича як фаворита на мапі лівобережного електорату. Чому колишня прем'єрка як ніхто інший підходить на цю роль? По-перше, у поглядах, перш за все, економічних вона «лівить» — ручне управління економікою, надмірні соціальні надбавки, радикальна боротьба з олігархами, — усе це імponує жителям Сходу і Півдня. По-друге, в силу масових антиющенківських настроїв у цьому регіоні гра з картою опозиціонера апіорі інструмент до припинення епохи «ВІКТОРіанства». По-третє, не меншу роль тут грає походження, адже, принцип регіонального патріотизму як досить розповсюдженого в Донбасі і сусідніх областях грає на користь Тимошенко як уродженці Дніпропетровщини. Здавалося б аргументи досить вагомі. але не беззаперечні. Беззаперечним наразі є деяке уподобання, захоплення на сході Тимошенко, як символу, але масовості цей процес не набрав і швидше за все окремі маргінали електоральної думки зникнуть так само швидко як і з'явилися. Велике значення для жителів Лівобережжя має бачення україно-російських стосунків. Відтак, йде боротьба не лише особистостей, програм, а й боротьба за більше наближення і прихильність до тіла, тобто до мурів білокам'яної. З Кремлем одні пов'язують свої амбіції як засіб зайвий раз пропіаритися, інші, взамін на деякі поступки, шукають вигідних спонсорів, ще інші використовують Москву, як інструмент тиску на Київ при лобіюванні своїх інтересів. Поїздка Тимошенко до північного сусіда одразу після своєї відставки, викликала чимало запитань. Деякі фахівці схильні вважати цей крок передусім, як прозорий натяк Ющенку та його оточенню про небезхмарність їхнього майбутнього. Проте, найбільш можливим виглядає даний візит як певний месидж до населення сходу і півдня. Але, ж чи не дивним виглядає те, що за півроку прем'єрства генпрокуратура Росії не спромоглася розслідувати справу Тимошенко, однак поїздка в білокам'яну після такої нищівної опосередкованої критики Ющенка одразу розставила всі крапки над «і». Діючи в рамках старого, але все ще діючого принципу «розділяй і владарюй», Москві потрібна полум'яна радикалка, не у в'язниці, а під стінами Банкової чи на барикадах контрреволюції, врешті, як певний засіб тиску

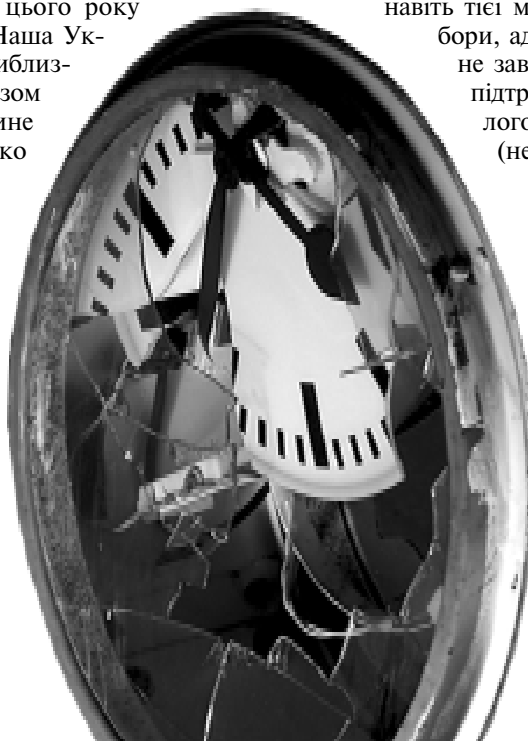
на Ющенка і навіть як деякий запасний гравець і конкурент Партії регіонів.

Контраргумент проти — оточення Тимошенка. І справа навіть не у вищезгадуваних Бродського і Волкова, а у здавалося б нормальних, навіть найбільш освідчено — моралізованих політиків у таборі БЮТ. Схід ніколи не буде голосувати за патріота — дисидента Лук'яненка, противника ЄПУ — Терьохіна, принципово українського Томенка чи колишнього унсовця Шкіля. Це азбука політичної дійсності України. Зрештою помаранчева революція і її лідери глибоко закарлися в серця більшості «донбасівчан» в ракурсі єдиних ненависних. Коли згадують Ющенка — завжди на слові й Тимошенко і навпаки. Ця інерція поглядів навряд чи зміниться до виборів і невідомо чи зміниться взагалі.

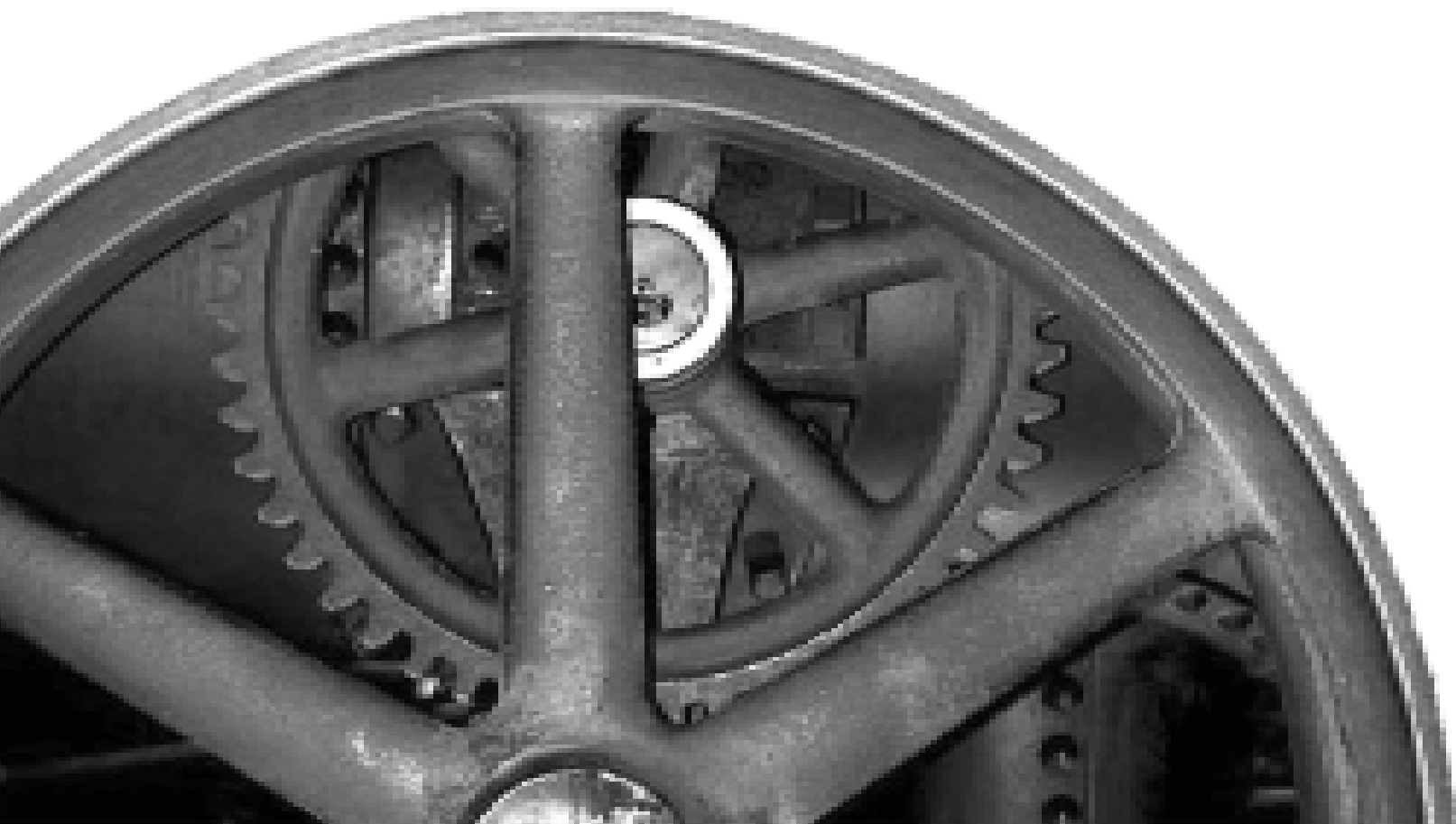
Можливість повторного об'єднання помаранчевих ще не зовсім вичерпала себе. Але чи варто робити крок, якщо знаєш, що попереду яма? Можливо потрібно трішки відійти назад, щоб досягнути її розміри і таким чином обійти цю можливу перепону. У разі реінкарнації тандему Ющенко-Тимошенко у виді передвиборчого блоку НСНУ — БЮТ на перший погляд для останніх складається все майже ідеалістично. Посудіть самі, адже за останніми соціологічними даними центру ім. Разумкова від 19 листопада цього року у разі окремого походу на вибори «Наша Україна» і Блок Тимошенко дістають приблизно по 15 відсотків голосів, тобто разом майже 30 відсотків, в той час як єдине «подружжя» помаранчевих — близько

40%. Відчуйте різницю, як то кажуть. За допомогою цих далеко не зайвих 10%., можна безперешкодно формувати новий уряд не підпускаючи до владного пирога інші політсили.

Що ж за таких обставин отримає владна палітра? Апріорі виходить калька з ситуації Тимошенко — прем'єр (адже на менше вона, з огляду на все, не погодиться) та більшість міністрів — нашоукраїнці. Цей шлях ми вже проходили. Цей шлях — останній цвях у домовину «Сили народу» і народної сили. Адже навіть якщо Тимошенко змінить методи управління, власні погляди тощо, навіть (припустимо й такий нонсенс) якщо всі олігархи — нашоукраїнці відмовляться від свого бізнесу і стануть на бік прем'єрки, або ж, взагалі, будуть виключені з лав партії, ворожба і неприязнь між головними особами держави, яка набрала особистісного, персоніфікованого характеру, не щезне на вимогу потреб держави чи суспільства. За таких умов єдиний можливий вихід — відставка уряду і, як наслідок, політична криза з можливим розпуском парламенту. Але найголовніша поразка — це повна деградація ідеї помаранчевої революції в очах ще допоки вірних майданівців, які кричали від щастя, споглядаючи, як 22 листопада руки їхніх лідерів на секунду сплелися. Це буде поразка навіть тієї маси, яка представляє інші табори, адже програє вся Україна. То чи не зависока ціна за 10% одноразової підтримки виборцями «шлюбу», вдалого і ефективного у свій час, але (не) можливого у майбутньому?

Я Р О С Л А В С Е М К І В
про плюралізм не може
існувати двох різних думок,
або why we are still sucking?

Виборчий PR — найліпший спосіб на певний час стати добровільним політичним експібіціоністом, декларуючи соціальну спрямованість власних політичних поглядів та «батьківську» стурбованість за майбутнє держави, а також бути готовим/ою до ролі жертви морального згвалтування *бу* ЗМІ за темні плями минулого. Тому, всі, хто бере участь у грі, головним призом якої є «місце під сонцем» — професійно це звучить як «позитивна електоральна поведінка» — усвідомлюють, що ставки дуже високі, і, відповідно, ретельно добирають собі «PR-кравців», щоб вчасно одягатись та роздягатись, на зразок: «Ці руки ніколи не крали...», або ж вигадують історію про несправедливо засудженого підлітка, який просто захищав честь і гідність дівчини.

Майдан. Листопад 2004-го. Намагаюсь неупереджено спостерігати за поведінкою натовпу, а перед очима мимоволі постає світлий образ пана Лебона (батько *«Психології мас»*). На душі радісно, і, водночас тривожно. А холодне *ratio* підказує: «Ось, дивись, відчуваєш важку батьківську руку Uncle's Sam, який вустами благодійника Сороса говорить: «Пора, пора, пора...», а ось молодь, студентство із гаслами: «Зека на нари, тоді підем на пари!». Вони голосують-галасують не «За» демократію, а «Проти» зосередження військової влади в руках колишнього в'язня. А тут пан Глеб Павловскій привітно махає нам руками представників східних регіонів. У їхніх очах горить фанатичний вогник, «Тому що» нові купюри в гаманцях й російська пісня у серцях, сердешні... Хоча, крім грошей, багато хто з них свято вірить у те, що єднання з братами-росіянами ліпше, ніж «колонізаційна політика Заходу».

Вогнище відчуження палає по лінії річки Дніпро вже кілька століть, а справжнім маслом у цей вогонь у контексті «Помаранчевої еволюції» (назвати революцією це театралізоване дійство у мене не повертається язик) стали засоби масової інформації, і, зокрема, телебачення, яке постійно відверто і сугестивно формувало позитивні та негативні установки, що черпали силу в елементах юнгіанівського колективного несвідомого та стереотипах, а простіше, маніпулювало людьми, зіштовхувало їх, «розплітало» Батьківщину на східну та західну. Самим печальним явищем є те, що люди не усвідомлюють страшну, реальну силу ЗМІ та пропаганди (про це свідчать соціологічні дослідження) і, *a priori* сприймають на віру будь-які повідомлення абсолютно

не «фільтруючи» їх та не аналізуючи хоча б з боку того, що всі телеканали є власністю певних фінансових груп, які любляють на них свої політичні інтереси.

Але не про це... Час розкидати каміння і час його збирати. Збираємо вже цілий рік і зараз бачимо: «А король же голий!» У ролі маленького хлопчика виступає мисляче суспільство.

Спочатку, авторитарним рішенням, яке зовсім не в'яжеться із відсутністю харизматичних якостей, гарант звільняє прем'єр-міністра, фактично, без логічної аргументації такого вчинку.

Ситуацію з продажем «Криворіжсталі» можу назвати початком формування «бюджету проїдання» — даєш по заводу в рік! І що буде, коли закінчатись? Як сказав класик: «Це було б смішно, якби не було так сумно». А прибічники євроінтеграційного процесу говорять, що це добре. Who knows? Залишимо цей момент на розсуд історії.

Окрім того, особисто мені не сподобалось, що на свято Покрови по Хрещатику та Майдані Незалежності розгулювали російські партійні угруповання молодиків радикального спрямування із гаслами, які недвозначно натякали на повалення конституційного ладу в Україні. Менше з тим, наша рідна міліція охороняла їх з усіх боків! Мимоволі згадуються слова одного з українських політиків, цитую: «Вікторе Андрійовичу, зробіть мене, будь-ласка, нацменшиною...» Законодавство України передбачає досить багато пільг для меншин (національних та із певною орієнтацією).

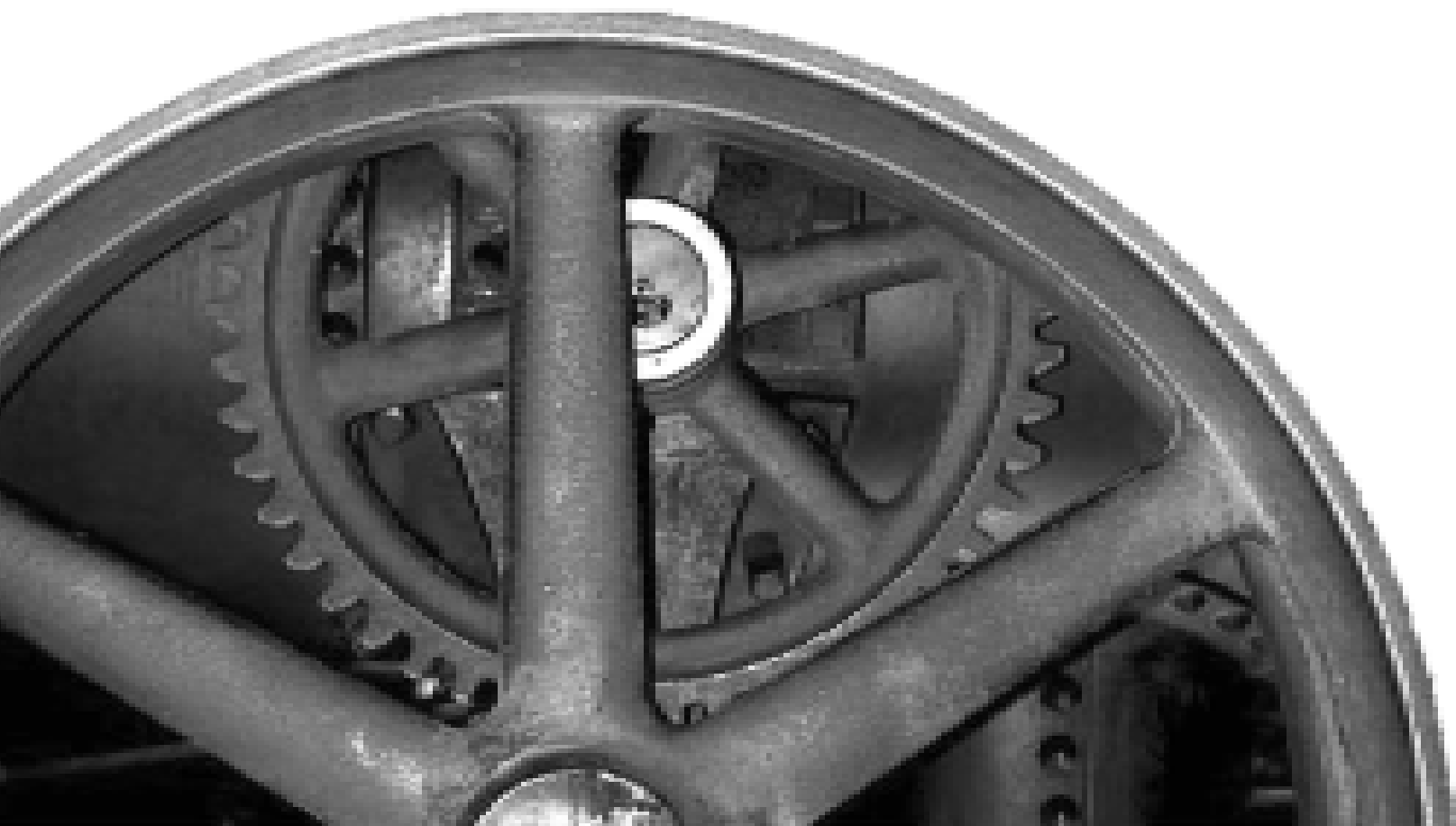
Невже нам стане тісніше жити у власній країні? Хоча, чому тут дивуватись, коли велика європейська держава, маю на увазі Францію, «блювала» від наслідків демократично спрямованої політики, пов'язаних із смертю двох малолітніх злодіїв-арабів. Аристотель не помилявся стосовно утопічності демократичного ладу. А ми будемо мати те, що маємо, точніше те, на що заслуговуємо.

З вірою в ліпше майбутнє. Широ ваш.

P.S. Ох, пробачте, забув згадати про блискучий політичний хід сучасної влади, особливо у контексті близькості чергових «Великих перегонів». Якими правдами та неправдами ЄС визнав Україну, як країну із статусом ринкової економіки, одному Богу відомо. Вітаю, Вікторе Андрійовичу! Ми зробили ще один семимильний крок на «тернистому» шляху євроінтеграційних потуг. Ура!!!

А що зміниться для пересічного середньостатистичного громадянина нашої держави?

ІГОР ШМИНДРУК
на зламі . . .

Ця революція, революція для тебе, ця революція,
еволюція для НАС...!

Дмитро Гуцало

Так, здається, називається книга написана одним із учасників Національно-визвольних змагань українців 1919 — 1921 видання світлої пам'яті «Червоної калини». Чому мені пригадалася назва саме цієї книги? Бо саме тоді усі надії та прагнення українців були зведені нанівець через не надто дружніх сусідів та непростою ситуацією у середині країни. Аналогічно сталася і в уже незалежній Україні, громадяни котрої зробили свій вибір і очікували змін.

...Київ революційний... давно тут не було цього, специфічного, п'яного, леткого аромату свободи. На зламі подій Україна перейшла у інший вимір свого існування. Багато говорилося про епізодичність, циклічність подій з точки зору суспільного прогресу. Теоретично ми (часто полярно протилежних поглядів) не мали дійти до такого відвертого протистояння, усе це мало знову закінчитися поступом донизу, перемогою старої державної машини. Рушіями народних хвилювань можна назвати декілька факторів, зокрема просто перфектну роботу PR-команди теперішнього керівника держави, яка користалася усіма прорахунками опонента із подвійною користю для себе. Другим фактором можна назвати втручання у внутрішні справи України сусідів, котрі не хотіли оминати нагоди замінити недієвого Кучму на свого кандидата.

На одній з прес-конференцій экс віце-прем'єр міністр Томенко сказав, що на парламентських виборах чиновник вже не зможе примусити вчителя або ж лікаря фальсифікувати вибори, свідомість українця зазнала змін. Моя хата не скраю, «моя хата на Майдані!» Гадаю цей факт свідчить про великий порух у формуванні громадянського суспільства, люди перестали бути отарою, вони почали реагувати на фальш, вони робляться висновки. Однак, популізм і демагогія все таки залишилися життєвим кредо великого числа вітчизняного партогенезу.

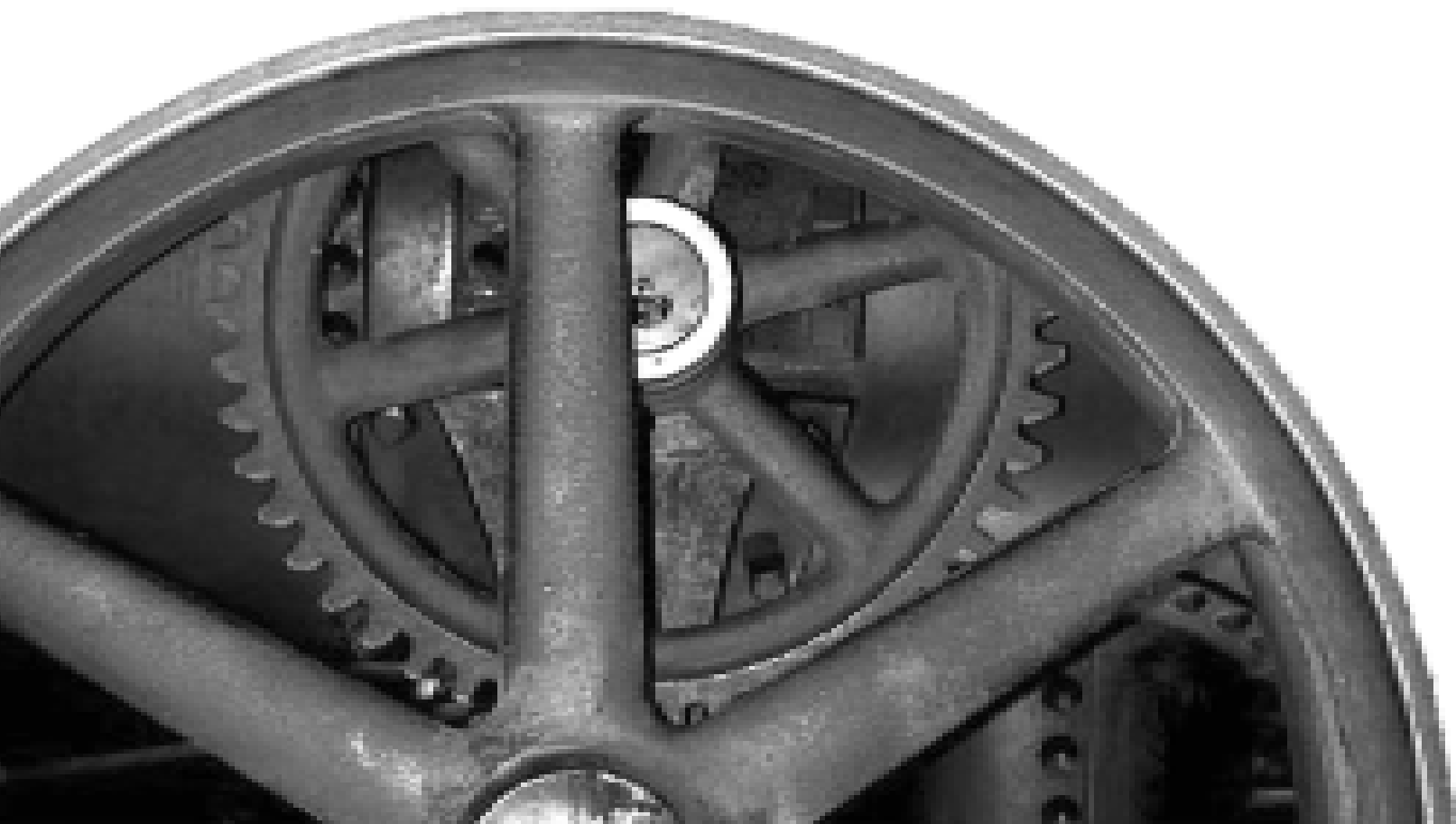
Так, нова влада за цей рік не раз помилялася, і багато людей говорять про розчарування. Можливо тому, що найвно надіялися на месію з Хоружівки котрий дивовижно усе і усіх змінить. Окрім розчарувань є й позитиви. Студентство подорослішало, сформувався образ активної молоді людини, небайдужої до справ суспільних. Хоча, як на мене, ідеї революції так і не трансформувалися у концептуально нову національну ідею. На жаль... Коли буде наступний шанс?

Навіть рік по тому для наших північних сусідів слова «Україна, революція, Ющенко, Майдан...» не надто милозвучні, однак колишні «брати» та «сестри» по тaborу мають зрозуміти, що ми вже подорослішали і всілякі газові шантажі нас тільки сконсолідують.

Невдовзі парламентські вибори в Україні та президентські в Білорусі. Чи буде щось подібне у сябрів з їхнім бацькою, советським прапором та КГБ? Українська молодь готова підтримати білорусів, проте чи потребують наші сусіди свободи?

А час іде і українцям слід пам'ятати історію, аби у майбутньому мати такий собі посібник «Як не ступити на граблі двічі, тричі і так далі»!..

І Р И Н А С Л У Т А
національна ідея:
життя одного дня

Помаранчеві коловороти бурхливих виборчих перегонів смачнющими пирогами розтавлялися на прилавках свідомости, розрізалися біло-синіми ножами опонентів. Сон ставав все більше в'язко-солодким. Апельсиновий джем затікав у всі шпарочки Морфеевих володінь...

Дзвінок.

Найнеприємніше пробудження. Холодний світ безжально видавав із теплого і солодкого.

— Збирайся! Підбивай студентів не виходити на пари! Гайда у Київ! Щойно Тимошенко закликала усіх вийти на Майдан підтримати *революцію*...

Світанок

Люди заворушилися, серця затукотіли швидше. Почалося масове стягування, підтягування, притягування засобів будівництва Революції.

Намети, карімат, спальники, польові кухоньки, ящики, мішки, вагони продовольства... Складалося враження підготовки воєнних укріплень. Помаранчеве обмундирування. Входи і виходи до Майдану закриті, та як не прорватися бійцям? Як не пробратися ентузіастам? Як не підключитися патріотам? Майдан ріс... Розпалювалися вогнища, з'являлися рок і реп гурти, що створювали потрібну атмосферу (кому потрібну?).

Дешеве зборище... Дешевизна, звичайно, штука відносна, але зважаючи на те, як спали, у що вдягалися і як поводитися...

Дешевий театр абсурду, в якому навіть актори забувають про свою гру, перетворюючись на опудала, напхані пожмаканими помаранчевими стрічками... Вулична культура сягнула свого апогею.

Зеніт

Заварили кисіль думок і залили між льодовитостей грудневого снігу. Кисіль замерз — маємо фундамент. Запрошуємо до виробництва геометрично правильних помаранчевих цеглинок. Геометричність віддаємо у відання демагогів, а правильність на розсуд модних піар-технологів. Вперед! Будівництво стартує! Виконаємо і перевиконаємо! Тримісячний план, що обійдеться нам всього лиш у два мільйони... Цеглинок, особинок, подихів, посміхів і... купа

поспіхів. Вкинули грандіозну кількість грошей в піар-технологів і вирішили зекономити на архітекторах.

Чи то пелена помаранчевої ейфорії поховала ratio, чи то помаранчеве повітря змінило сітківку, чи жовтогарячі вибухи слів фонтанною яскравістю замінили озера і моря, та у відповідь на питання:

— Чи збудуємо ми міцний будинок на кисільному фундаменті?!? — натовп у дикій агонії кричав:

— Так! Так! Так!...

— Ю-ЩЕН-КО!!!

Цікаво, чи мільйони чули питання? Ні! Це була інертна відповідь. Та й не мають цеглинки вух.

Старт! Прожектори увімкнені! Кілька тисяч кубометрів цегли наготові! Масний цегляно-апельсиновий розчин пішов у хід. Будували *новий дім*.

Тільки навіщош лишили дві стіни глухими. Випадковість? Випадковостей не буває. Вже тоді знали, що це невідворотність. Ставити безглузді запитання не було сенсу. Провідникам вірили!

Скло у вікнах зробили вітражним із зображенням Європи... У жовтогарячих кольорах, звісно ж. З написами, які людинки-жильці самі обрали (демократія, чорт забирай!). Були то слогани різноманітного гатунку

і сорту на кшталт: «Свободу не спинити!», «Так правді!», «Разом нас багато!», «Збудуємо світ разом!», «Разом у Європу!». Цілковите Вам єднання, любов і братерство на всій помаранчевій землиці. (Хіба ж то земля буває апельсиною? Апельсинові лише соки... А соки – то рідини. Їм притаманна здатність випаровуватись...) Усіх заселили. Відсвяткували як годиться. Яскраво, патосно... Купа гучних промов, злитих зі сцен, мільйони помаранчевих кульок, пушених у повітря (А може, то проекція цеглинок, пробачте, революціонерів?)

23 січня ознаменувало собою початок нового життя на оновленій землі в сім'ї великій, вольній (все як у класика!)...

Захід

Тліючою цигаркою ілюзій надходив вечір. Вечір мрій, надій і сподівань. Люди сиділи у теплих вечірніх, весняних сутінків, зі ще не вимкненим опаленням. Та тут під вікнами розпочався рух. Бійці помаранчевих мундирів активно копошилися навколо будинку.

Що відбувається? Жильці активно стовпилися під вікнами. Можливо, знову революція? Та усміхнені диктори весело розповідали про активну, наполегливу роботу і співпрацю провідників. Internet ряснів оранжевими статтями, а вітражі на вікнах слугували німим нагадуванням того, що на Україні лад та спокій.

Надворі бригади помаранчевих мундирів намагалися втримати будинок. Та процес пішов... Потепління дало своє... Кисільний фундамент розмерзся і будинок давав осад, по стінах йшли тріщини. Стіни стягувалися канатами, укріплювалися підпорами, навіть думали будувати стовпи.

Аж ось з'явилися чорні вісники з лопатами. Вони взялися до роботи. Завдання було єдине: дорити до фундаменту-правди. Чи справді там кисіль? Чи справді будинок в аварійному стані і от-от рухне?

Їх ставало все більше й більше, а бригади помаранчевих мундирів зрозуміли, що без сенсу укріплювати стіни, якщо витече фундамент (мо'десь знайшли книжечку по архітектурі й будівництву?)

Люди у вікнах відчували неспокій. Що то за чорні постаті з лопатами і куди вони йдуть? Все ж таки добре було сплановано хоча б одне – лишити дві стіни глухими. І як роздивитися крізь вітражне ілюзорне віконеч-

ко правду? І як розчути крізь звукоізольовані стіни крики і гуркіт? Мешканці зібралися на conversation. Один з них, що кохався на психології, езотериці, філософії, астрології та іншій байді, й свято вірив чистоті й святості помаранчевого кольору і всього похідного, зауважив, що радше всього події, які відбуваються за вікном, то ілюзія, сон. А снами не варто перейматися. Їх треба аналізувати.

Типова жіночка, з типовими бігудями, у типовому халаті в квіточки витягла з кишені пошарпану книжечку з червонястою палітуркою (як кажуть рекламщики: «Щоб продати товар – зроби його великим. Якщо не можеш зробити його великим – зроби його червоним»). Назва тому витвору цивілізації була «Сонник».

І зачитала вголос: «...Сон, в якому ви бачите лопати, віщує халепи, пов'язані з необхідністю завершити розпочаті справи...»

– Ну ось! – сказав розумний чоловічок, – нам варто докласти зусиль, щоб збудувати європейську державу, завершити розпочату революцію гідним вступом до ЕС. Друзі! Потрібно працювати у своїх комірках, пробачте, квартирках! І не забувайте щодня полірувати вітражі!

Усі розійшлися щасливі і повні наснаги. Проблему вирішено! Як завжди демагогією...

Лишилася стояти лише одна дівчинка, для якої авторитетність самвидавського сонника не тиснула на інтелект... Її ім'я – Квітка.

Чорні вісники продовжували свою чорну справу, а бійці помаранчевих мундирів, зібравшись за філіжаночкою помаранчевого соку, вирішили нейтралізувати комахоподібних нищівників демократії. Бригадам помаранчевих мундирів був даний наказ: «Убивати всіх, хто наслідиться наблизитися до будинку їхніми ж, чорт би їх побрав, лопатами». А хтось практичний додав: «А «екскрементами» можна будиночок-то укріпити!» На тому й погодилися...

Трупи стягували під стіни без вікон, підпираючи й закриваючи ними дірки. «Незабаром заморозки. Сморodu не повинно бути!»

Та зима якогось милого не включила у свій графік політичних перипетій оранжевих і лилася дощами. Ситуація не просто аварійна. Вона катастрофічна. Від постійної вологи і місива трупів-лопат розвинулася

страшна невиліковна хвороба у всіх своїх проявах: Синдром набутого газодefіциту, Синдром набутого цукроdefіциту, Синдром набутого нафтоdefіциту і т.д. Людям вже не допомагали кольорові американо-європейські пігулки. Організм ослаблений споживанням іноземних продуктів, завимагав *свого*.

Довелося як завжди вибирати. Запросили санепідемстанцію шукати вошивих у команді. І знайшлися помаранчеві воші (може, підкинуті?)

— На колесо її!.. Сансари... До наступної реінкарнації, люба бойова подруго!

І знову на Україні лад та спокій, от тільки гуманітарка з таблеточками вже не надходить. Мо' вилікувалися?

А ви заснули?

День прожито... Лишилися вечірні медитативні запитаннячка... Кому це вигідно — підтримувати непідтримуваний будиночок? Чи можливо замінити фундамент, маючи будівлю? Чи не пізно?

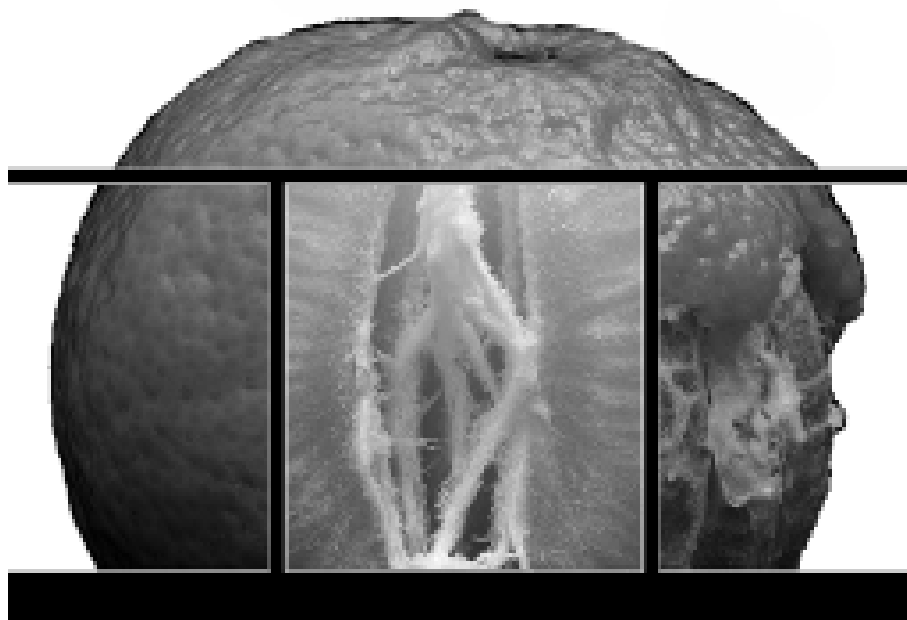
Національна ідея була перетворена на ідею виживання. Єднання більше схоже не на духовну, а на фізіо-

логічну потребу. Мовляв, притиснемося щільніше один до одного — тепліше буде. Патріотизм став майже матом, чи чимось на кшталт волонтерства, чи донорства...

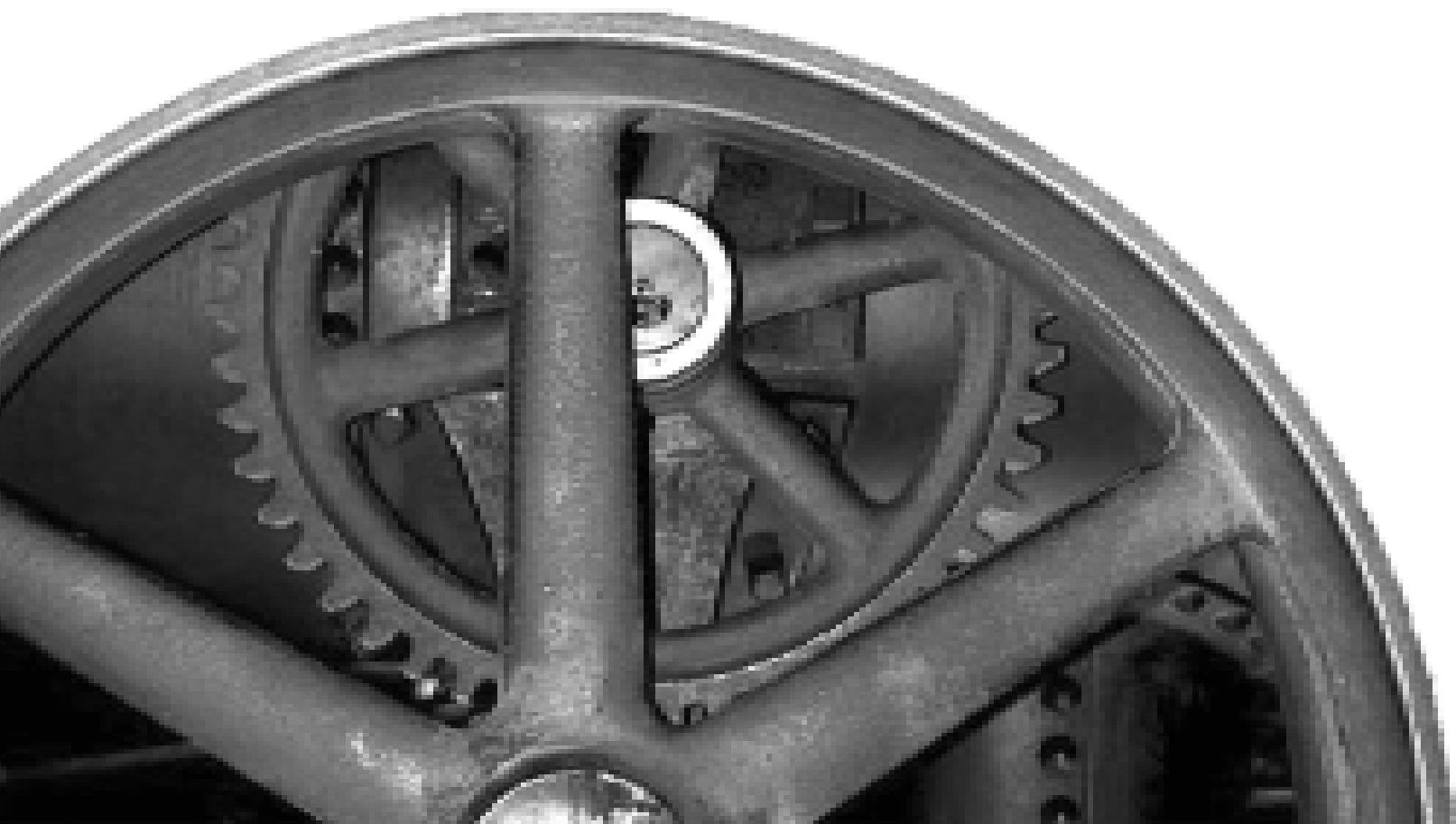
Зрозуміло одне: доки заморозки, будинок поза небезпекою, та з приходом першого тепла все може рухнути! Але хіба ж не байдуже?!? Головне — дотягнути до тепла, чи то пак до часу, коли розподілятимуть тепленькі місця під помаранчевим сонцем? До березня...

P.S. Дівчинка-квітка стояла в коридорі, розповідаючи хлопчикам і дівчаткам свого віку, що таке правова держава, громадянське суспільство, свобода слова, совісті, пересування, листування і ... життя. Дівчинка казала їм, що так далі не можна...

Майбутнє — за молоддю?..

**МИХАЙЛО ВОЙТОВИЧ
ТАРАС ТИМЧУК
апельсинове вино**

//... у каварні, на тлі російськомовної пісеньки з текстом у неповних 22 слова, розбещеного сміху напівп'яної офіціантки відбувається псевдо-постреволюційний діалог двох учасників/спостерігачів цих знакових, із певним характерним забарвленням, подій. Обидва патлаті, обидва викладають в Університеті мало кому зрозумілі дисципліни і сповідують принципи модерного українського націоналізму, які, якщо й існують, то лише на рівні платонівських ейдосів чи націонал-інформаційного егрегора. Про що ж вони розмовляють?...//

Михайло Войтович: Новий сорт — РЕВОЛЮЦІЙНЕ ВИНО.

Тарас Тимчук: Вино року! Усе вино, що ми пили цілий рік, було з апельсиновим присмаком.

М.В.: З присмаком апельсинової ейфорії — ностальгії за майбутнім...

М.В.: Медіа.

Т.Т.: Та все *там* було медійне.

М.В.: Медійна революція...

Т.Т.: Абсолютно медійна. Тобто інформаційна.

М.В.: Насправді — ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРЕВОРОТ.

Т.Т.: Перший в історії інформаційний переворот...

М.В.: З метою недопущення адміністративного державного перевороту.

Т.Т.: Гм, гарне формулювання.

Т.Т.: А що було? Були анекдоти, були мультики, були яйця, було кіно...

М.В.: А ще момент помаранчевого кольору як символ єдності. В Україні ще таке не використовувалось.

Т.Т.: Так справа в тому, що я перед *тим* їздив на базар купував собі речі. Кофтину собі купив, шарфика Таня зв'язала помаранчевого. А потім все це звелось до абсолютної профанації.

М.В.: Але сам факт висіння всюди стрічок.

Т.Т.: Напередодні виборів Кутько пов'язала помаранчевими стрічками усі дерева від четвертого гуртожитку до центру. Деякі з них ще й досі висять.

М.В.: Вицвілі... Власне, як і ті, хто зараз прийшов до влади — вицвілі, але висять...

М.В.: Пам'ятаю, на майдані під час *того всього*, принаймні мені до рук потрапило десь зо сім різних газет, які видавались самвидавівським способом, десь на ксєропксі друкувались. Дуже багато видавалось неофіційних «засобів масової інформації». Нам постійно хтось щось приносив. Мабуть в інформаційному плані так звана революція перемогла, коли свою акцію втнули працівники «1+1», коли вони всі вийшли і сказали «Досить!»

Т.Т.: Інформація Версус дезінформація. *Там* вони воювали, при тому всьому, що виявити де *там* була деза, а де справжня інфа було надзвичайно складно.

М.В.: Практично неможливо.

Т.Т.: Абсолютно.

М.В.: Така собі шматковість подачі відеоряду і коментар під шматочок. От зачепили якусь мармизу, та мармиза щось ляпнула. Але ми не знаємо що було до того і після. А розкручується як окрема новина.

Т.Т.: Рік був важкий, 2004-й. У сумі дає 6. Паскудне число. Просто якась езотерика... інформаційна!

М.В.: Багато хто до *того* писав, що рік буде переломним. Зрештою, не можна не згадати, що більшість людей туди йшли добровільно, не за гроші. Я навіть взагалі не знаю, чи там гроші платили.

Т.Т.: Я їхав в перший день. Я не знав. Потратив на революцію останні 50 гривень.

М.В.: Коли я їхав, то був десь сьомий-дев'ятий день. Я потратив своїх три гривні. Мені нічого не заплатили. Завезли, нагодували, причому годували не штаби, годували кияни. Навіть образив одну киянку, коли відмовився взяти в неї бульйон, бо був уже добряче нагодований.

Т.Т.: Повернемось до нашої революції... інформаційного перевороту. Власне медійна цивілізація і породжує можливість інформаційних переворотів.

М.В.: От що цікаво. В Україні при відсутності розвиненого інформаційного ринку вистачило медійних ресурсів для перевороту.

Т.Т.: Не було єдиного центру. Був мобільний зв'язок. Був Інтернет, яким мандрували мультики та інший непотріб. Були чутки і анекдоти. Ці речі фактично зробили революцію, які, знову ж таки, запускались невідомо ким.

М.В.: Яйця...

Т.Т.: Яйця, якісь...

М.В.: Вони допомагали один одному. Якби тоді Янукович не впав...

Т.Т.: Чи він падав взагалі?... і чи то був він? Смішна революція...

М.В.: Це все одно, що запитати, що ми знаємо про війну у В'єтнамі.

Т.Т.: І чи був бомбардувальник Б-3.

М.В.: І чи хтось отруював Ющенка, і чи то був Ющенко.

Т.Т.: Я підозрюю, що якби хтось вийшов на сцену замість Ющенка 22-го і щось *там* ляпнув... Був момент... біфуркаційний.

М.В.: Момент був дійсно унікальний — три майже легітимні президенти.

Т.Т.: На Новий рік вітали, принаймні троє.

М.В.: Десь такий анекдот ходив, що Україна — найдемократичніша країна у світі, бо лише у нас кожен громадянин має можливість обирати, промову якого президента слухати у Новорічну ніч...

Т.Т.: Люди стали заручниками телевізора. Висновок — телевізор треба не дивитись, бо вибрали президента з телевізора. Тобто того, кого *не показували*. У людей з'явилась думка, що раз не показують, то щось *там* є. А іншого забагато показували. Крім того, усім набридло дивитись одне й те ж... Одне і те ж...

М.В.: Про невинне зростання жирів у маслі... Мені здається, що зараз ніхто загалом і не знає, чи було в Україні економічне зростання напередодні виборів. І чи справді зараз є саме такий спад, який нам показують, і *як* показують.

Т.Т.: І кому вірити?

М.В.: А нема кому вірити...

Т.Т.: Вірити нікому не можна.

М.В.: Неможливо! І нема сенсу.

Т.Т.: Але вірити треба.

М.В.: Собі?

Т.Т.: От наприклад вірити у те, що ми п'ємо пиво. Не апельсинове...

М.В.: Принаймні на плящі, з якої ми це налили, було написано «ПІВО».

Т.Т.: І на смак воно схоже на пиво.

М.В.: Навіть більше! Якщо на щось воно схоже — то це на пиво.

Т.Т.: А якщо пиво перестоїть, то воно переходить...

М.В.: В брагу якусь... а як *вино перестоїть, то воно переходить в оцет*. Але кажуть, що це як *погані письменники, які переходять у хороші критики*.

Т.Т.: Може з цих дядьків помаранчевих щось і вийде.

М.В.: Переродяться...

Т.Т.: Наприклад, вони могли б стати хорошими двірниками і прибирали б помаранчеве сміття.

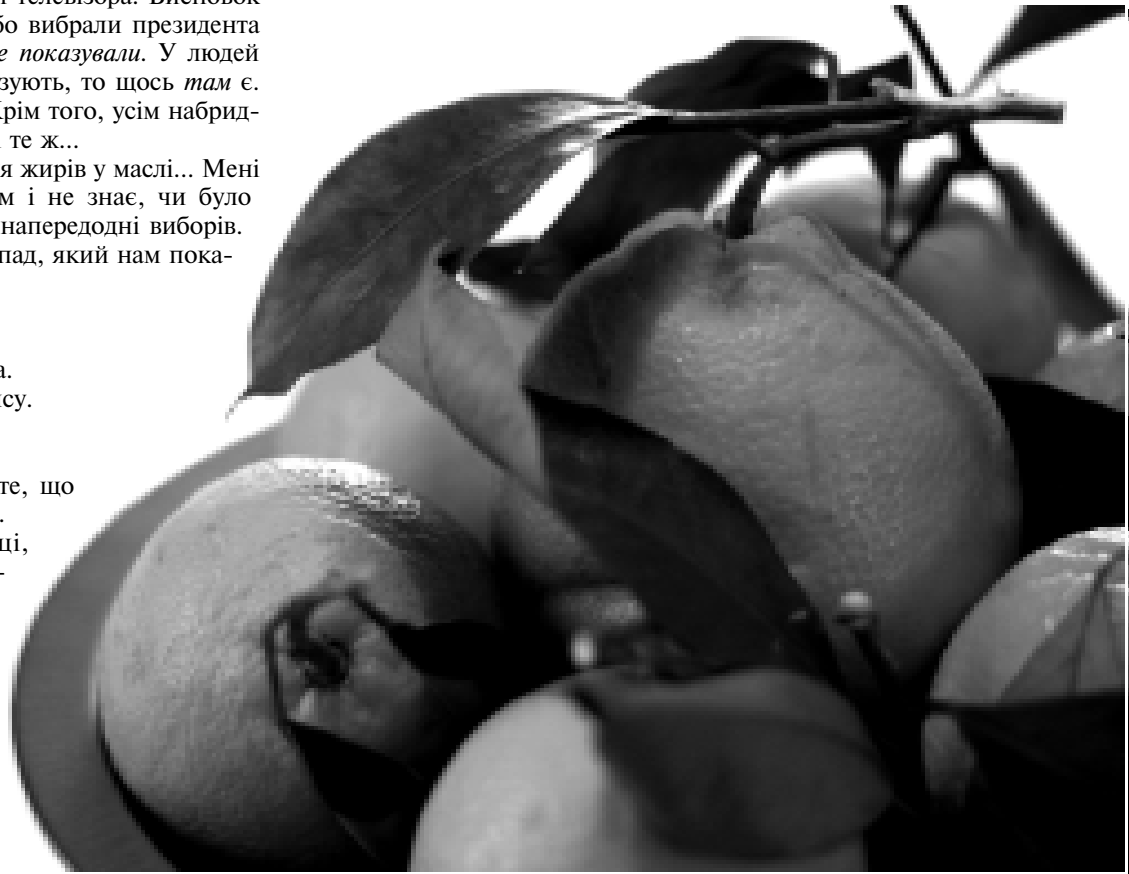
М.В.: Сумніваюсь. Вони самі багато насмітили.

Т.Т.: Тоді, наприклад, барменами... Розповідали б, гарні історії за стійкою, про те як нам класно живеться в Україні...

М.В.: З трибуни у клубі...

Т.Т.: Або, уяви, трибуна замість бар-стійки. Стоїть хтось і наливає...

М.В.: АПЕЛЬСИНОВЕ ВИНО...

Т.Т.: Або, наприклад у Верховній Раді зробити відділ, де б наливали апельсинове вино.

М.В.: А в День Свободи — безкоштовно.

Т.Т.: А що робити людям?

М.В.: Взагалі то мені їх шкода. Вони так нікому не вірили.

Т.Т.: Але вони надіялись. Щось їм говорило, що щось в *Ньому* є...

М.В.: Питання в тому, чи відбулась все-таки якась революція в думках. Тобто, чи вони справді змінились. Можливо ситуативно, в якийсь локальний момент часу. Цей момент повної, тотальної віри і спрямування своїх інтенцій мільйонами в одному напрямку. Можливо, це й було отим ключовим, переворотним моментом в мізках людей. Але зараз цього нема.

Т.Т.: Відбулось природне розсіювання енергій. Треба ж чимось жити... Цього не відбулось. Одним словом — втратили момент. І Ющ, і Юля. Втратили довіру...

М.В.: Народ чекав не соціальних виплат та гараздів. Народ чекав... Принаймні був го-

товим до шокової терапії із наголосом на слові «терапія». В результаті маємо шок без терапії в черговий раз.

Т.Т.: Україна після помаранчевого перевороту. Вона залишилась такою ж, навіть більш розбалансованою, як до того. Вона зараз в стані хворого на грип. Теоретично — вона виліковується і стане на порядок вищою. В тому сенсі, що з'явиться імунітет.

М.В.: Те, що нас не вбиває — робить сильнішими.

Т.Т.: Питання в тому — що винесла людина з *того всього*? Чи був який-небудь урок?

М.В.: Загалом, мабуть, нічого хорошого. Тому що рівень зневіри зараз можливо навіть вищий, ніж був до виборів 2004 року.

Т.Т.: Але той хто думав... думаючий — він знав, що так все і буде. Тому що це така мультка — вибори, обіцянки, цяцянки...завищені очікування...

М.В.: Цікаво, скільки таких думаючих було і є, який відсоток?

Т.Т.: А що врятує людство?

М.В.: Краса?

Т.Т.: Ноократія...

М.В.: Ноократія?

Т.Т.: Варіант?

М.В.: Варіант... Антимедійна влада...

Т.Т.: Або диверсифікована медійність як джерело отримання правильної інформації.

М.В.: А як цього досягти? За умов відсутності інформаційного ринку, чи то пак його недорозвиненості — це, на мою думку, неможливо. Та це мабуть ніде неможливо... Я не вірю в існування незалежних медіа.

Т.Т.: Можна створити якесь інформаційне підпілля.

М.В.: Це є. Але воно функціонує винятково на пасіонарності, на власних бажаннях тих людей, які хочуть доносити правдиву інформацію.

Т.Т.: Але революція так і народжувалась — через пасіонарність. Один відсоток таких людей набрався і вони змінили обличчя країни. Це швидше було схоже на коло-сальну, глобальну побухлянку,

після якої приходить страшне похмілля. Але похмілля проходить...

М.В.: Побухлянка була дуже страшна.

Т.Т.: Страшна побухлянка... майже екстаз.

М.В.: Враховуючи, що я потрапив на Майдан, як назвав один історик — Майдан Всесвітнього оргазму, на сьомий день. І це був просто найкрутіший фестиваль, на якому мені доводилось бути у своєму житті.

Т.Т.: Після похмілля приходить прозріння.

М.В.: І бажання більше не пити...

Т.Т.: Після того треба не їсти.

М.В.: Так, і сходити в туалет.

Т.Т.: Чистий розум.

М.В.: Очистити організм, сходити в лазню.

Т.Т.: Попостити.

М.В.: Попити зеленого чаю.

Т.Т.: Помолитись, помедитувати... хто що робить.

М.В.: Кому що допомагає... і почати нове життя... якісно вище, з вищої сходинки.

Т.Т.: Ми є те, що ми про себе думаємо — Курт Вонегут. Швидше — ЦО ми про себе уявляємо. Треба уявляти! Що ми арійці на білих конях, скачемо неозорими степами Європи і стинаємо голови своїм одвічним «воріженькам», наприклад. Це додає якоїсь гідності.

М.В.: Арійці ніколи нікого не різали насправді.

Т.Т.: Ну...

М.В.: Ну... виганяють негрів.

Т.Т.: ...виганяють. Просто скачуть на якесь там Рено.

М.В.: Або гасять пожежі у Франції.

Т.Т.: Або приборкують повстання в Каталонії. Все ж таки віра має бути.

М.В.: Українці чекають месію.

Т.Т.: Дочекались... Але він не виправдав їхніх сподівань.

М.В.: Месія виявився медійним.

Т.Т.: А навіть якщо і не медійним, то він не використав до кінця медійний ресурс.

М.В.: При тому, це смішно, але цього месію неможливо навіть розіп'яти... навіть інформаційно це зробити практично неможливо. Тому що він віртуальний.

Т.Т.: Він недосяжний.

М.В.: Як би цього не хотілось.

Т.Т.: Король помер. Хай живе король.

М.В.: Самовідновлення системи...

Т.Т.: Попередня влада була не-медійною... адміністративною.

М.В.: Класична адміністративна влада.

Т.Т.: Зараз маємо безвладдя як таке. Є якась ентропія у виді прихованих медійних потоків, які добиваються якоїсь невідомої нам цілі. Десь вони воюють, підточують... кудись ми ув'яжемося. Може до наступних виборів, може після. Таке складається враження. Медіа — дуже сильний фактор. Це як... горілка. Усі на неї дивляться і показують пальцем. Потім вона потихеньку починає залазити тобі в горлянку. Ти починаєш п'яніти. І ти не знаєш, що відбувається, вже не знаєш, де ти є... Ти є, але ти не керуєш ситуацією.

М.В.: Це те, що відбувається... от навіть взяти українське село нещасне: забите, загнане в такий кут... Але вони усі дивляться телевізор. Постійно, щовечора люди збираються і дивляться серіали. А фактично, сьогодні у нашому запакованому різноманітній інформацією суспільстві, мабуть відсотків дев'яносто усього того, що лізе до нас з блакитних екранів — це реклама. У тій чи іншій формі... реклама красивого життя, красивого одягу, реклама якихось збочених взаємостосунків між людьми, туди ж — реклама політична, реклама якихось чужих для нас способів життя. Людей посадили на голку реклами... недосяжності, примарної краси і щастя. Тому вони прагнуть виїхати, і виїжджають із апіорі значно сприятливіших для життя місць у практично несприятливі для цього міста. Вони дихають газами, їдять пластикову їжу, щодня отримують по кільканадцять тисяч непотрібних рекламних повідомлень і кілька тисяч стресів. Фактично людина перетворюється на хворобливу істоту, яка єдине, що робить — це біжить заради того, щоб поїсти. А вдома вони могли спокійно собі пасти корову і винаходити нові варіанти розбудови Універсуму, п'ючи чисту воду, дихаючи чистим повітрям, споживаючи натуральні продукти харчування.

Т.Т.: Все це мабуть сталося від того, що помаранч сам по собі не є українським продуктом. Він привабливий, смачний, соковитий, викликає апетит...

М.В.: Ти от полюблюєш апельсини їсти? Я — ні.

Т.Т.: Я можу з'їсти один.

М.В.: А я більше половини не можу з'їсти. Я б ліпше з'їв піввідра яблук...

Т.Т.: От. Він дуже привабливий рекламний продукт. Ненашенський. Сучасний українець, він зараз який? Ну от висить на дереві у садку яблуко, він його не зірве, він піде купувати банани.

М.В.: Я вчора купив хурму... Це ж не наш продукт?

Т.Т.: ...Не наш...

М.В.: Ти не їв хурму? От бач, хурма... на вигляд — щось середнє між помідором та помідором... на смак теж, тільки терпке і трохи солодке. Чому я його купив? А це можливість якось виділитись. Мало хто його бачив, ніхто не знає яке воно на смак, хоча яблуко значно смачніше. Але усі знають — що таке яблуко. А коли я прихожу і з понтом — Войтович приніс хурму! Ой! Як?! Ви ніколи не їли хурму? Та ну, що ви таке говорите? Ну нате, скуштуйте та насолоджуйтесь.

Т.Т.: Щось таке з апельсином. Тобто щось таке чужорідне прийшло, сподобалось. Всі так прибалділи.

М.В.: Приємний колір взимку, до речі... що не менш важливо. Янукович мав біло-голубі кольори. А зима. Холодно. І самі кольори холодні. А помаранчевий — теплий колір. Тим більше, що він позиціонувався як жовтогарячий.

Т.Т.: От і вийшла свого роду розплата за обрання не свого продукту. Того, який є генетично *не наш*.

М.В.: Обрали бренд, а не якість.

Т.Т.: Треба їсти яблука, грушки...

М.В.: Мабуть, у нас мала б бути якась яблучна революція, грушева... от в Грузії була революція троянд... Троянда — це їхній продукт, вони все життя на них заробляли гроші.

Т.Т.: А в нас помаранч — не наш продукт. Помаранч — він же втілення американізму. Підтвердження того, що Ющенко не народний продукт, а все-таки зарубіжний. Якийсь шпигун.

М.В.: По-перше, це взагалі бренд, а не природне явище. Єдине, що природно було в *усьому тому*, це те, що українці природно чекають месію. Українці постійно чекають.

Т.Т.: Чекають Богдана Хмельницького, Івана Мазепу...

М.В.: Але в нас не було месії за всю історію. Хмельницький не був месією...

Т.Т.: Але було очікування... Українці — пасивний народ. Чекають манни з неба. Або, швидше за все, якогось німця.

М.В.: З двома кулеметами... бо один буде перегріватись.

Т.Т.: Взагалі помаранч — це продукт теплих країн. У теплих країнах народ ледачий, він теж чекає. А тут має бути якесь втілення свого...

М.В.: Яблуко?..

Т.Т.: От якби яблунева була революція, може все було б трохи инакше.

М.В.: Яблуневий цвіт — красивий, наш... чи там *вишнева* — «хрущі над вишнями... гудуть».

Т.Т.: Причому яблука — вони ж теж різними бувають.

М.В.: Бувають навіть помаранчевого, жовтогарячого кольору...

Т.Т.: От де була помилка!

М.В.: Але справа в тому, що помаранч сам по собі передбачає колір. Яблуневого кольору не існує.

Т.Т.: Ми стали заручниками брендів. Брендів епохи постмодерну, де нічого немає, де номінація як така зникає. Бодріяр був сто разів правий.

М.В.: Тотальна деномінація.

Т.Т.: Не можна ніколи нічому вірити, нікому вірити. Тільки в себе. Ніхто в ніщо не вірить. Повірили от в апельсин. І маємо...

М.В.: Обламались...

Т.Т.: Люди, не купуйте пральні порошки «Тайд», «Аріель»... періть «Лотосом».

М.В.: До речі, моя мама пере Лотосом. Але я підозрюю, що вони усі розсипаються з одного вагону.

Т.Т.: Знову ж, за рік після *тих* подій українці мали б щось винести для себе, якийсь урок.

М.В.: Але хтось цей урок має знову-таки людям подати. Бо українці... та усі люди не схильні до надлишкового самокритицизму. А щоб винести урок — потрібно себе розкритикувати. «Ага! Я тоді не подумав, повівся за брендом!» Що це було насправді, особливо, враховуючи, що зараз відбувається в країні, що Президент собі дозволяє говорити перед мікрофонами. Обрали бренд, а під ним виявилось зовсім не те, що обирали...

Т.Т.: Ага! Сфера реклами переживає кризу. Рекламується все підряд, придумуються красиві салогани,

красиві обкладинки і так далі, а люди ведуться на всі ці речі, а потім розплачуються за це все.

М.В.: До речі, мені цікаво. Не зовсім в тему революції... а от, наприклад, у нас на телеканалах забивається мало не по 20 хвилин в годину на рекламу. Чи не простіше просто зробити рекламний час дорожчим і крутити менше реклами. Тим самим отримувати більше глядачів, тому що менше реклами, яку ж не дивляться. Бо під час реклами люди йдуть готувати собі чай чи якусь канапку, адже знають, що в них є мінімум 15 хвилин часу. Навіть можна встигнути підігріти собі борщу і поїсти поки не продовжиться фільм. Я не розумію, навіщо крутити 15 хвилин поспіль реклами. Перший і останній ролики ще можливо побачать, а те, що в середині ніхто ж не бачить.

Т.Т.: Криза реклами, криза креативу...

М.В.: Криза менеджменту!

Т.Т.: Криза. А в умовах тотальної кризи загострюються... релігійні настрої... я підозрюю, що наступним президентом взагалі може бути той, кого просто медійно поблагословлять, чи навіть священик якийсь.

М.В.: Або, наприклад, український патріарх, об'єднавши під собою усіх автокефалів, уніатів і когось поблагословить на президентство.

Т.Т.: Медійно.

М.В.: Але правильно. Не так, як Ватикан розкрутив Дена Брауна. У мене навіть склалось враження, що Ден методом віткатування скинув Папі пару мільйонів. І вони його прорекламували заборонами чи то неприйняттям.

Т.Т.: Людям потрібна якась віра...

М.В.: Людям потрібна віра в себе. А виховувати її можливо лише шляхом просвітництва. А це не вигідно жодному уряду у світі.

Т.Т.: Особливо американцям.

М.В.: А медійність — це якраз їхній продукт... системна дебілізація...

Т.Т.: Мердок — найбільший медіа-магнат приїхав... чи не перший міжнародний бізнесмен, власник великих медіа був запрошений сюди розвивати саме медійний ринок.

М.В.: У нас типовий американоїдний медійний ринок, тут навіть мови нема.

Т.Т.: Але люди не ті... люди повелись... от зараз люди повелись... на медіа.

М.В.: Класичні українські медіа — це бабця Параска, яка все про всіх знає і їй довіряють.

Т.Т.: Або галичанин. Який каже «це Я тобі кажу».

М.В.: Але шкода, що повелися...

Т.Т.: Все-таки п'ятнадцятирічне промивання мізків далось в знаки. Зруйнували систему стереотипів.

М.В.: Систему цінностей, нової не дали.

Т.Т.: І нав'язали систему цінностей пральних порошків, прокладок «Олвейз» та жувальної гумки.

М.В.: Та фарба для волосся, яка рекомендована якимось там Голандським Інститутом Дослідження Фарб для Волосся. Хоча саме по собі — це безглуздя. Я підозрюю, що такого інститут взагалі не існує...

Т.Т.: Але це вже не важливо. Віртуальна епоха, віртуалізація, медіалізація...

М.В.: Рік після революції, рік після перевороту...

Т.Т.: Це швидше — п'ятнадцятий рік до... До.

М.В.: Але дуже кризовий рік. Рік великих розчарувань. Дай Бог, якщо люди перекладуть це на рейки самокритицизму, самооцінки.

Т.Т.: Або скажуть, що то все зробив Янукович і Ющенко має розгрібати все це іще бо'зна скільки часу.

М.В.: Але так не вийде. Якби збереглась цілісна команда, якби було трохи менше родичів, які прагнуть публічності, якби він трохи більше слухався тих професіоналів, які його оточують, то люди би ще трохи терпіли. Тому що кредит довіри був величезним. Але вони його розфукали менш як за рік.

Т.Т.: Є інша думка. Якщо такі пани приходять до влади, то їм потрібно в умовах інформатизації, глобалізації, медіалізації все ж таки звертатись до фахівців, які б забезпечили ефективне інформування...

М.В.: А сенс, якщо Президент — інтроверт і нікого не слухає?

Т.Т.: Бог з ним.

М.В.: Тут має бути якась система.

Т.Т.: Хай має свою сферу, де він інтроверт. Наприклад, бджолярство, глечиківництво чи вишиванство...

М.В.: Участь у благодійних балах Олександра Пономарьова.

Т.Т.: Наприклад, в цих сферах він буде інтровертом, а у сфері державних інтересів ми не маємо залежати від космічної природи однієї людини. Її мають формувати фахівці.

М.В.: Має бути створена якась система, при якій не грає ролі, хто приходить до влади...

Т.Т.: Так, має бути маховик, машина.

М.В.: Медіа тоді показують: хто хоче — помаранчі, хто хоче — помідори чи огірки, але від цього абсолютно не має залежати атмосфера стабільності/нестабільності.

Т.Т.: Це як автомобіль. Розумієш, ти сідаєш в автомобіль, ти знаєш, на що потрібно натискати, ти знаєш правила і ти їдеш. Можеш їхати швидко, можеш повільно, але за правилами.

М.В.: І автомобілю по барабану — інтроверт ти чи екстраверт.

Т.Т.: Можуть бути різні примочки... і все таке, але загалом автомобіль має їхати. Він не має забивати цвяхи, він не має розвалюватись на ходу, це має бути автомобіль...

М.В.: І він має їхати у нас правою стороною.

Т.Т.: Щоб не було: він туди, а я сюди...

М.В.: Навіть у тій самій демократичній Європі власники визначають формат медіа. Та маю надію, що Стара Європа таки прокинеться від свого ліберального сну.

Т.Т.: І взагалі-то ми маємо шанс вилізти з тої демократії/гумократії. Кому вона потрібна? Нікому.

М.В.: Мені не потрібна...

Т.Т.: Мені треба, щоб платили зарплату, я виконував свою життєво-смыслову функцію і щоб все це не залежало від того, що сьогодні в голові у Президента...

М.В.: Чи яйце, чи діоксин.

Т.Т.: Має бути система.

М.В.: Нова система.

Т.Т.: Система інших зв'язків.

М.В.: Найцікавіше, що при Кучмі система була. Вона була хріновою. Але вона була. Зараз, таке враження, що йде процес самовідтворення тої системи, але якось дуже зі скрипом.

Т.Т.: З позицій синергетики це була точка біфуркації і зараз система хоче повернутись десь назад, але зв'язки вже втрачені. А нові ніхто не будує. Вона зараз хаотично генерує якісь зв'язки, але вони слабкі. Тут якраз мала б проявитись воля певних людей, які мали б ці зв'язки укріпити. Тобто сформувати нові. І це залежить від них. Хоча кажуть, що від одного елемента мало що залежить, все ж таки, на якомусь критичному рівні, від кожної конкретної людини щось залежить. От прийшов новий міністр, зміг налагодити роботу, сформував систему, довів, що він менеджер — працює система... а не довів — звільняти. Так само, приходиш в будь-яку ланку. Має бути система і функції. Функції визначають систему. Якщо функція — демократизація чи лібералізація — мають бути відповідні елементи. Якщо функція — заробляння грошей, то й елементи мають відповідати саме цій функції.

М.В.: А те, що відбувається в країні — це якийсь дурдом.

Т.Т.: Дурдом.

М.В.: Тому що, коли 20 листопада 2005 року на п'ятнадцятому році незалежності (неспроможності) України на центральному Майдані країни стоять три тисячі людей з прапорами іноземної країни і з прапорами неіснуючих імперій, до того ж не майорить жоден прапор України, то в мене виникає питання: Де Служба Безпеки України?

Т.Т.: Де влада?

М.В.: Правду колись говорили, що в нас опозиція без позиції. То тепер маємо владу без позиції. І опозиції тепер нема, що цікаво...

Т.Т.: Це нагадує ситуацію, коли чоловік ходить на роботу, він щось там робить, але справи державні визначає його дружина, яка сидить в той час на кухні і смажить котлети, наприклад. У підсумку відповідальність на себе перебирає цей чоловік, який закінчує життя самогубством. А жінка йде до коханця, який тим часом сидів у сусідньому барі і пив Мартіні. Якась така схожа ситуація. Відсутність візії у державних мужів щодо того, ЩО

потрібно в країні робити. А все тому, що не звертають уваги на фахівців, які це говорять і пишуть.

М.В.: Кожен живе у своєму придуманому світі і думає, що те, що він собі придумав — найліпше.

Т.Т.: Якщо я знаю, то це всі знають...

М.В.: В той же час існують цілі групи людей, які мають відповідний фаховий рівень, які на кожному кроці про це все говорять і деколи кричать диким криком... шкода Іру Геращенко...

Т.Т.: І зарплати їй додали...

М.В.: Добре, що хоч додали.

Т.Т.: Може, вона купить тепер собі крутого гучномовця, щоб кричати Президенту на вухо.

М.В.: Або вона купить собі маску на очі, щоб усього цього не бачити.

Т.Т.: І книжку з релаксації.

М.В.: І запишеться на курси...

Т.Т.: ... до психіатра...

М.В.: До психіатра не треба, це знову ж таки американський продукт... хай запишеться на курси айкідо і робить якісь вправи зранку і ввечері. І народжує по можливості здорових дітей, наскільки це взагалі можливо в Києві.

Т.Т.: Взагалі, варто якось відійти від цього і подивитись — хто ми є насправді, — українці.

М.В.: От мені цікаво, на скільки взагалі в Україні можлива ноократія як така, і наскільки вона може бути державницькою? Тобто, чи справді це мала б бути влада якихось аналітичних установ, рекомендації яких самі по собі є фаховими і неупередженими, а Верховна Рада просто користувалася б послугами цих структур.

Т.Т.: Але більшість створених аналітичних установ виникли як грантоїди, як ті, що жили за рахунок американських платників податків. Це американська школа, стиль прийняття рішень. І як показує практика — це досить ефективно в міжнародних відносинах, в політиці тиску, прийняття оперативних рішень. Якщо Україна збирається бути геополітичним гравцем — вона повинна бути попереду усіх. Вона повинна мати інформацію про все і саме в той момент, коли щось має відбутись. Якщо Україна не збирається, або політична еліта не збирається цього робити, вона гратиме роль якогось клоуна або двірника.

М.В.: У нас же немає політичної еліти в класичному розумінні цього слова. Тобто еліта — це ті, хто займаються саме своїми справами. І це колись говорив ще наш філософ Сковорода.

Т.Т.: Сродна праця.

М.В.: І нікуди тут не дінешся. І це наше. Це те, на чому ми могли б базуватись.

Т.Т.: Тобто, поки еліта не сформується, не сформує своєї уяви про те, що вона має бути гравцем на геополітичній арені, доти вони до фахівців прислухатись просто не будуть.

М.В.: Сучасна офіційна політична еліта — це не гравці, а...

Т.Т.: Мальчик подай мячик...

М.В.: Це в ліпшому випадку. Сьогодні, за 15 років, жодна політична сила не говорить про Україну як про суб'єкт міжнародних відносин, а лише як про їх об'єкт. Тобто перед нами стоїть величезна дилема, поставлена нашими політиками, за рамки якої вони й самі не спроможні вийти — куди Україна має рухатись? На Схід чи на Захід? А чому б нам не залишитись там, де ми є?.. Про це ніхто не думає. Бо усі завантажені тими порожніми повідомленнями, які линуть звідусіль.

Т.Т.: Купити пральний порошок, випити кока-коли...

М.В.: Всюди грає музика...

Т.Т.: Шансон. Неможливо думати. Щоб подумати, потрібно залізти десь у ліс.

М.В.: Україна починає втрачати те унікальне, про що писав Гоголь — тиху українську ніч.

Т.Т.: І як наслідок — втрата самоідентифікації, відсутність будь-якої ідентифікації.

М.В.: Те, що відбувається зараз з братньою Польщею. Коли я — українець — у центрі Варшави замовляю натуральний сік польського виробництва, без жодних консервантів, який коштує чи не дешевше, ніж кока-кола, то молоді поляки замовляють кока-колу. І на питання «Чи вона смачна?», половина з них просто не можуть дати відповіді... біороботизація, споживання заради споживання.

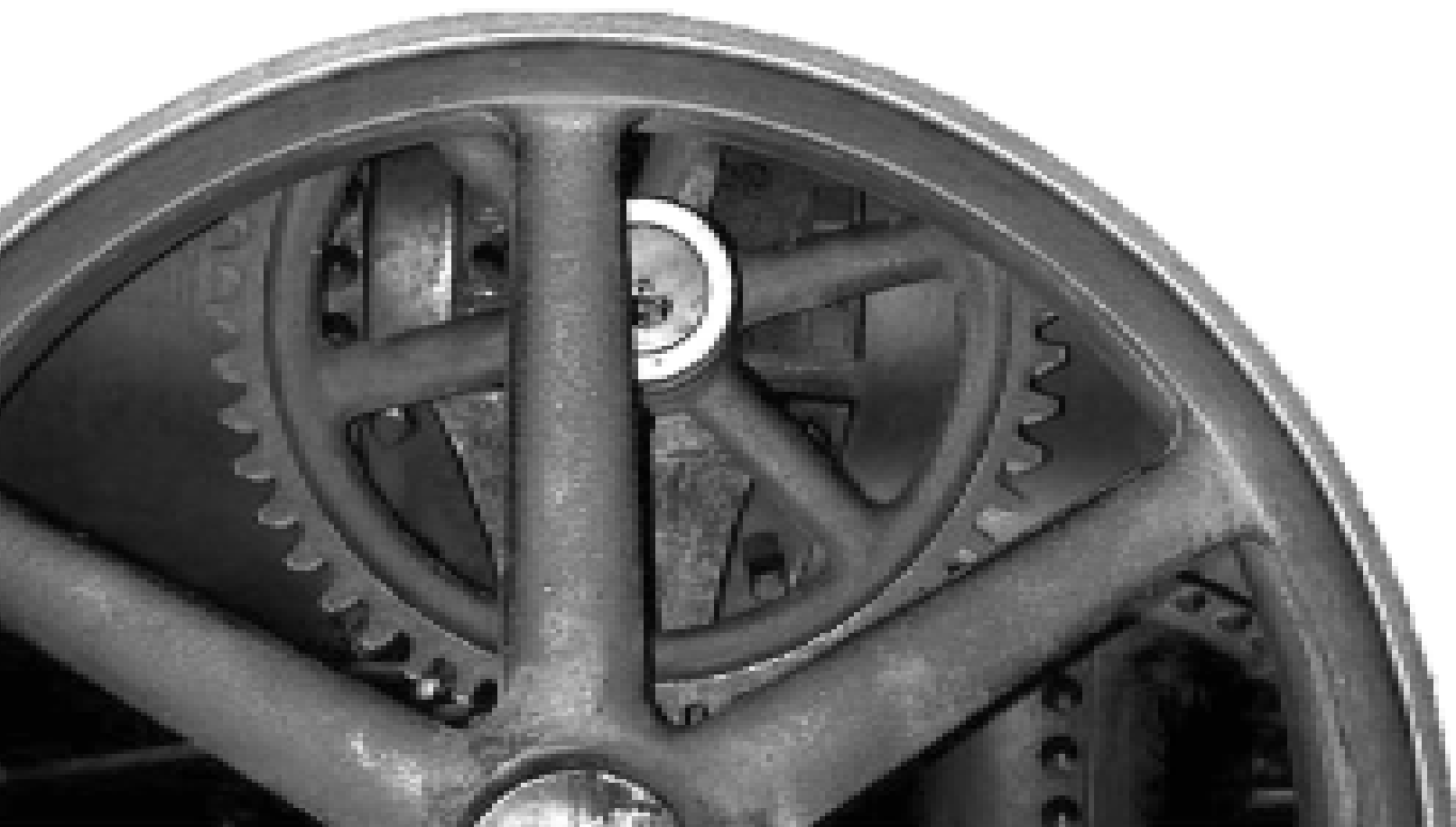
Т.Т.: Може й добре, що ми в ЕС ще й досі не вступили. І з таким президентом ми нікуди й не вступимо. Це як класний вірус. Він прийшов, аби змодифікувати наново систему. Ми ще не знаємо потенціалу нашого бджоляра, підозрюю, що українці його ще недооцінили.

М.В.: Будемо надіятись, що в нього перемаже саме функція бджоляра. Тому що вулик — дуже складна система. Де кожен робить свою справу, де ніхто не топчеться в когось по ногах. Хто знає... можливо, справді з похмілля, очистившись, попостивши і помолившись — наш пасічник щось зробить.

Підходить офіціантка, мовчки дає рахунок. Музика далі продовжує грати... але вже не російськомовна, а ...українська...

/текст записано в післяобідню пору в І-й День Свободи/

ДАРИНА ЗІНЧУК
помаранчевий етюд:
соло для скрипки

Революції — це завжди особисте. Коли країна змінюється через те, що змінюється один її громадянин. Коли той громадянин думає про країну, як щось невіддільне від себе...

А де є особисте — немає місця публічному... Словник говорить, що революція — це перехід з одного якісного стану в інший. Нічого не сказано про «публіку», та, яка від «respublica»... Революція — це перехід не спланований, не методичний, ніким і нічим не закладений в нас самих, окрім нас же самих... І те, що було в тих по-осінньому календарних і по-зимовому льодяних днях, було цілком особистим переходом. Лід тоді був скрізь. Лід був голим і голими були душі. По льоду проїхалась маленька дівчинка в старих СРСРівських ковзанах, таких, які і мені колись обіцяли придбати в магазині «Турист»... Ця дівчинка їхала, змушуючи осколки льоду феєрверком розлітатися по обидва боки крихітних ніжок, а на серці у Снігової Королеви залишався страшнющий білий шрам. Хоча серце, яке тільки-но розрізали по живому навпіл, вже завтра затушував Дід Мороз лише одним своїм подихом. А ось ті душі, по кожній з яких пройшовся Коваль Щастя розжареним помаранчевим мечем, такими понівеченими і зосталися. Хтось просто розламався навпіл — одна частина ходить на роботу, дивиться телевизор, читає періодику, механічно односекундно цілує дружину, а інша — нічого, просто нічого... Чиясь покремсана душа просто зашерхла, заніміла, і застигла у положенні «не зачіпайте»... Чим вище злітаєш — тим страшніше і болючіше падати. Чим об'ємніші ілюзії — тим болючіше розчарування.

Чиясь душа — та, що не далась в руки великого і сильного Ковалю Великого і Єдиного Щастя, притулившись до маленького і прагматичного «раціо», — так само, як завжди, тихо і, головне, мирно та гармонійно жила зі своєю класичною українською родиною, в одному закапелку старої вулиці старого міста. Так само по суботах граючи на фортепіано, запалюючи свічки, готуючи борщ з магазинною сметаною та вірячи в культ сім'ї — великої чи маленької, але широкій, доброї, відкритої, а ще — теплої — такої теплої, теплоту якої можна

відчутти лише міцно закривши старі коричневі бабусині штори. Вона просто жила...

Смішні ті гільйотинці, які думають, що вони «зробили», «змакетували» помаранчеву революцію, насправді вони просто поламали душі, вони їх по-звірячому вирвали з тіла. Вони їх повбивали і скинули в одну Братську могилу під назвою Майдан. Але в цих гільйоттехнологів є і позитив — відрізвавши голови одним (може, в них вони і були зайвими), вони лише своїм оплаченим чорним існуванням створили плацдарм для формування людини-борця, людини, яка змогла боротися, боротися до кінця і боротися ще довго після закінчення того фіаскового шоу «Майдан». Шоу було класичним, мильним, після якого пів країни по-класичному залишились в милі.

Революція — це особисте. Це коли країна змінюється через те, що змінюється один її громадянин. Коли той громадянин думає про країну, як щось невіддільне від себе...

ВОНА ніколи не була яскраво вираженою патріоткою, іноді і говорила про національну ідею, але здебільшого в контексті вивчення творчості великого Кобзаря... Вона була прихильницею її власної ідеології «кредо», їй не треба було прорахованих на все життя соціальних гарантій, вона не кидалась від союзів з заходом до союзів зі сходом, як від однієї крайності до іншої, а її перша безпосередня зустріч з політикою зазнала повного фіаско, довівши, що ні на чийх помилках, окрім своїх, не навчишся...

Її дні — це перебування між життям та текстом... Хоча іноді ВОНА доходила унікального, як для жіночої логіки, умовиводу, що слова — це примітивний спосіб вираження... Тоді відпускала себе і віддавалась відчуттям та почуттям, без усіляких раціо та висновків.. Але в цьому і була найбільша проблема, яка змушувала втікати, бігти і до крові стесувати коліна. Відчуття не давали відповідей, а сухо констатували факти. А факти — вперта річ, з ними треба просто миритися... А відчуттям це не властиво...

Він просто звалився на її заморочену голову, вибивши одним поглядом все її «раціо» і повністю закинувши у світ відчуттів та почуттів. Всі відчуття та почуття

того світу вона віддала йому, а це найбільше і найменше, що в неї було... Це ж не слова, якими можна жбурлятися, якими можна поранити...

Він агресивно говорив, що вона дитина, бо вона собі це вигадала. А воно, певно, через те, що вона такою і була. Він міг дозволити собі зраду — фізичну, духовну — байдуже. Він не був прихильником її ідеології «довіри», але навіщо зловтішатися? Цікаво, пам'ятає, як пошпурив в неї вірою 14-го? Коли кохання літало в повітрі, посмішки осяювали ніч, сміх морочив голову, а вона обливала його плече гарячим, солоним, талим снігом хворої віри. Парадоксально? А, може, віра має бути одна на двох, а не кожному своя? Може, їхня віра не змогла жити в її серці самотньо? Вони прожили одним життям на двох і позбавились цього життя в один момент одного з помаранчевих днів Помаранчевої революції, під час однієї з чергових сцени шоу «Майдан», в якій якраз була сутічка політичних іміджів. А імідж — він такий — залишається, коли людини нема поряд. Так і сталося — кожен з них забрав собі образ іншого і пішов... Тоді всі робили вибір, хтось робив, а хтось лише думав, що робить. Хтось народжував, народжував націю, а хтось ховав, ховав почуття. То що ж це за день? День Свободи, якої об'єктивно не існує? Річниця народження? Чи роковини?

А її Революція була в ній. Вона його любила настільки, наскільки це можна було робити маленьким пульсуючим згустком, величиною з кулачок. Вона думала, що життя міняється за графіком — у п'ятницю, або після штампу в паспорті, або тоді, коли сам собі вирішив. Вона ніколи не любила чекати. Цього разу вона також не врахувала Його Величності Часу. Вона

думала, що сильна. Думала, зітре його з біографії спогадів одним помахом вій. Думала, що де є кохання, там немає буднів. А ще слухала інших, їхні маразматичні поради та заздрісні пророцтва... А коли почали відкриватися очі, вона вирішила додати до своїх трофеїв ще й гордість... Її революція відбулась за класичною марксистською формулою — низи не хочуть, верхи — не можуть. Але вона сама втілювала і низ, і верх в собі — і не могла. І не хотіла... через те, що

не могла.

Revolutio — з лат. «колообіг». За цей рік її перевернуло і вивернуло:

ПЕРЕВОРОТ.

Протести почалися помаранчевого понеділка. Повстали площі, плаці. По-думки, по-ривання, по-гляди — помаранчеві-помаранчеві. Прикрими провокаціями перейнялись підлітки, пенсіонери, прокуратура, представники правоохоронних... просто перехожі... Помаранчеві протести переростали в помаранчеве паломництво. Пихатими, прагматичними представниками престолу по-пророцьки прогнозувався прихід Пахана. Побоялися б?! Пам'ятаєте? — Підраховували, перераховували, підташовували. Перегнули. Підсумок печальний. Прикро? Подарувати проценти? Поквитатися? Покоритися? Пардон, панове... Пред'явити позов!!! Правосуддя подумало... Постановило... Повторити! Призначили повторне переобрання. Проголосувала. Переобрали. Просто? Подивимось:

Президент — Прем'єр, прем'єр — Президент, Президент — Прем'єр...

Пікантні подробиці проживання президентського паростка...

Пізнавальні плітки про Порошенка...

Продаж помпезного підприємства...

Парадокси прокуратури — повторний прихід Піскуна...

Питання: плювати?..

Почекаю...

Повикидаю помаранчево-поліфонічні почуття. Печальна п'єса:

Побачимось? Прошу!.. Прийдеш? Почекаю, почекаю, почекаю... Порядно??? — Підло... Пішла. Прости. Поговорити? Прости... потрошені почуття просять покою... Па-па... Паскудно, — поплачу. Пройде? Почекаю, почекаю, почекаю... Подарую почуття папричній політиці. Патріотка? — Патріотка! Потрібна поміч? Потрібна підтримка? Політична плутанина. Підла преса. Писатиму політично-громадський «Правозахисник». Писатиму правду. Пожалію предків, подумаю про прийдешні покоління... Песимізм, печаль? — Помпадур...

Пасаран... Пасаран праві. Презентація президента. Полегшало? — Поспати...! Повернення порцелянових почуттів передбачала, побоювалась. Проте по-справжньому подорослішала. Порозумнішала? Почала просто пересилувати, перебудовувати почуття, поривання. ПОТІМ почуттєвий постріл. Потік по-думок помер. Повертаємось ДО РЕАЛЬНОСТИ.

Революція відбулась. І це не через констатацію факту ЗМІ, і не тому, що Президент підписав указ про святкування Дня Свободи. Finis coronat opus. Тепер вона знає, що її дитинство було чарівне, і воно залишиться таким, але залишиться на сторінках старих фотоальбомів, на сльозах щастя у бабусі, на обкладинці першого шкільного зошиту, на відеокасеті з випускного, на майдані Незалежності...

Нехай буде День Свободи — я відпускаю свої спогади...

АВТОРИ ЧИСЛА:

Бережний Олесь, родом з Києва, з 1990 року на еміграції у США. Отримав ступінь магістра міжнародних справ у Джорджтаунському університеті. Викладає українську мову й культуру в Інституті дипломатичної служби у Вашингтоні, США

Білько Дмитро, культуролог, місто Дружківка, Донецька область.

Бондар-Терещенко Ігор, знакова постать українського літературного дискурсу 1990-х років, представник контркультури в галузі критики, чия неформальна (позаофіційна й антиконвенційна) мистецька позиція не раз викликала контраверсійні судження сучасників, які відводили йому роль «горобатка українського постмодерну» (О. Ульяненко), «суцільного негативатора» (Ю. Іздрик), «літературного скандаліста, інтелектуала-циніка» і «найцікавішо-

го експериментатора в українській поезії 1990-х років» (Є. Баран).

Возняк Тарас, головний редактор журналу *Ї*, філософ, політолог, культуролог.

Войтович Михайло, колишній студент Національного університету «Острозька академія», тепер — викладач факультету політико-інформаційного менеджменту. Екзистенційний гравець. Бавиться у життя. gelios@gala.net

Друзенко Геннадій, віце-президент Інституту європейської інтеграції (Жешув, Польща).

Зінчук Дарина, студентка Національного університету «Острозька академія», правничий факультет. Вона в кожному з цих слів і в жодному з них. zinchuk@forexmail.net

Карповець Макс, студент Національного університету «Острозька академія», гуманітарний факультет, кафедра культурології та філософії. Паралельно з навчанням пише до студентської газети, творить на папері й полотні, легко знаходить спільну мову з персонс. miakus@ukr.net

Кирчів Андрій, політолог, експерт з питань міжнародної і національної безпеки.

Левкова Оксана, аспірантка кафедри журналістики Львів-

ського Національного університету імені Івана Франка.

Магдиш Ірина, редактор журналу *Ї*.

Мацієвський Юрій, кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології Національного університету «Острозька академія»

Нагуляк Роман, біолог, любитель рослин, поет і гот, мешкає у Тернополі.

Обух Олена, студентка Національного університету «Острозька академія», факультет політико-інформаційного менеджменту, кафедра політології. Постійний пошук світла привів її до бажання творити для людей. Anelok2@mail.ru

Пардус Сергій, студент Національного університету «Острозька академія», гуманітарний факультет, кафедра історія. Активно захоплюється більярдом, футболом, психологією та менеджментом. Одна з мрій — об'їхати всю Україну, побачити її безмежну територію та потиснути руку кожному з 47 млн. жителів нашої держави. pardys@rambler.ru

Пасічник Ігор, доктор психологічних наук, професор, ректор Національного університету «Острозька академія».

Рєпа Андрій, культуролог, аспірант Національного університету «Києво-Могилянська

академія». Досліджує актуальні проблеми соціології, філософії та літературознавства.

Семків Ярослав, студент Національного університету «Острозька академія», факультет політико-інформаційного менеджменту, кафедра документознавства та інформаційна діяльність. Холеричний сангвінік із рисами меланхолії та цинічно-іронічним лексиконом, майбутньою професією якого є реклама і PR-комунікації. advertiser-sam@mail.ru

Слута Ірина, студентка Національного університету «Острозька академія», дівчинка з львівським корінням, рівненською пропискою, сяючими очима янгола і западенськими замашками чортеняти. sluta@ukr.net

Стемпень Станіслав (Stempien Stanislaw), історик, директор Південно-східного наукового інституту, автор понад 100 праць і публікацій щодо українсько-

польських стосунків у ХІХ і ХХ ст. (Перемишль, Польща)

Тимчук Тарас, студент аспірантури Національного університету «Острозька академія», викладач факультету політико-інформаційного менеджменту, істинний галичанин, який в гармонії з собою, Богом і людьми прямує до любові та істини. taras_tymchuk@mail.ru

Шевчук Віктор, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії.

Шминдрук Ігор, студент Національного університету «Острозька академія», факультет політико-інформаційного менеджменту, кафедра політології. Намагається зловити світ, аби не потрапити у його розлогі тенета. garrysh@ukr.net

